

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

Analysis of Dhamma Principle Towards Promotion of Economics

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พุทธเศรษฐศาสตร์ในทัศนะของปราชญ์ในประเทศไทยและต่างประเทศ

Buddhist Economics in the View of Domestic and Foreign Scholars

โดย

พระคุณสัน พิฒเมธ์, ผศ.

พระครูปริมานนุรักษ์, รศ.ดร.

ดร.เอนก ไยอินทร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760224

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อที่ ๓ เรื่อง

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

Analysis of Dhamma Principle Towards Promotion of Economics

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พุทธเศรษฐศาสตร์ในทัศนะของปราชญ์ในประเทศไทยและต่างประเทศ

Buddhist Economics in the View of Domestic and Foreign Scholars

โดย

พระคณสัน พิชเมธี, ผศ.

พระครูปริมานนุรักษ์, รศ.ดร.

ดร.เอนก ไยกันทร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760224

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub – Research Report 3

Analysis of Dhamma Principle Towards Promotion of Economics

Under Research plan

Buddhist Economics in the View of Domestic and Foreign Scholars

By

Phra Komsan Thitamethaso, Asst. Prof.

Pharkrupurimanurak, Assoc. Prof. Dr.

Dr. Anek Yai-in

Social Sciences of Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2560

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760224

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานวิจัย: การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์
ผู้วิจัย: พระคุณสัน พิจเมธีโส, ผศ., พระครูปูริมานุรักษ์, รศ.ดร., ดร.เอนก ไยอินทร์
ส่วนงาน: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เพื่อ
 ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา (๑) เพื่อศึกษาหลักการวิธีการและ
 องค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา (๑) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการ
 แห่งเศรษฐศาสตร์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดย (๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เพื่อศึกษาแนวคิดทาง
 เศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ศึกษาหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์
 ตามหลักพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (๑) วิเคราะห์หลัก
 ธรรมะกับหลักเศรษฐศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า

๑) แนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ การผลิต การบริโภค การเงิน
 ปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ความสุขของชีวิตมนุษย์ การบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน คุณค่าของกาลเวลา
 และการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถือกษัตริย์

๒) หลักการ ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน มนุษย์มีความเห็นแก่ตัว
 และความเห็นแก่ผู้อื่น มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน การยึดหลักศีลธรรมและการ
 ช่วยเหลือสังคม การมีเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ วิธีการ ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือ การทำประโยชน์
 ต่อสังคม การรู้จักพอประมาณ การมีความรู้ การรู้จักประหยัด และการพึงตนเอง องค์ประกอบ ได้แก่
 ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การมีความรู้ และมีคุณธรรม

๓) หลักพุทธธรรมส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ หลักอริยทรัพย์ หลักการ
 พึงตนเอง หลักความไม่ประมาณ หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และหลักความซื่อสัตย์และ
 ทิริโอตตัปปะ

คำสำคัญ : การวิเคราะห์, พุทธธรรม, หลักการ, พุทธเศรษฐศาสตร์,

Research Title:	Analysis of Dhamma Principle Towards Promotion of Economics
Researcher:	Phra Komsan Thitamethaso, Asst. Prof. Pharkrupurimanurak, Assoc. Prof. Dr. Dr. Anek Yai-in,
Department:	Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Fiscal Year:	2560 / 2017
Research Scholarship Sponsor:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The research entitled “analysis of Dhamma principle towards promotion of Economics” were for (1) to study the concept of Economics in the scripture of Buddhism, (2) to study the method and factors of Economics according to Buddhism, (3) to analyze the Dhamma principle towards promotion of economics. A research methodology was a qualitative research through (1) collecting the information from the documentary for studying the concept of Economics in the scripture of Buddhism, to study the principle, method and factors of Economics according to Tipitaka, books, textbooks and related research, (2) analyzing the Dhamma principle with Economics.

The Findings of Research were found as following :

(1) The Economics concepts in the scripture of Buddhism were the production, consumption, finance, basic necessity of humans, happiness of human life, basically factor of consumption, value of time and focus on usefulness more than astrology.

(2) The principles such as related depend things, selfish humans and other usefulness, human rights and freedom in life and assets, to rely on morality and to help the society, to have the target on spirit. The method such as to share and to make the public benefit, to have the moderation, to have the knowledge, to have the economy and self-reliance. The factors are such as the moderation, to have the reasonableness, immunity, to have the knowledge and to have the morality.

(3) The Dhamma principle towards promotion of economics such as the noble treasures principle, self reliance principle, carelessness principle, principle of no violence to own self and others and honesty principle and moral shame and moral dread.

Keywords : Analysis, Dhamma Principle, Principle, Buddhist Economics

กิตติกรรมประกาศ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เกิดขึ้นได้เนื่องจากผู้วิจัยได้มีแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ อย่างจะนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกมาวิเคราะห์ โดยศึกษาแนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยไปเผยแพร่และอธิบายแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์กระแสรองให้นักเศรษฐศาสตร์ทั่วไปได้รับทราบ

ดังนั้น งานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักเศรษฐศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก หนังสือ ตำราทางวิชาการ เอกสาร วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อให้ทราบหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ซึ่งงานวิจัยนี้สำเร็จลงด้วยดี เพราะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมใจกันช่วยวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเบรียบเทียบหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เกิดปัญหากับโลกเศรษฐกิจสมัยใหม่ในโอกาสต่อไป

พระคอมสัน ชิตเมธีส, ผศ. และคณะ

๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๗

สารบัญ

บหคดยอภาษาไทย.....	ก
บหคดยอภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ช
อักษรย่อชื่อคัมภีร์.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๔
๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๑
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๓
บทที่ ๒ แนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา.....	๑๔
๒.๑ แนวคิดการผลิต.....	๑๔
๒.๒ แนวคิดการบริโภค.....	๑๕
๒.๓ แนวคิดการเงิน.....	๑๖
๒.๔ แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์.....	๑๗
๒.๕ แนวคิดความสุขของวิตมนุษย์.....	๑๘
๒.๖ แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน.....	๑๙
๒.๗ แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา.....	๒๐
๒.๘ แนวคิดการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการเสื่อม化.....	๒๑
บทที่ ๓ หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา.....	๒๒
๓.๑ หลักการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา.....	๒๒
๓.๒ วิธีการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา.....	๒๓

๓.๓ องค์ประกอบเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา.....	๔๐
บทที่ ๔ หลักการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์.....	๔๙
๔.๑ หลักอริยทรัพย์.....	๔๙
๔.๒ หลักการเพ่งตนเอง.....	๕๖
๔.๓ หลักความไม่มีประมาท.....	๕๘
๔.๔ หลักการไม่เปี่ยดเบี้ยนตนเองและผู้อื่น.....	๕๙
๔.๕ หลักความซื่อสัตย์สุจริตและหิริโถตตปปะ.....	๕๙
๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๕๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๕๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๕๕
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๐๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๐๔
บรรณานุกรม.....	๑๐๕
ภาคผนวก.....	๑๐๙
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๑๐
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๒๒
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๒๓
ภาคผนวก ง แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๒๕
ประวัติผู้วิจัย และคณะ.....	๑๒๙

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

๒.๑ เปรียบเทียบพฤติกรรมผู้ประกอบการของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

กับของพระพุทธศาสนา.....๒๓

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่

หน้า

๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย.....๔

๔.๑ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย.....๙๔

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

- ว.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
- ว.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก จุพารรค (ภาษาไทย)
- ว.ป. (ไทย) = วินัยปิฎก บริหารรรค (ภาษาไทย)

พระสูตตันตปิฎก

- ท.ป. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ที่খนิกาย ปาฏิกรรม (ภาษาไทย)
- ม.ม. (ไทย) = สูตตันตปิฎก มัชณิมนิกาย มูลปัณณاسก (ภาษาไทย)
- ม.ม. (ไทย) = สูตตันตปิฎก มัชณิมนิกาย มัชณิปัณณасก (ภาษาไทย)
- ส.ส. (ไทย) = สูตตันตปิฎก สังยุตตินิกาย ศคาวรรค (ภาษาไทย)
- ส.น. (ไทย) = สูตตันตปิฎก สังยุตตินิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
- ส.ม. (ไทย) = สูตตันตปิฎก สังยุตตินิกาย มหาวารรค (ภาษาไทย)
- อง.ติก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิبات (ภาษาไทย)
- อง.จตุก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิبات (ภาษาไทย)
- อง.ปณจก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปณจกนิبات (ภาษาไทย)
- อง.ฉก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักนิبات (ภาษาไทย)
- อง.สตตก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิبات (ภาษาไทย)
- อง.อภรธก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อภรธกนิبات (ภาษาไทย)
- อง.ทสก. (ไทย) = สูตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิبات (ภาษาไทย)
- ช.ร. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
- ช.อ. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย อุทาน (ภาษาไทย)
- ช.เต. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย เตรคณา (ภาษาไทย)
- ช.ชา. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)
- ช.ม. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)
- ช.จ. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย จุพนิಥ (ภาษาไทย)
- ช.ป. (ไทย) = สูตตันตปิฎก ชุทธกนิกาย ปฏิสัมภิ تمامรรค (ภาษาไทย)

ญ

พระอภิธรรมปีญก

อภิ.ว. (ไทย) = อภิธรรมปีญก วิภัค (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและความสำคัญของปัญหา

ท่ามกลางความสับสนอ่อนหม่านทางการเมือง ในโลกยุคสมัยใหม่ที่เทคโนโลยีทันสมัยเปลี่ยนแปลงรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ไครจะปฏิเสธได้ว่าส่วนหนึ่งของต้นเหตุมีได้เกิดจากการยกย่องบุชาลติปัจเจกชนนิยมและลัทธิวัตถุนิยม ซึ่งแฝงซ่านขยายและหล่อให้มาจากโลกตะวันตก มนุษย์ทั่วโลกต่างหลงใหลในค่าวัสดุสิ่งที่ตนเองยังเอื้อมไม่ถึง อันได้แก่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติที่สูงขึ้น การลงทุนมากขึ้น มาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น ฯลฯ โดยหลงไปว่าสิ่งเหล่านี้คือจุดมุ่งหมายในชีวิตของตน โลกวัตถุนิยมและบริโภคนิยมได้ให้น้ำหนักกับการแสวงหาผลประโยชน์และความสุขที่เป็นความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากจึงถูกมองในแง่ด้านละเลยการสภาพดีความทะยานอยากและการก้าวข้ามมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม โลกที่พึงความทะยานอยากจึงเป็นพิษต่อคุณธรรมของมนุษย์และความสงบสุขของสังคม^๑ มนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์ขึ้นมาเองและเมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์เพราเดทุกที่ไม่พยายามเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ มนุษย์ก็สามารถจะทำให้ตนเองพ้นทุกข์ กลับไปทำความความเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง^๒ เงินทองมีค่าอย่างมากสำหรับคนจน รายได้ที่มากขึ้นย่อมทำให้คนจนมีความสุขมากขึ้น (หรือมีความทุกข์และความยากลำบากลดลง) จนกระทั่งรายได้มากจนนึ่งระดับหนึ่งแล้วเงินทองอาจจะมีผลน้อยมากหรือซื้อความสุขไม่ได้^๓ มนุษย์ทุกคนต้องการความพึงพอใจสูงสุดที่ได้ปริโภคสินค้าและบริการ และความพึงพอใจไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งตอบสนองยิ่งเพิ่มความต้องการ และถ้ายิ่งรุนแรงขึ้น มักจะเป็นกิจกรรมที่เห็นแก่ตัว ควบคุมได้ยาก ต้องการอยากรู้มีการเปลี่ยน อยากมี อยากรู้สึกรู้สึก เมื่อความอยากรู้นี้อาจลืมความยุติธรรม ความเจริญทางด้านวัตถุอาจรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ควบคู่ไปกับความอยากรู้ที่เพิ่มขึ้น แต่คุณค่าทางด้านจิตใจเสื่อมโทรมลง และมีผลกระทบถึงระบบการจัดสรรวัตถุธรรมและโครงสร้างทางสังคมในส่วนอื่น ๆ อีกด้วย

^๑ ศรีณ พงศ์บุรพ์พัฒน์, เศรษฐศาสตร์บนทางสายกลาง, (นนทบุรี: หจก.โรจินพ์วัชรินทร์ พ.พ., ๒๕๖๐), หน้า ๒๐.

^๒ อภิชัย พันธุ์เสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: ออมรินทร์พิรินติ์แอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

^๓ Layard, Richard, Happiness: Lessons from a New Science, (London: Penguin Books, 2005), P.70.

โลกสมัยใหม่ที่มีโลกตะวันตกเป็นผู้นำขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความคิดวัตถุนิยม บริโภค นิยม โดยอาศัยความโลภเป็นตัวกระตุ้น ดังที่ฝรั่งพูดว่า “Greed in good” หรือ “ความโลภเป็นของดี”^๕ เพราะความอยากรถตุ้นให้เกิดการพัฒนา คิดค้นควा�หาความรู้เพื่อสร้างความร่ำรวย ทำให้โลกเจริญ ที่ว่าเจริญนี้คือสามารถผลิตวัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันความโลภก็นำไปสู่การเอา รัดเอาเปรียบ แย่งชิง ขัดแย้งรุนแรง และทำลายสิ่งแวดล้อม ดังที่เกิดสังคมรุนแรง รวมทั้งสังคมโลก ๒ ครั้งในศตวรรษที่แล้ว การพัฒนาตามแนวทางวัตถุนิยมบริโภคนิยมแนวตะวันตกที่ขับเคลื่อนด้วยโลภ จริต นำไปสู่การเสียสมดุลอย่างรุนแรงทุก ๆ ทาง ทั้งชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทุนนิยมคือ ระบบสังคมที่ยึดหลักการยอมรับสิทธิของปัจเจกชน (Individual Rights) สิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (Property Rights) เป็นระบบที่ทรัพย์สินทุกอย่างมีผู้ครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเป็นการส่วนตัว^๖ ส่วนมากทุกคนมีชีวิตหรือปราณາที่จะมีชีวิตเพื่อตนเอง ข้อเท็จจริงนี้ไม่ได้รับการชีวิตทางสังคม แต่ สนับสนุนชีวิตทางสังคม เพราะการทำให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัย สังคม นี่คือความหมายที่แท้จริงของคำสอนที่ว่า “ความเห็นแก่ตัว” (Egoism) เป็นกฎพื้นฐานของ สังคม^๗ การรู้จักช่วยเหลือ แบ่งปัน เกื้อกูลต่อกันในสังคมทั้งในการบริโภค การผลิต การพัฒนาที่ยั่งยืน การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ตั้งอยู่บน ความสมดุลของสรรพสิ่ง^๘

ดังนั้น การศึกษาเรื่องการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ผู้วิจัย ต้องการศึกษาถึงแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในมุมวิธีทางพระพุทธศาสนา หลักการ วิธีการ องค์ประกอบ ทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่ง เศรษฐศาสตร์ มีความสำคัญ มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร สามารถนำหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับระบบทุนนิยมสมัย เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการพัฒนาเศรษฐกิจ ภาพรวม ได้ต่อไป

^๕ สำราญ อิ่มจิตต์, เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕-๔๖.

^๖ ประเวศ วงศ์, พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย, (สมุทรปราการ: บริษัท ออฟเข็ทพลัส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

^๗ Ayn Rand, Capitalism: The Unknown Ideal, (New York: Penguin Books, 1967), P.19.

^๘ Alexander H. Shand, Free Market Morality: The Political economy of the Austrian school. (London: Routledge, 1990) P.75.

^๙ ชลวิทย์ เจียรจิตต์, ศาสนา กับ การพัฒนา, (นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๓๙.

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อยิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ผลการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ที่เน้นการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ วารสาร และเอกสารต่าง ๆ และผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา โดยได้แบ่งขอบเขตของการวิจัยออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ ศึกษาเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ แนวคิดการผลิต แนวคิดการบริโภค แนวคิดการเงิน และวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ขอบเขตด้านเอกสารในการวิจัยครั้งนี้ที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์ แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา และแนวคิดการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถือฤกษ์ยาม เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎี เช่น การบริโภค การผลิต การเงิน ดังนี้

๑. ศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ จากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย

๒. ศึกษาจากตำราทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์
๓. ศึกษาจากตำราทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ๑ ปี (นับตั้งแต่ได้รับอนุมัติแผนงานวิจัย)

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

พุทธศาสนาศาสตร์ หมายถึง การประยุกต์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์มาใช้ อธิบายหลักการและแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์

พุทธธรรม หมายถึง คำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสูเสียงกับความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความทุกข์พร้อมกับชื่อแนวทางวิธีการดับทุกข์ และนำมาเผยแพร่สั่งสอนบุคคลทั่วไป

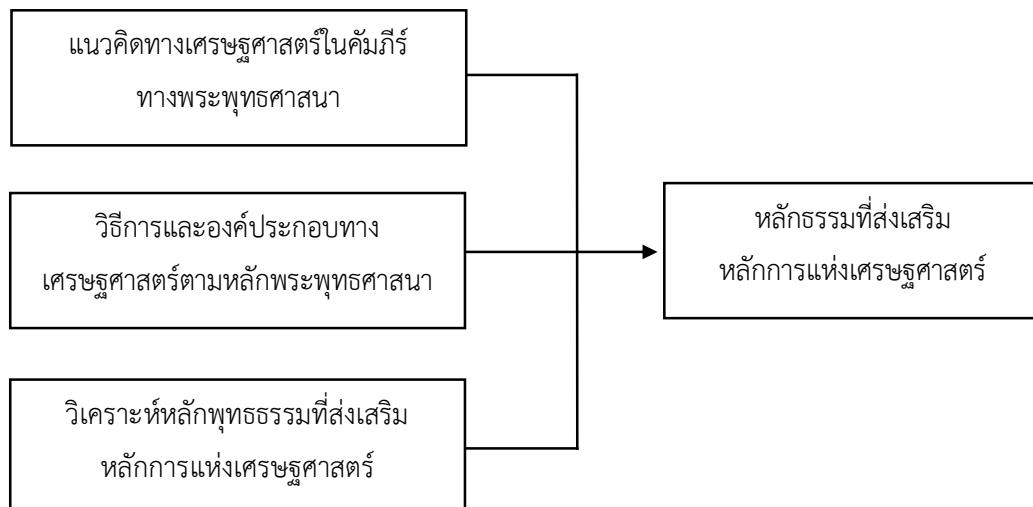
หลักการ หมายถึง สาระสำคัญที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ เป็นหลักธรรมหรือความจริงที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว และเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐศาสตร์ทั้งทางด้านที่เกี่ยวกับศีลธรรมโดยตรงและไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม

วิธีการ หมายถึง วิธีปฏิบัติตามหลักการขั้นตอนอย่างเป็นระบบ โดยยึดหลักศีลธรรมเป็นสำคัญ การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ใด ๆ ต้องอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม ต้องไม่ผิดจริยธรรมหรือจรรยาบรรณต่าง ๆ

องค์ประกอบ หมายถึง ส่วนย่อยต่าง ๆ ที่นำมาประกอบกันเข้าให้เป็นส่วนรวม โดยยึดหลักศีลธรรมเป็นสำคัญ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การมีความรู้ และการมีคุณธรรม

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

ภาพประกอบที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดทิศทางในการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก รวมทั้งที่เป็นทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามรายละเอียด ดังนี้

๑.๗.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^๙ ได้อธิบายว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีลักษณะเป็นสายกลาง อาจจะเรียกว่า เศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ เศรษฐศาสตร์มัชชิมาปฏิปทา ที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน หมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น พระพุทธศาสนาถือว่า ความต้องการมี ๒ ประเภท คือ ความต้องการสิ่งเดพ ปรนเปรอตนที่ไม่มีความจำกัด กับความต้องการที่มีชีวิตที่ดี (Well-being) ที่มีขอบเขตจำกัด และมีนุชย์ มักจะหนักรู้ตัวแต่ความต้องการประเภทที่หนึ่ง เพื่อสนองความอยากรถึงอาจจะขัดแย้งกับความต้องการประเภทที่สอง และย้อนกลับมาทำลายชีวิตที่ดี เช่น มีนุชย์ต้องการเสพสวาหาร ทำให้มีการปูรุ่งเต่ง รสาทให้เօร์ดอร้อย โดยใช้สิ่งที่ปูรุ่งแต่กลืนและเสื่ซึ่งอาจจะเป็นโทษต่อร่างกาย เป็นอันตรายต่อสุขภาพ หรือการบริโภคที่ต้องการความอ่อนดอร้อยโดยไม่มีประมาณหรือมากเกินไป ทำให้เป็นโรคอ้วน และเสี่ยงต่อการเป็นโรคอื่น ๆ เพิ่มตามมา จนเสียคุณภาพชีวิตในที่สุด

อภิชัย พันธุเสน^{๑๐} ได้อธิบายไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ มาจากคำว่า “พุทธ” ที่แปลว่าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยใช้ปัญญาในการเข้าถึงสัจธรรมด้วยตนเอง รวมกับคำว่า “เศรษฐศาสตร์” ทำให้ พุทธเศรษฐศาสตร์ ตามนัยนี้ คือ วิชาเศรษฐศาสตร์ที่ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงสัจธรรมของวิชาด้วยตนเอง ของผู้ที่ศึกษาเอง ซึ่งการเข้าถึงด้วยตนเองนั้นจะต้องมีนัยของการฝึกฝนและการปฏิบัติร่วมอยู่ด้วย มิใช่ เป็นเรื่องของความเข้าใจที่เป็นผลจากการคิดหรือวิธีทางตรรกะเท่านั้น

E.F. Schumacher^{๑๑} ได้อธิบายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ” เป็นธรรมข้อหนึ่งในมรคโน่องค์แปดของพระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดว่า จักต้องมีสิ่งที่เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ” ตามทัศนะของพุทธศาสนา กิจกรรม การงานมีหน้าที่อย่างน้อย ๓ ประการ คือ เพื่อเปิดโอกาสให้มีนุชย์ได้ใช้และพัฒนา ความสามารถส่วนตัว เพื่อช่วยให้มีนุชย์จัดอัตตาด้วยการทำงานร่วมกับผู้อื่น และเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผล และบริการอันจำเป็นแก่การดำรงอยู่ ทัศนคติเช่นนี้ก่อให้เกิดผลพลอยได้อ่ายงประศาจกุจุลบ การจัดการ

^๙ พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ. ประยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโภมล คีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

^{๑๐} อภิชัย พันธุเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๑๑} E.F. Schumacher. Small is beautiful, economics as if people mattered, (New York: Harper & Row Publishers, 1973), P.84-85.

งานไปในทางที่ทำให้การงานนั้นปราศจากความหมาย น่าเบื่อ ไร้ประโยชน์หรือเป็นภัยต่อประเทศ สำหรับคนงาน นั้นมีได้แต่ต่างจากการก่ออาชญากรรมมากก็ เพราะแสดงให้เห็นว่าการงานลักษณะนี้คำนึงถึงผลผลิตยิ่ง กว่าความนุษย์ ทั้งเป็นสิ่งชั่วร้ายที่ไร้ความเมตตากรุณา ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงการทำลายชีวิตจิตใจ ซึ่งเหลือ ค้างอยู่ในส่วนที่ปาเลือนที่สุดของสิ่งที่ดำรงอยู่ในมนุษย์โลกนี้ ทำนองเดียวกัน การแสวงหาการพักผ่อนแทน การทำงานนั้น นับเป็นความเข้าใจโดยย่างมากเกี่ยวกับสังคมพื้นฐานประการหนึ่งของการดำรงอยู่ของมนุษย์ ที่ว่าการทำงานกับการพักผ่อนเป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกันของกระบวนการดำรงชีวิตเดียวกัน และไม่อาจ แยกออกจากกันได้โดยไม่ทำลายความสุขจากการทำงานและความสำราญจากการพักผ่อน

เศรษฐศาสตร์แบบพุทธจัดต้องแตกต่างกันอย่างมากจากเศรษฐศาสตร์แบบวัตถุนิยมสมัยใหม่ ทั้งนี้ก็เพราะพุทธศาสนาเห็นว่าแก่นของอารยธรรมมีได้อยู่ที่การเพิ่มพูนตัณฑากองมนุษย์ หากว่าอยู่ที่ การสร้างความบริสุทธิ์แก่คุณลักษณะแห่งการเป็นมนุษย์ และเอกสารลักษณะของมนุษย์นั้นโดยพื้นฐานย่อมก่อ รูปมาจากการงานของมนุษย์นั้นเอง และการงานนั้น หากดำเนินการอย่างเหมาะสมในภารณ์ที่มนุษย์ มีเกียรติภูมิและเสรีภาพ ย่อมยังความเป็นเลิศให้แก่ผู้ทำงาน และผลผลิตของผู้ทำงานโดยเท่าเทียมกัน

Richard B. Gregg^{๑๒} ได้กล่าวว่า มนุษย์ตะวันตกมีแนวโน้มที่จะไม่นับสิ่งอื่นใดว่าเป็นรายจ่าย นอกเหนือไปจากการสูญเสียพลังงานของมนุษย์ เขาไม่สนใจดีกว่าจะทำลายแร่ธาตุมากน้อยปานใด และ ที่เลวร้ายยิ่งกว่าก็คือเขาไม่ได้ว่าเขาทำลายสิ่งมีชีวิตมากน้อยเท่าใด ดูเหมือนมนุษย์ตะวันตกจะไม่ ประจักษ์แก่ใจเลยว่า ชีวิตมนุษย์นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยส่วนอื่นของระบบชีวิต อัน ประกอบด้วยชีวิตรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยเหตุที่โลกปัจจุบันจากตัวเมือง ยังเป็นที่ซึ่งมนุษย์ถูกตัดขาดจาก ชีวิตรูปแบบอื่น ๆ นอกจากมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น สำนักของการเป็นส่วนหนึ่งของระบบชีวิตทั้งหมดจึงไม่ พื้นกับคืนมา ยังผลให้มนุษย์ปฏิบัติต่อสรรพสิ่งอันมนุษย์ต้องพึ่งพาในที่สุด เช่น น้ำและต้นไม้อย่าง หยาบและไม่คำนึงถึงอนาคตเลย

ในทางตรงกันข้าม พุทธธรรมมุ่งอบรมมนุสัยให้มนุษย์มีความรักและยึดหลักอหิงสา ไม่ใช่ เอพะต่อสรรพสิ่งที่มีชีวิต เช่น คนและสัตว์เท่านั้น หากยังเน้นอย่างมากต่อต้นหมากรากไม้อีกด้วย سانสุคิริของพระพุทธองค์ทุกคนควรจะเพาะปลูกต้นไม้ทุก ๆ ส่องสามปี และพรุนดินรอบน้ำให้เดิบใหญ่ แข็งแรง และนักเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธย่อมสามารถชี้ให้เห็นอย่างไม่ยากลำบากกว่า การปฏิบัติตามกฎ นี้อย่างแพร่หลาย จะยังผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจที่แท้จริงอยู่ในอัตราสูง โดยมิจำต้องพึ่งพาความ ช่วยเหลือจากต่างประเทศแต่ประการใด ความเสื่อมโหรมทางเศรษฐกิจในเอเชียอาคเนย์เป็นอันมาก (ดังเช่นส่วนอื่น ๆ ของโลกมนุษย์) เป็นผลจากการปล่อยปละละเลยต้นไม้อย่างไม่สนใจ และอย่างน่า ละอาย โดยมิพักต้องสงสัย

^{๑๒} Richard B. Gregg., A Philosolhy of Indian Economic Developppment, (Ahmedabad: Navajivan Publishing house, 1958), pp. 81-82.

๑.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิพิญภิษณ์ ใสชาติ^(๓) ได้สรุปไว้ว่า การบริโภคตามแนวพุทธ เป็นการบริโภคโดยใช้ปัญญาในการพิจารณาไตรตรองทั้งก่อนและหลังบริโภค ให้รู้จักการบริโภคที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ ด้วยหลักธรรม ๒ ข้อ ได้แก่ หลักโภชนสับปายะ คือการกินอาหารที่เหมาะสมกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ และโภชนมัตตัญญาตा คือ การรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่กินมากจนเกินไปหรือน้อยจนเกินไป แต่ให้กินพอดีกับความต้องการของร่างกาย ดังนั้น การบริโภคปัจจัย ๔ ความมองให้เห็นชุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตคือความหลุดพ้น

ปรีชา ช้างหวัญ^(๔) ได้สรุปไว้ว่า การมีส่วนร่วมในความรู้สึกของผู้อื่นไม่ใช่มีแต่ความสนใจ ซึ่งความเห็นอกเห็นใจที่เข้าไปมีรับรู้ความรู้สึกของคนอื่นด้วย อดัม สมิธ ใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินทางศีลธรรมว่า อะไรดี อะไรไม่ดี กล่าวคือ การตัดสินทางศีลธรรมเป็นเพียงการพัฒนาการเปรียบเทียบตัวเอง หากอยู่ในสภาพหรือสถานการณ์เดียวกับผู้อื่น โดยเพิ่มความเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยของตัวเองกับผู้อื่นในกรณีนั้น ๆ ถ้าเราเห็นด้วยก็ตัดสินว่า “ดี” ถ้าไม่เห็นด้วยก็ตัดสินว่า “เลว” หรือ “ชั่ว” ความเห็นอกเห็นใจและการตัดสินทางศีลธรรมในทฤษฎีของ อดัม สมิธ จึงเป็นเรื่องของอารมณ์ (sentiment) ทั้งสิ้น

การถือผลประโยชน์เป็นความติสูงสุดทำให้เห็นว่า คนเราต้องแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ โดยเป็นการแข่งขันแบบทุ่มล้ามอย่างปราศจากขอบเขต ใช้ได้ทั้งการหลอกลวง การทำร้ายคู่แข่ง การไม่เคารพผู้อื่นหรือไม่คำนึงถึงผู้อื่น การทำธุรกิจจึงเป็นเหมือนสองครमที่ปราศจากความกรุณาปราณี โดยถือว่าไม่ค่ากำกับคุณธรรม และไม่สนใจประโยชน์หรือความเสียหายของสังคม

ดังนั้น นักเศรษฐศาสตร์และนักวิชาการที่เกี่ยวข้องจำนวนมากจึงเห็นความสำคัญของศีลธรรม และเชื่อว่าศีลธรรมไปกันได้กับระบบทุนนิยม แม้จะมีผู้ที่เห็นว่าทุนนิยมไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม แต่ค่านเร้นนักยังไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของศีลธรรมอย่างสิ้นเชิง และในภาคปฏิบัติหรือในข้อเท็จจริง ศีลธรรมมีบทบาทไม่น้อยต่อความเจริญและความสืบของธุรกิจหรือบริษัทต่าง ๆ จนยากจะบอกได้ว่า ทุนนิยมกับศีลธรรมไปกันไม่ได้เลย ทราบได้ที่กิจกรรมทั้งหลายเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม มุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวโดยปราศจากศีลธรรมย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะศีลธรรมเป็นความถูกต้องดีงามที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ซึ่งอาจกล่าวแยกเป็น “ศีล” และ “ธรรม” โดยศีล คือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ส่วนธรรมคือความเป็นธรรมในสังคมมนุษย์ ดังนั้น การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคมมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีเพื่อความสุขในสังคม

^(๓) พิพิญภิษณ์ ใสชาติ, วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, หน้า ๓๗-๓๘.

^(๔) ปรีชา ช้างหวัญ, “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, สารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕): ๘.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตีํ) ^{๑๕} ได้สรุปไว้ว่า ในการวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จำกุมุมมองของพระพุทธศาสนา พบว่า พุทธธรรมที่สนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมี ๔ ประดิษฐ์ ได้แก่

๑. หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการผลิต ๗ ประการ ได้แก่ สุขของคุณธรรม, ความไฟบุญ, ขุมทรัพย์สืบอย่าง, ประโยชน์ของมนุษย์, ประโยชน์ของการแสวงหา, แนวทางแห่งความสำเร็จมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์โดยชอบธรรมของคุณธรรม และเบญจศีลเบญจธรรม

๒. หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการบริโภค ๖ ประการ คือ ปัจจัย ๔, เป้าหมายของการบริโภค, สันโดษ, การจัดสรรทรัพย์ให้เป็นหลักแห่งความตั้งมั่นของตระกูล และอภัยมุข

๓. หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนมี ๔ ประการ คือ หลักอาชีวภูมิตรีศีล, คุณสมบัติของนักการค้าที่ดี, เหตุที่ทำให้การค้าขาดทุนและได้กำไร และอปปมาธรรม

๔. หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการจัดสรรการจัดการผลผลิตมี ๒ ประการ คือ หลักการสนับสนุนการเจริญเติบโต และหลักอคติ ๔ อย่าง

พระมหาสมโภชน์ ฐิติญาโน (ศรีพันธ์) ^{๑๖} ได้สรุปไว้ว่า ปัญหาของชีวิตมนุษย์ในแห่งเศรษฐกิจมีสาเหตุมาจากการสร้างระบบโดยความคิดและการกระทำการของมนุษย์เอง เพราะขาดความรู้ความเข้าใจอัตวิสัย คือชีวิตร่างกายและจิตใจของตน ที่เป็นตัวผลักดันให้กระทำการเป็นปัญหาแก่มนุษย์เอง แต่การศึกษาตามแนวพระไตรปิฎกมีอภิมุนหนึ่งที่ยอมรับความสามารถของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายใน การแก้ปัญหาของมนุษย์และสังคมที่มีอยู่ได้ ด้วยการศึกษาให้เข้าใจชีวิตจิตใจตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถ่องแท้ และอย่างเป็นขั้นตอนซึ่งจะทำให้จัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระบบชีวิตในพระพุทธศาสนา มี ๒ ระดับ คือ ระดับธรรมชาติทั่วไป เป็นชีวิตผู้รองเรือน ต้องอยู่ในระบบแบบแผนของสังคม ต้องยอมรับระบบเศรษฐกิจที่สังคมสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจส่วนอีกรอบดับหนึ่งเป็นชีวิตของบรรพชิตที่ไม่ต้องดำเนินไปตามระบบแบบแผนของระบบเศรษฐกิจ เพราะไม่ต้องมีกิจกรรมการผลิต การขาย การวิภาคกรรมทางวัตถุ ถ้าจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุ ไม่พึงคิดให้เป็นกำไร หรือขาดทุน แต่เมื่อย้ายให้เป็นอยู่อย่างบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณ ช่วยสร้างสรรค์ให้ประชาชนมีคุณภาพทางธรรม ความทุกข์ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการมองสาเหตุของปัญหาค่อนข้างแตกต่างกัน ตามหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตก มนุษย์ในทางเศรษฐกิจมีเหตุผลเป็นของตนเอง สนใจประโยชน์ตน อาศัยแรงผลักดันนั้นกระตุ้นให้เกิด ผลิตกรรม การขาย การวิภาคกรรม การแข่งขัน

^{๑๕} พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตีํ), วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจำกุมุมมองของพระพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

^{๑๖} พระมหาสมโภชน์ ฐิติญาโน (ศรีพันธ์), ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๑๒๐.

กันทางวัตถุ เพื่อให้สิ่งจุดหมายคือความมั่งคั่งทางวัตถุ ส่วนแนวพระพุทธศาสนา ยอมรับความจำเป็นของชีวิตที่ต้องอาศัยปัจจัยทางวัตถุ แต่วัตถุเป็นอุปกรณ์ของชีวิตเพื่อให้ได้คุณภาพที่นอกเหนือจากวัตถุ เรียกว่าการได้คุณภาพชีวิตไม่ยึดติดหมากรุนในวัตถุและชีวิต

จุดกำเนิดของเศรษฐกิจศาสตร์ตะวันตก มีแนวความคิดมาจากการเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล จึงสามารถกำหนดกิจกรรมของตนได้อย่างเสรี ธรรมชาติแวดล้อมอยู่ภายใต้การยึดครองและเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ จุดกำเนิดความคิดหลักของเศรษฐกิจศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก เกิดจากความว่าจาก การมีตัวตนที่มีผลมาจากการฝึกฝนตนเพื่อยั่งรู้ธรรมชาติที่แท้จริง ได้รู้ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมจึงควรให้สอดคล้องกับธรรมชาติกิจกรรมใด ๆ ควรเป็นไปเพื่อความว่าง ระบบเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎก บางกรณีก็แตกต่างกับแนวความคิดตะวันตก โดยสิ้นเชิงคือ ความสุขที่เกิดจากการให้เปล่าเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ยั่งยืนไป ที่ไม่มีการประเมินว่าขาดทุนหรือได้กำไรทางวัตถุแต่อย่างใด ส่วนเกินของที่บริจาคให้แก่สาธารณะมีค่ามากกว่าการยึดครองแต่เพียงผู้เดียว วิธีการของพระพุทธศาสนาสอดคล้องกลมเกลียวกับบุคคล ระบบสังคม และสิ่งแวดล้อม

ที่มาของเศรษฐกิจศาสตร์เชิงพุทธ คือความเรียบง่ายและหลักหิงสา ในพระไตรปิฎกได้เน้นหนักในรูปของการพัฒนาชีวิตและสังคม โดยอาศัยปัจจัยหนึ่งที่เข้าไปช่วยบำบัดความต้องการของมนุษย์ เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมดังกล่าวซึ่งที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมสมเรียบง่าย อาหารที่เหมาะสม เรียกว่า อาหารสัปปายะ ธรรมเป็นที่สบายนี้เรียกว่า ธรรมสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบายนี้เรียกว่า บุคคลสัปปายะ ในพระไตรปิฎกมุ่งให้มีคุณภาพ ซึ่งมนุษย์จะต้องใช้จิตใจเป็นตัวนำพฤติกรรม จิตใจไปสัมพันธ์กับวัตถุและวัตถุไปสัมพันธ์กับชีวิต เรียกว่า มนุษย์มีการใช้ชีวิตโดยอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภค ซึ่งเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจแต่ในเชิงพุทธมุ่งหมายให้ใช้ปัจจัยเหล่านี้โดยไม่เบี่ยดเบียนตนเองและสังคม คือ มุ่งสอนหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณธรรมหรือในพระสูตรสังยุตตนิกาย สายตันวรรณ กล่าวถึงการแสวงหาทรัพย์การจับจ่ายทรัพย์และการแบ่งปันเศรษฐทรัพย์

พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์^(๑๗) ได้สรุปไว้ว่า หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาใช้ในเศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอัปปมาทธรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความเมี้ยดหยด และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยมัชฌิมาปฏิปatha กับความพอประมาณ เป็นวิธีการในการพัฒนาตน โยนิโสมนสิการกับความเมี้ยดหยด เป็นเครื่องอำนวยสนับสนุนการพัฒนาตน และอัปปมาทธรมกับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน

^(๑๗) พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า บทคัดย่อ.

พุทธิทา รักษา^{๑๙} ได้สรุปไว้ว่า วิจัยเรื่อง หลักเศรษฐศาสตร์ทั่วไป ถือว่ามนุษย์ในทางเศรษฐกิจมีเหตุผลเป็นของตนเอง สนใจประโยชน์ของตน อาศัยแรงผลักดันนั้นกระตุ้นให้เกิดการผลิต การบริโภค การตลาดและการลงทุน การออมทรัพย์ และการประหยัด ซึ่งเป็นการแข่งขันกันทางวัตถุ เพื่อให้ถึงจุดหมายคือความมั่นคงทางวัตถุ หลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ประกอบด้วย ทิฎฐอรัมมิกตตะ ๔ โภชเนมัตตัญญา ปัจจัยปัจจุบัน แม้ภิมิมาปฏิปทา วิริยะ ปัญญา ปาปนิธรรม และการเว้นจากอบายมุข ๖ ประการ เป็นการจัดสรรทรัพยากรลงในอัตราประโยชน์ คือ ประโยชน์ในวัตถุ ประโยชน์ในทางธรรม และประโยชน์ในทางปัญญา หลักโภคิวภาค ๔ ในพระพุทธศาสนา คือ การใช้จ่ายทรัพย์โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตัวเอง เลี้ยงคนที่ควรบำรุงตามหลักทิศ ๖ และทำประโยชน์ ๒ ส่วนใช้ลงทุนประกอบการงาน อีก ๑ ส่วนเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นการปฏิบัติตามโภคิวภาค ๔ มีคุณค่าในฐานะเป็นหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง บุคคลรอบข้าง และในทางเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาถือว่าความสุขทางเศรษฐกิจมีใช้การมีทรัพย์สินเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่วิธีการที่ได้มาและการบริหารจัดการ

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์^{๒๐} ได้สรุปไว้ว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลักหลายนั้นหากจะให้มีคุณค่าที่แท้จริงแล้วแก่ปัญหาของมนุษย์ได้ ก็จะต้องให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลักหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การแยกจ่าย การสร้างงาน ฯลฯ จะต้องเป็น สัมมาเศรษฐกรรม คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ รวมตลอดไปถึงสังคม ชุมชน ระบบวินิเวศ และโลกเป็นส่วนรวมด้วย

สุนทรารณ์ เตชะพะโลกุล^{๒๑} ได้สรุปไว้ว่า แนวคิดจักรกลนิยมส่งผลให้นักคิดทุนนิยมมองระบบเศรษฐกิจในรูปของจักรกล หรือเป็นการทำงานของกลไกต่าง ๆ เช่น ทุนนิยมมองว่าในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี จะมีกลไก (Price mechanism) เป็นจักรกลในการจัดสรรทรัพยากรของสังคม และทำหน้าที่ประสานผลประโยชน์ของทุกส่วนของสังคม อันได้แก่ ปัจเจกบุคคลทุกคน ทำให้เกิดความกลมกลืนสอดคล้องกัน โดยที่ทุกฝ่าย (ผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้เสนอข้อ และเสนอขายปัจจัยการผลิต) ต่างได้รับผลกระทบประโยชน์หรือความพอใจสูงสุด และตลาดมีแนวโน้มเข้าสู่ภาวะสมดุลตลอดเวลา

แนวคิดทุนนิยมได้รับอิทธิพลจากแนวคิดอրรถประโยชน์นิยม (utilitarianism) ของนักคิดกลุ่มออรรถประโยชน์นิยมมี เจรเมีย เบนจัม (Jeremy Bentham) และ จอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill)

^{๑๙} พุทธิทา รักษา, การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภคิวภาค ๔, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหากรุณาธิราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๒๙.

^{๒๐} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, แม้ภิมิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหากรุณาธิราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๑๘.

^{๒๑} สุนทรารณ์ เตชะพะโลกุล, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับวิถีทางพัฒนาของไทย, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๔, หน้า ๑๐-๑๑.

เป็นต้น ที่เน้นอรรถประโภชน์สูงสุดทางวัตถุหรือทางกายภาพเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ ด้วยอิทธิพลของแนวคิดอրรถประโภชน์นิยม ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมเน้นการบรรลุผลทางเศรษฐกิจ หรือการแสวงหาความมั่งคั่งสูงสุดด้วยกิจกรรมการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก

นักเศรษฐศาสตร์นิโอลาสสิก เห็นว่า อรรถประโภชน์ (Utilities) คือ ความพึงพอใจ หรือระดับความพึงพอใจ (Preferences) ซึ่งอาจหมายถึงรสนิยม (Tastes) หรือความต้องการ อันสะท้อนถึงธรรมชาติส่วนหนึ่งของมนุษย์ จัดเป็นเรื่องพื้นฐานสุดที่รองรับระบบทางเศรษฐศาสตร์ เพราะเป็นตัวกำหนดสาระทางปรัชญา รูปแบบการวิเคราะห์ และเนื้อหาทางทฤษฎีของระบบทางเศรษฐศาสตร์นิโอลาสสิก นอกจากนั้นแนวคิดอรรถประโภชน์นิยมยังสนับสนุนแนวคิดเรื่องปัจเจกนิยมและความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ เพราะเจเรมี เบนชั่ม (Jeremy Bentham) ผู้ก่อตั้งแนวคิดอรรถประโภชน์นิยม เห็นว่า ความสุขของปัจเจกบุคคลเมื่อรวมกันจะกลายเป็นความสุขของส่วนรวม และ จอห์น สจ็วต มิลล์ (John Stuart Mill) ก็เห็นว่า การบรรลุถึงความชื่นชอบหรือความสุขของสังคมจะเป็นไปได้อย่างแท้จริง หากปล่อยให้แต่ละคนแสวงหาความชื่นชอบอย่างเต็มที่ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้สนับสนุนการแสวงหาประโภชน์ส่วนตัวของปัจเจกบุคคลอย่างเสรีตามแนวคิดปัจเจกนิยม และแนวคิดเรื่องความเห็นแก่ตัวหรือความเห็นแก่ตัวประโภชน์ส่วนตัวของมนุษย์

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” เป็นการศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา รายงานวิจัย บทความทางวิชาการ วารสาร และเอกสารต่าง ๆ ที่แสดงความสัมพันธ์เกี่ยวกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ โดยมีวิธีการดังนี้

๑. ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ บทความทางวิชาการ วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เช่น หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ หรือพุทธเศรษฐศาสตร์เป็นกรอบในการศึกษา

๒. ศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
๓. ศึกษาหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
๔. ศึกษาและวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์
๕. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาเชิงเอกสาร โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และผลการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ทั้งนี้เน้นการนำผลงานการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้กับนักศึกษาสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และคณะสงฆ์ได้รับทราบและศึกษาต่อไป

๖. สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๑.๔.๒ เครื่องมือการวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาที่มีการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาค้นคว้าจากการรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญสามารถนำมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์เอกสาร และนำมาอ้างอิงเป็นข้อค้นพบ (Findings) ซึ่งจะทำให้ผลงานการวิจัยเกิดความน่าเชื่อถือ (Reliability) และความเหมาะสมในด้านภาษา (Wording)

๑.๔.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปตามระเบียบการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ตรงตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎก อรหณิท หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
๒. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎก อรหณิท หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
๓. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎก อรหณิท หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

๑.๔.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารมาวิเคราะห์ อธิบายความเห็นข้อเท็จจริงเพื่อตอบโจทย์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาเรียบเรียงเป็นลักษณะบรรณนาความ (Descriptive Presentation) ตามโครงสร้างเนื้อหา ประกอบภาพถ่ายและบรรณาความประกอบโครงสร้างหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพฐศาสตร์ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ และนำข้อมูลทั้งหมดมาสรุปการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย ให้ข้อเสนอแนะในการวิจัย โดยการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม และพิมพ์เผยแพร่รายงานการวิจัยต่อไป

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๕.๑ ได้ทราบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๕.๒ ได้ทราบวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพุทธศาสนา
- ๑.๕.๓ ได้ทราบการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

บทที่ ๒

แนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” คงจะผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร วารสาร หนังสือ ตำราทางวิชาการ หนังสือพิมพ์ สื่อออนไลน์ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการศึกษาแนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดการผลิต
- ๒.๒ แนวคิดการบริโภค
- ๒.๓ แนวคิดการเงิน
- ๒.๔ แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์
- ๒.๕ แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์
- ๒.๖ แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน
- ๒.๗ แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา
- ๒.๘ แนวคิดการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการลือฤกษ์ยาม

๒.๑ แนวคิดการผลิต

๒.๑.๑ ที่มาและความหมายของการผลิต

การผลิต หมายถึง การแปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่ง (จากสิ่งที่ไม่ต้องการหรือต้องการน้อยให้เป็นสิ่งที่ต้องการมากกว่า) เช่น การแปรรูปเยื่อไม้ไผ่เป็นกระดาษ เป็นต้น ผลที่เกิดจาก การแปรสภาพ ในทางเศรษฐศาสตร์ไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ เพราะสิ่งเหล่านั้นมาจากเก่าหรือ วัตถุดิบเก่า เช่น กระดาษก็คือผลที่เกิดจากการแปรสภาพวัตถุดิบนำมาเป็นกระดาษ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า กระดาษคือเยื่อไม้ และเยื่อไม้คือกระดาษ เพราะมันมาจากเนื้อสารเดียวกันเพียงแต่เมื่อมันอยู่ใน สภาพหนึ่งมีคุณสมบัติอย่างหนึ่งเฉพาะตัวของมัน เราก็เรียกว่า “เยื่อไม้” แต่พอมันถูกพัฒนาหรือถูก แปรรูปให้มาอยู่อีกสภาพหนึ่ง มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างหนึ่งซึ่งไม่เหมือนเดิมเกิดขึ้นเราเรียกมันว่า “กระดาษ” คุณภาพหรือคุณสมบัติเท่านั้นที่ทำให้มันต่างกัน ถ้าเราถอนเอากลุ่มคุณสมบัติของกระดาษ ออกไป มันก็จะถอยหลังกลับไปเป็นเยื่อไม้เหมือนเดิม เพราะฉะนั้น “สิ่งใหม่” จึงไม่มี ตามกระบวนการเศรษฐศาสตร์สิ่งที่ถูกแปรสภาพเรียกว่าวัตถุดิบ เมื่อสิ่งนั้นถูกแปรสภาพแล้วเราเรียกมันว่า สินค้า เศรษฐกิจ การแปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ลักษณะดังนี้

๑. แปรรูปเฉพาะถูกเบี่ยงเบนเงื่อนไขเดิมของธรรมชาติไปสู่เงื่อนไขใหม่ โดยผีมือของมนุษย์

ตามกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสนับสนุนความต้องการของมนุษย์ เช่น อ้อยนำมาแปรรูปเป็นน้ำตาล เก็บนำมาแปรรูปเป็นพังงานไฟฟ้า เอเยี่อไม้มาแปรรูปเป็นกระดาษ การแปรรูปในลักษณะนี้ถือว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์

๒. แปรสภาพเกิดการวิวัฒนาการตามกฎของธรรมชาติเอง เช่น น้ำได้รับความร้อนจากแสงอาทิตย์ โมเลกุลของน้ำจะสั่นสะเทือน เมื่อสั่นสะเทือนถึงจุดวิกฤตจุดหนึ่งนั้นก็จะแปรสภาพเป็นไอ น้ำ และเบาตัวอย่างขึ้นสู่เบื้องบนกระทบกับบรรยากาศเย็นตัวในระดับเบื้องบน ก็จะก่อตัวควบแน่นเป็นก้อนเมฆ ก้อนเมฆมีน้ำหนักลดตัวลงต่ำกระทบกับบรรยากาศอีกรอบหนึ่ง ละลายเป็นน้ำฝนตามที่เราเรียกว่า น้ำฝน แล้วน้ำนั้นก็ถูกความร้อนจากดวงอาทิตย์เผาลายเป็นไอ ลอยขึ้นสู่เบื้องสูง แล้วกระทบกับความเย็นของบรรยากาศขึ้นบนจับตัวเป็นก้อนเมฆ มีน้ำหนัก จึงลดตัวลงระดับต่ำ กระทบกับบรรยากาศอีกรอบหนึ่ง ละลายเป็นน้ำฝนลงมา วนเวียนเป็นวัฏจักรของน้ำในลักษณะเช่นนี้ตลอดไป หรือแม้แต่ไม่ทิ้งลายเป็นพินทินก็อยู่ในกฎข้อนี้เช่นกัน การแปรสภาพในลักษณะนี้ไม่จัดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ แต่เป็นกระบวนการของธรรมชาติตัวกันเองไม่เกี่ยวกับการกระทำโดยฝีมือของมนุษย์

การผลิต หมายถึง การนำเอาปัจจัยการผลิตอันได้แก่ ที่ดิน ทุน แรงงาน และความสามารถในการประกอบการมาผ่านกระบวนการอย่างโดยย่างหนักภายใต้เทคโนโลยีระดับหนึ่ง ผสมผสานกันเพื่อให้เกิดสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การผลิต เป็นกระบวนการเพิ่มคุณค่าหรือประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Economic Utility) ให้กับปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การผลิตจะต้องประกอบไปด้วยการทำให้เกิดสินค้าหรือบริการอย่างใด อย่างหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า ผลกระทบประโยชน์ โดยอาศัยแรงงานของมนุษย์ ทั้งกำลังกายและกำลังความคิด แรงงานของสัตว์ หรือเครื่องมือเครื่องจักรต่าง ๆ^๑

ฟังก์ชันการผลิต (Production Function) หมายถึง ฟังก์ชันที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนปัจจัยการผลิตกับจำนวนผลผลิตที่ได้จากการกระบวนการผลิตในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งภายใต้เทคโนโลยีการผลิตที่มีอยู่ในขณะนั้น นั่นคือ จะต้องผลิตให้ได้จำนวนผลผลิตที่มากที่สุด จากจำนวนปัจจัยการผลิตจำนวนหนึ่งที่กำหนด หรือผลิตให้ได้จำนวนผลผลิตจำนวนหนึ่งตามที่กำหนด โดยใช้ปัจจัยการผลิตให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ประสิทธิภาพของการผลิตขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีที่มีอยู่ ฟังก์ชันการผลิตสามารถแสดงได้ในรูปตาราง กราฟ หรือสมการ โดยทั่วไปมักจะเขียนในรูปสมการ คือ

$$Q = f(X_1, X_2, X_3, \dots, X_n)$$

โดย Q = ปริมาณผลผลิต
 $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ = ปัจจัยการผลิตชนิดที่ 1 ถึงชนิดที่ n

^๑ วิรุณสิริ ใจมา, เศรษฐศาสตร์จุลภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

จากฟังก์ชันการผลิต หมายถึง จำนวนของผลผลิตมีความสัมพันธ์กับจำนวนปัจจัยการผลิต ชนิดต่าง ๆ คือ $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ โดยยังมีได้รับที่บ่งชี้ให้ดัดแปลงผลผลิตที่ได้มีความสัมพันธ์กับปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ในลักษณะใด กล่าวคือ มิได้บอกว่าปัจจัยการผลิตที่ใช้มีปริมาณหรือเป็นสัดส่วนเท่าใด และผลผลิตที่ได้จะมีจำนวนเท่าใด เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ในขั้นต้นนี้ ถ้าเรากำหนดให้มีปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ๒ ชนิด คือ ปัจจัยแรงงาน (L) และปัจจัยทุน (K) จะเขียนฟังก์ชันการผลิตได้ดังนี้ คือ

$$Q = f(K, L)$$

ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทุนและ/หรือปัจจัยแรงงาน จะมีผลทำให้จำนวนผลผลิตที่ได้จาก การผลิตเปลี่ยนแปลง^๓

๒.๑.๒ หลักการสำคัญของการผลิต

การผลิตสินค้าและบริการของผู้ประกอบการที่จะผลิตสินค้าที่ดีให้แก่ลูกค้าหรือผู้บริโภคให้ ประทับใจ ถูกใจ สินค้านั้น ๆ และผู้ผลิตจะประสบความสำเร็จในการทำงานได้ต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิตและเป็นหลักการสำคัญในการผลิต ดังนี้

๑. คุณภาพของสินค้าและบริการ สินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นมาต้องมีคุณภาพดี ได้ มาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด สินค้าไม่มีตำหนิ

๒. ราคาน้ำเสียง ควรจำหน่ายสินค้าและบริการที่เหมาะสมกับคุณภาพของสินค้า ไม่ ขายหรือจำหน่ายราคาแพงจนเกินไป

๓. คุณธรรม ผู้ผลิตและผู้ให้บริการควรมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตนและต่อผู้บริโภค ไม่ นำสินค้ามีตำหนิหรือเน่าเสียมาขาย

๔. ความต้องการและความพึงพอใจของผู้บริโภค ผู้ผลิตหรือผู้ให้บริการต้องคำนึงถึงความ ต้องการของลูกค้าเป็นสำคัญ รู้จักผลิตสินค้าที่ตรงกับความต้องการเพื่อสนองตอบความพึงพอใจ

๕. เทคโนโลยีการผลิต รู้จักนำวิทยาการและเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้เพื่อทำให้ต้นทุนการ ผลิตลดลงสามารถผลิตสินค้า และบริการได้ปริมาณสูงและมีคุณภาพดี

๖. ต้นทุนการผลิต ใช้ทรัพยากรการผลิตสิ่งเปลืองน้อยที่สุดหรือค่าใช้จ่ายต่ำสุด^๔

ในปัจจุบันเราจะเห็นสินค้าและบริการมีรูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นมากmany เนื่องจากผู้ประกอบการ ส่วนใหญ่นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อให้ได้สินค้าที่มีปริมาณสูง มีคุณภาพดี มีรูปแบบต่าง ๆ ลดแรงงานคน เพิ่มผลผลิตได้เร็วขึ้นส่งผลให้ต้นทุนการผลิตลดลง มีกำไรมากขึ้น

^๓ วีณา ลีลาประเสริฐศิลป์, เศรษฐศาสตร์จุลภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สงขลา: บริษัท นำศิลป์โฆษณา จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๙.

^๔ นราธิพย์ ชุติวงศ์, หลักเศรษฐศาสตร์ I : จุลเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

การใช้เทคโนโลยีในการผลิต เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ในการควบคุมการผลิตการใช้เครื่องจักร แทนแรงงานคน การนำวิทยาการใหม่ ๆ มาช่วยในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

การใช้เทคโนโลยีในการบริหาร เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ในการจัดเก็บข้อมูลลูกค้า การใช้โทรศัพท์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสาร เป็นต้น

การแข่งขันในการผลิต หมายถึง การทำให้ต้นทุนการผลิตสินค้าต่ำลง สามารถขายสินค้าได้ในราคาถูก เพื่อแข่งขันซึ่งกันและกัน

การใช้เทคโนโลยีเพื่อการแข่งขันของผู้ผลิต มีดังนี้

๑. การใช้เทคโนโลยีช่วยผลิตสินค้าและบริการรูปแบบใหม่ ให้ประโยชน์กับผู้บริโภคมากขึ้น

๒. การใช้เครื่องมือและเครื่องจักรที่ทันสมัย ช่วยในการผลิตสินค้าและการบริการเพื่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ

๓. การใช้เทคโนโลยีช่วยในการโฆษณาสินค้าและบริการ การส่งเสริมการขายและการตลาด

๔. การใช้เทคโนโลยีช่วยในการขนส่ง เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับสินค้าและบริการอย่างสะดวก และรวดเร็ว

ในการดำเนินการผลิตมีจุดมุ่งหมายของการผลิต ทั้งการผลิตตามแนวทางเศรษฐศาสตร์ทั่วไป และเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระราชทาน ซึ่งจะสรุปได้ดังนี้

จุดมุ่งหมายของการผลิตเศรษฐศาสตร์ทั่วไป

๑. เพื่อความมั่งคั่ง (Wealth) ทางวัฒนธรรม

๒. เพื่อสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของกลุ่มเป้าหมาย

๓. เพื่อความอยู่ดีกินดี

๔. เพื่อผลประโยชน์ คือ กำไรสูงสุด

จุดมุ่งหมายของการผลิตเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระราชทาน

๑. เพื่อคุณภาพชีวิต

๒. เพื่อสนองความต้องการท่าที่จำเป็นต่อชีวิตจริงของกลุ่มเป้าหมาย

๓. เพื่อความพอดี (กินพอดี อยู่พอดี)

๔. เพื่อใช้สินค้า (ปัจจัย ๔) เพียงเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตน และจิตวิญญาณให้สูงยิ่งขึ้น จนวิญญาณเป็นอิสรภาพเหนือการครอบงำแห่งวัตถุ

ปัจจัยการผลิตตามหลักเศรษฐศาสตร์ทั่วไปได้ระบุปัจจัยการผลิตไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ผู้ประกอบการ

๒. แรงงาน

๓. ทุน

๔. ที่ดิน

ใน ๔ ประการนั้น ที่พระพุทธศาสนาเน้นเป็นพิเศษคือปัจจัยการผลิตที่เป็นแรงงานและผู้ประกอบการ (โดยเฉพาะด้านพุทธกรรม) เพราะเป็นหน่วยผลิตที่ต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับพุทธกรรมการตัดสินใจในกิจกรรมเศรษฐกิจ ส่วนทุนกับที่ดินถือเป็นอันดับรอง เพราะสองปัจจัยหลังขึ้นอยู่กับหน่วยผลิตที่เป็นมนุษย์ จะจัดการกับมันอย่างไร

ผู้ประกอบการในทางเศรษฐศาสตร์มีความหมาย ดังนี้

๑. ผู้จัดการให้ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่จำเป็นในการผลิตมารวมกัน
๒. ผู้ตัดสินใจเกี่ยวกับการผลิตทั้งหมด
๓. เป็นผู้ควบคุมการผลิต
๔. ผู้ได้ประโยชน์จากการผลิตนั้น

คำว่า “ผู้ประกอบการ” (Entrepreneur) เป็นคำเฉพาะที่กำหนดใช้กันในแวดวงธุรกิจ ซึ่งอาจทำไม่พบในคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา แต่ที่พอเห็นว่าจะใกล้เคียงกันมีอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า “กัมมการก” ที่แปลว่า ผู้กระทำการ และคำว่า กรรม หรือ กัมม หมายถึง หน้าที่ที่รับผิดชอบ และรวมไปถึงการกระทำการ วาจา ใจ ทั้งหมดอีกด้วย แสดงว่าใครก็แล้วแต่ที่ทำหน้าที่อะไร หรือทำอะไรทางกาย วาจา ใจ ถือว่าเป็นกัมมการทั้งหมด มันเป็นคำกลาง ๆ สำหรับกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ แต่เพื่อให้ความหมายกระชับเฉพาะกิจหรือแต่ละหน้าที่ เราอาจเรียกว่า ผู้ประกอบการ ผู้อำนวยการ ผู้ว่าการ หรือ ผู้จัดการ สุดแต่จะกำหนดขึ้นใช้ แต่ไม่ว่าใครจะทำอะไร เรียกชื่อว่าอย่างไร สิ่งที่พระพุทธศาสนาเน้นเป็นสำคัญคือ “พุทธกรรม” ของ กัมมการก คือ ผู้กระทำการ เพราะถือว่าการกระทำที่จะสรุปว่าเป็นกรรมได้ อยู่ที่ตัวเจตนาหรือพุทธกรรมการตัดสินใจ ดังพุทธภาษิตว่า “เจตนาที่ ภิกขุ เกมม วามิ เจติยา ภัมม โกรติ กาย เยน วาจาย มนสา ดูก่อนภิกขุ ทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่า เป็นกรรมบุคคลคิดแล้ว (ตัดสินใจแล้ว) จึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ”^๕ เพราะฉะนั้น พุทธกรรมและคุณธรรมสำหรับควบคุมสนับสนุนพุทธกรรมของกัมมการกหรือผู้ประกอบการ มีดังต่อไปนี้

๑. การตัดสินใจ การตัดสินใจของผู้ประกอบการหรือผู้จัดการเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจ ถ้าอุดมคติ เจตนา หรือการตัดสินใจ ตั้งไว้ผิด กิจกรรมทางธุรกิจจะผิดพลาดทั้งกระบวนการ เป็นอันตรายต่อหน่วยผลิต การค้า (การตลาด) และผู้บริโภคทั้งระบบ ดังนั้น ผู้ประกอบการ (ผู้ผลิต) ต้องมีอุดมคติที่ชัดเจนว่า จุดมุ่งหมายของการผลิตคืออะไร การตัดสินใจของผู้ประกอบการ วิเคราะห์จากความคิดรวบยอดของพุทธสุภาษิตว่า มโนปุพพังคما อัมมา และพุทธสุภาษิตว่า ทิโซ ทิสัง ยันตั้ง กรณี ฯลฯ และหลักธรรมคือ กุศล มูล ๓ และอกุศล ๓ เป็นต้น

๒. ความซื่อตรงต่ออาชีพ หมายถึง ผู้ประกอบการ ต้องยึดอุดมคติ สัมมาอาชีวะในการผลิต และการแสวงหา คือ ผลิตและแสวงหาเฉพาะสินค้าและบริการที่เป็นสัมมาอาชีวะ เว้นมิจฉาชنيชชา ได้แก่

^๕ อง.ปณจก. (ไทย) ๑๔/๓๓๔/๓๖๘.

การค้าขายหรือการผลิตสินค้าไม่ชอบธรรม เช่น สัตว์พาณิชya ผลิตหรือขายสินค้าเครื่องประหาร สัตว์พาณิชya ผลิตหรือขายสินค้าสัตว์ที่ใช้เป็นอาหาร มุสสาวนิชya ค้าขายมนุษย์ มีชาวนิชya ผลิตหรือขายสินค้ามีเนื้อมา วีสารนิชya ผลิตหรือขายยาพิษ และพฤติกรรมสัมมาภัมมันตะ คือ เลือกทำการงานหรือธุรกิจที่ไม่ผิดศีลธรรม เช่น เว็บธุรกิจปานาติบาน อทินนาทาน และการแสดงสูมิจจาจาร ได้แก่ ธุรกิจค้ากำม หรือธุรกิจดูที่ทางเพศ เป็นต้น ความซื่อตรงต่ออาชีพของผู้ประกอบการวิเคราะห์จากความคิดรวบยอด ของหลักธรรมในมรรค ๔ คือ สัมมาอาชีวะ สัมมาภัมมันตะ และ หลักธรรม คือ มิฉะนิชya เบญจศีล

๓. มุ่งกำไรสมดุลและคุณภาพชีวิตของผู้บริโภค หมายความว่า ผู้ประกอบการผลิตแนวพุทธ ต้องมุ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ๒ ประการ ได้แก่

ประโยชน์ส่วนที่ ๑ คือ ประโยชน์ในทิภูธรรม คือ ผลกำไร แต่อย่าตั้งอุดมคติแบบนักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกว่า การผลิตต้องมุ่งกำไรสูงสุด เพราะเป็นพฤติกรรมธุรกิจที่สอนให้เห็นแก่ตัวมาก เกินไป เมื่อจะถือว่ากำไรเป็นแรงจูงใจในการผลิตก็ตาม แต่ผู้ประกอบการต้องคิดว่า เราอยู่ได้เพราะลูกค้า กำไรที่ประสบค์จึงควรสมดุลหรือสมน้ำสมเนื้อกับต้นทุนและคุณภาพสินค้าที่ผลิตออกจำหน่าย และต้องคำนึงถึงประโยชน์ คือ คุณภาพชีวิตของผู้บริโภค คือ สินค้าที่ผลิตต้องเป็นสินค้าเสริมคุณภาพชีวิต มิใช่ สินค้าทำลายล้าง บั่นทอนชีวิต จิตใจ

ประโยชน์ส่วนที่ ๒ คือ ประโยชน์พหันที่เรียกว่า สัมปрайิกตปประโยชน์ พุทธศาสนาถือว่า ผลแห่งพฤติกรรมของมนุษย์มิใช่จบเฉพาะชาติปัจจุบัน แต่จะโยงไปถึงชาติอนาคตด้วย เช่น พุทธองค์ตรัสถึงสาเหตุแห่งความล้มเหลวและประสบความสำเร็จทางธุรกิจของพ่อค้า (ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการ) ไว้ในนิชยาสูตร เป็นต้น ดังนั้น ผู้ประกอบการจึงควรคิดเผื่อเรื่องนี้ไว้ด้วย อย่าคิดเพียงเพื่อประโยชน์อยู่รอดในปัจจุบันเพียงอย่างเดียว

การมุ่งกำไรสมดุลและคุณภาพชีวิตของผู้บริโภควิเคราะห์จากความคิดรวบยอดของหลักธรรม คือ ทาน จاك (ได้แก่ การแบ่งปันผลประโยชน์ ไม่เห็นแก่ตัว) ทิภูธรรมมิภักตปประโยชน์ และสัมปрайิกตปประโยชน์

๔. มีมนุษย์สัมพันธ์ ผู้ประกอบการต้องเป็นคนใจกว้าง มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง แต่มนุษย์สัมพันธ์แนวพุทธต้องเกิดจากส่วนลึกของใจ มิใช่พฤติกรรมแห่งประโยชน์ หลักมนุษย์สัมพันธ์ คือ สังคหวัตถุธรรม (คุณธรรมเพื่อเกี้ยวกูลสงเคราะห์กัน) เป็นหนึ่งของหลักมนุษย์สัมพันธ์ที่ผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการตลอดจนผู้ดำเนินกิจกรรมธุรกิจทุกระดับจำต้องมี เป็นผลดีทั้งทางน้ำใจและทางธุรกิจ เป็นการเสริมทั้งด้านคุณธรรมและด้านธุรกิจไปพร้อม ๆ กัน สังคหวัตถุธรรม ได้แก่

๔.๑ ทาน ต้องคิดถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่บ้าง อย่าคิดแต่เอาอย่างเดียว เพราะไม่ว่าจะเป็นสังคมไหน โดยส่วนลึกแล้วย่อมมีความรู้สึกต่อต้านคนเห็นแก่ตัว เพราะคนที่มีความเห็นแก่ตัว รุนแรงไม่เห็นประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ถ้าเป็นผู้นำก็ไม่อาจครอบใจผู้ใต้บังคับบัญชาได้

๔.๒ ปิยवาจา (เจรจา ไฟเราะอ่อนหวาน) คำพูดเป็นเรื่องสำคัญ อาจบั่นทอนให้คนหมด

กำลังใจหรือเสริมให้เกิดกำลังใจ และมีผลกระทบไปถึงผลัพการผลิตด้วย ผู้ประกอบการจึงต้องรู้จักพูดจาไฟเราะ รู้จักจิตวิทยาที่จะให้เกิดแรงจูงใจต่อผลัพการผลิต เจ้าลิฉนีประสบความพินาศกีเพราะหอกคือปากของวัสดุการพรมาน์ ปากจึงมีบทบาทสำคัญต่อผลัพการผลิตเป็นที่ยิ่ง

๔.๓ อัตโนมัติ (ประพฤติประโยชน์) ปกตินเร้าโครงประพฤติประโยชน์ให้ ยกที่จะลีม ยิ่งมีคุณธรรมเรื่องกตัญญูกตเวทีเข้ามาโดยด้วยมโนสำนึกที่จะตอบแทนคุณผู้ให้ประโยชน์ย่อมมีมากขึ้น จะเห็นว่าอุดมคติเช่นนี้ได้กลยุทธ์เป็นระบบอุปถัมภ์ของสังคมไทยไปแล้ว ผู้ประกอบการจึงควรมีมนุษย์สัมพันธ์ส่วนนี้ เพื่อช่วยส่งเสริมคุณธรรมที่จะพึงมีต่อกัน ทั้งผู้วางแผนนโยบาย (ผู้ประกอบการ) และผู้สนองนโยบาย (ผู้ใช้แรงงานหรือใต้บังคับบัญชา) ตลอดจนผลัพขั้บเคลื่อนในการผลิตทุกระดับ

๔.๔ สมานตตตา (ความเป็นผู้มีตนเสมอ) ผู้ประกอบการต้องวางแผนอย่างกันเองเสมอต้นเสมอปลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เคยลงเคราะห์อย่างไรก็ลงเคราะห์ เคยประพฤติประโยชน์อย่างไร ก็ประพฤติ เคยพูดจาไฟเราะอย่างไรก็ทำให้เป็นปกติต่อเนื่องอย่างที่เคย “ไม่แสดงพฤติกรรมสูง ๆ ต่ำ ๆ ต่อผู้สนองนโยบาย การผลิต สังคหวัตถุธรรม” ๕ ประการดังกล่าวเป็นหลักมนุษย์สัมพันธ์หรือสายใยใจที่สำคัญยิ่งเพื่อไม่ให้เกิดซ่องว่าระหว่างผลัพการผลิตด้วยกัน และอย่างไปถึงผู้บริโภคสินค้าและบริการของผู้ผลิตด้วย แนวคิดนี้วิเคราะห์จากความคิดรวบยอดของหลักธรรมมนุษย์สัมพันธ์แนวพุทธ เช่น สังคหวัตถุ ๕ เป็นต้น

๕. ตั้งเมตตาภัยกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ผู้ประกอบการต้องตั้งภัยกรรม วจีกรรม มโนกรรมต่อผู้ใช้แรงงานและผู้บริโภค เช่น ปฏิบัติกับผู้ใช้แรงงานดังที่ปรากฏในทศ ๖ และมุ่งคุณภาพชีวิตแก่ผู้บริโภคผลผลิต มุ่งเพียงกำไรสมดุล “ไม่มุ่งตันทุนต่ำ-กำไรสูง” ซึ่งเป็นพฤติกรรมผู้ผลิตที่เศรษฐศาสตร์ทั่วไปใช้อธิบายอุดมคติการผลิตของพระพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุได้สรุปไว้ในกฎบัตรพุทธบริษัทกฎที่ ๒๔ ว่า “ผลิตมาก กิน เก็บแต่พอดี เหลือเอาไปช่วยเพื่อนมนุษย์นี้คืออุดมการณ์ทางเศรษฐกิจของชาพุทธที่ช่วยโลกได้” ดังนั้น อุดมคติการผลิตของผู้ประกอบการแนวพุทธจึงเปลี่ยนจากอุดมคติการผลิตของเศรษฐศาสตร์ทั่วไปตรงที่ “มุ่งกำไรสูงสุด” เป็นแรงจูงใจ มาเป็นอุดมคติ

๖. ต้องมีป้าปนิกรรມ (องค์คุณของพ่อค้า) หมายถึง วิสัยทัศน์ของพ่อค้า หรือผู้ผลิต ได้แก่

๖.๑ จักษุมา ตาดี หมายถึง รู้จักสินค้า ดูของเป็น สามารถคำนวณราคากับทุนและเก็บกำไรได้แม่นยำ

๖.๒ วิธีโร จัดเจนธุรกิจ คือ แหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาด สามารถในการจัดซื้อหรือจำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้า

๖.๓ นิสสัยสัมปันโน ถึงพร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย คือ เป็นที่เชื่อถือ ไว้วางใจในหมู่แหล่งทุนใหญ่ ๆ สามารถหาเงินมาลงทุนหรือทำธุรกิจได้โดยง่าย

๒.๑.๓ องค์ประกอบของการผลิต

การผลิตมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Input), กระบวนการแปลงสภาพ (Conversion Process) และผลผลิต (Output) ประกอบด้วย

๑. ปัจจัยนำเข้า (Input) คือทรัพยากรขององค์การที่ใช้ผลิตทั้งที่เป็นสินทรัพย์ที่มีตัวตน (Tangible Assets) เช่น วัสดุดิบ เครื่องจักร อุปกรณ์ และสินทรัพย์ที่ไม่มีตัวตน (Intangible Assets) เช่น แรงงาน ระบบการจัดการ ข่าวสาร ทรัพยากรที่ใช้จะต้องมีคุณสมบัติและประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสม และมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำ เพื่อให้สินค้าสามารถแข่งขันทางด้านราคาได้ในท้องตลาด
๒. กระบวนการแปลงสภาพ (Conversion Process) เป็นขั้นตอนที่ทำให้ปัจจัยนำเข้าที่ผ่านเข้ามา มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้แก่

๒.๑ รูปลักษณ์ (Physical) โดยการผ่านกระบวนการผลิตในโรงงาน

๒.๒ สถานที่ (Location) โดยการขนส่ง การเก็บเข้าคลังสินค้า

๒.๓ การแลกเปลี่ยน (Exchange) โดยการค้าปลีก การค้าส่ง

๒.๔ การให้ข้อมูล (Informational) โดยการติดต่อสื่อสาร

๒.๕ จิตวิทยา (Psychological) โดยการนับหนทางฯ

๓. ผลผลิต (Output) เป็นผลได้จากการผลิตที่มีมูลค่าสูงกว่าปัจจัยนำเข้าที่รวมกันอันเนื่องมาจากที่ได้ผ่านกระบวนการแปลงสภาพ ผลผลิตแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ สินค้า (Goods) และบริการ (Service) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันหลายประการ^๕

พระพุทธศาสนาไม่ได้พูดถึงเรื่องการผลิตไว้โดยตรง ดังนั้น ความหมายของคำว่า การผลิต จึงอนุรักษ์ตามเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่ที่พระพุทธศาสนาเน้นชัดเจน คือ พฤติกรรมของผู้ผลิต ที่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของสัมมาอชีวะและอหิงสารธรรม (คำว่า อหิงสา = ความไม่เปี่ยดเบี้ยน หมายถึงต้องไม่เบียดเบี้ยนผู้บริโภค ไม่เบียดเบี้ยนธรรมชาติ ซึ่งเป็นหนึ่งในทรัพยากรการผลิตและสิ่งแวดล้อม ให้เสียดุลยภาพและระบบนิเวศ) และยังเน้นชัดถึงสินค้าและบริการที่จะผลิตว่า ต้องเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดคุณภาพที่ดีต่อชีวิตแก่ผู้บริโภค ไม่ผลิตสินค้าทำลายล้าง อย่าเปลี่ยนผู้บริโภค ดังปรากฏใน วัณิชชาสูตร^๖ ในพระสูตรดังกล่าว พระผู้มีพระภาคตรัสไม่ให้อุบาสิกาขาย ซึ่งสินค้าเศรษฐกิจ ๕ ประการ ได้แก่

๑. การค้าขายศัสตรราฐ (สัตตวนิชชา) รวมไปถึง ขาย / ผลิตอาวุธเครื่องประหารทุกประเภท เพราะเป็นเหตุให้ทำความผิดขอโทษกับผู้อื่น

๒. ค้าขายสัตว์ (สัตตวนิชชา) หมายถึง ค้ามนุษย์ เพราะทำให้หมอดิสรรภาพ

^๕ มนตร์ มนต์วิวาส, หลักเศรษฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: บริษัทวิทยพัฒนา จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๙๘-๙๙.

^๖ อง.ฉกก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

๓. ค้าขายเนื้อ (มังสวัณิชชา) รวมไปถึง ขาย / ผลิต น้ำมา เพาะเมื่อตีมแล้วทำให้เกิด ความประมาท อนึ่ง คำว่า ผลิตเนื้อสัตว์ หมายถึง การเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อฝ่าเป็นอาหาร

๔. ค้าขายของมีนมา (มัชวนิชชา) คือ ขาย / ผลิตน้ำมา เพาะเมื่อตีมแล้วทำให้เกิด ความประมาท อนึ่ง คำว่า น้ำมา มีความหมายครอบคลุมไปถึงสิ่งสภาพดิบๆ ประเภทที่ก่อให้เกิดความ ประมาท เผลอดสติ และบันทนคุณภาพชีวิต

๕. ขาย / ผลิต ยาพิษ (วีสวัณิชชา) อนึ่ง คำว่า ยาพิษ ครอบคลุมไปถึงสารพิษทุกประเภท คำว่า ผลิต คือคำว่า ภาวดี แปลว่า เจริญหรือทำให้เจริญ หรือทำให้เกิด ให้มี^๗ ทำให้เกิดคุณ ค่าที่ดีกว่าเดิม ดังนั้น การผลิต (ภาวดี) ในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง การทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (อาจ เป็นได้ทั้งวัตถุธรรมและนามธรรม) ได้ดีกว่าเดิมหรือให้มีคุณค่ากว่าเดิม ด้านวัตถุธรรม เช่น การนำขยะ มาผ่านระบบ (Recycle) ก็จะได้วัตถุธรรมที่มีคุณภาพดีกว่า วัตถุธรรมเดิมคือ ขยะหรือเหมือนกับภิกษุที่ ท่านไม่ยอมรับคุหบดีจีวร แต่ท่านจะเที่ยวหาเก็บผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่ชาวบ้านทิ้งแล้ว เกลือกลัวอยู่กับ ขยะมูลฝอย เอาจมาซัก เย็บประดิษฐ์ต่อ กันแล้วย้อมเป็นจีวรนุ่งทั่ม การนำผ้าที่ชาวบ้านไม่ต้องการมาทำ ให้เป็นผ้าที่มีประโยชน์ใช้การได้ คำว่า “ภาวดี” คือ การผลิต การทำให้ดี หรือทำให้มีค่ากว่าเดิม ลักษณะอย่างนี้ ภิกษุผู้ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับเครื่องนอนนุ่งทั่ม ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัย ๕ ก็ เรียกได้ว่า ท่านเป็นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการคนหนึ่ง นี่เป็นตัวอย่างการผลิตด้านวัตถุธรรม ส่วนการผลิต ด้านนามธรรม เช่น พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ภิกษุเจริญเมตตาให้เป็น ภาวดี (ภาวดี) คือ เจริญหรือทำให้ ดีกว่าเดิมขึ้นเรื่อย ๆ และจะได้อานิสงส์ (ผล) ๑๑ ประการ คือ หลับเป็นสุข ตื่นอยู่ก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ เป็นที่รักของอมนุษย์ เพพรักษา ไฟ ยาพิษ ศาสตราทำอะไรไรไม่ได้ จิตตั้งมั่นได้เร็ว ใบหน้าผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยาไปสู่พรหมโลก ดังนั้น จะเห็นว่า ถ้าเราเอาคำว่า “ภาวดี” มา ประยุกต์ใช้กับคำว่า “ผลิต” ความหมายจะไปด้วยกันได้ เพราะคำว่า “ผลิต” ของเศรษฐศาสตร์ทั่วไป หมายถึงการแปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีksิ่งหนึ่ง ความหมายก็คือ ทำให้ดีกว่าเดิมนั่นเอง คือ สิ่งเดิม เป็นสิ่งที่เราไม่ต้องการ แต่เราต้องการสิ่งใหม่ สิ่งใหม่ที่ทำให้เรามีประโยชน์มากขึ้น แต่อาจมี ความหมายกว้างแคกว่ากันเท่านั้นก็คือ คำว่า “ผลิต” ของเศรษฐศาสตร์ทั่วไปเน้นหนักไปในทางวัตถุ ธรรม ปริมาณ หรือตัวเลข ส่วนคำว่า “ผลิต (ภาวดี)” ของเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา มี ความหมายคลุมไปถึงการผลิตด้านวัตถุธรรมและนามธรรมทั้งหมด และการผลิต (ภาวดี) ในความหมาย ของพระพุทธศาสนา นั้น ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาเท่านั้น คือ พัฒนาปัญญา พัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะคำ ว่า ภาวดี แปลว่า ทำให้เกิดให้มี หรือทำให้เจริญขึ้นซึ่งฝ่ายเศรษฐศาสตร์ทั่วไปอาจหมายถึงผลิตอะไรก็ได้ เมื่อสิ่งนั้นไม่เป็นไปเพื่อพัฒนาเลย แต่อาจเป็นสิ่งที่ทำลายล้างด้วยซ้ำไป ทั้งพฤติกรรมของผู้ผลิตบางทีก็ไม่ เป็นภาวดี พระพุทธศาสนาเน้นว่า ทั้งผู้ผลิตและสิ่งที่ถูกผลิตต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งภาวดี

^๗ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๐๐/๒๕๘.

ตารางที่ ๒.๑

เปรียบเทียบพฤติกรรมผู้ประกอบการของเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักกับเศรษฐกิจศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

เศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลัก	เศรษฐกิจศาสตร์ในพระพุทธศาสนา
๑. มุ่งตั้นทุนตា ปัจจัยการผลิตตា (ทำให้คุณภาพสินค้าต่า) แต่ค่าตอบแทน (กำไร) ต้องสูง	๑. มุ่งความสมดุล เช่น ต้นทุนสมดุล ปัจจัยการผลิตสมดุล ค่าจ้าง สินค้า บริการ และกำไร สมดุล ไม่เอาเปรียบผู้ร่วมประกอบการ และผู้บริโภค แนวคิดข้อนี้วิเคราะห์จากความคิดรวบยอดของหลักธรรม คือ สัมมาภิมันตะ สัมมาอาชีวะ และหลักธรรม สมดุล คือ มัชณิมาปภิปทา
๒. ผลิตสินค้าทุกประเภทตามอุปสงค์ของผู้บริโภค	๒. มุ่งผลิตสินค้าเสริมคุณภาพชีวิต เช่น หลักธรรมมิจฉาณิชา ที่ทำมั่นคงยั่งยืนค้าไม่ชอบธรรม กีเท่ากับมีอุดมคติต่อต้านการผลิตด้วย คือ ไม่สนับสนุนการผลิตสินค้าปลูกเร้าอกุศล มูลทำลายล้าง เบียดเบี้ยน ผู้บริโภค หรือสินค้าไม่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต
๓. การผลิตมุ่งผลประโยชน์ทางกายภาพ (วัตถุ) เพียงอย่างเดียว ไม่บูรณาการกับคุณภาพชีวิตและคุณค่าทางจริยธรรม	๓. การผลิตมุ่งประโยชน์ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต และบูรณาการกับจริยธรรม
๔. ผลิตมาก สะสมทุนให้มากเพื่อกำไรต่อไป	๔. ผลิตมาก กิน เก็บ แต่พอดี เหลือเอาไปช่วยเพื่อนมนุษย์
๕. การผลิตมีกำไรเป็นแรงจูงใจ	๕. การผลิตมีกำไร (สมดุล) และคุณภาพชีวิตเป็นแรงจูงใจ

๒.๒ แนวคิดการบริโภค

๒.๒.๑ ที่มาและความหมายของการบริโภค

การบริโภค หมายถึง การใช้ประโยชน์จากสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคหรือบำบัดความต้องการของมนุษย์ ประกอบไปด้วยสินค้า ๒ ชนิด คือ การบริโภคสินค้าคงทน และการบริโภคสินค้าไม่คงทน

๑. การบริโภคสินค้าคงทน เป็นการบริโภคสินค้าที่ไม่ได้ทำให้สิ่งที่ถูกบริโภคหมดสิ้นหรือหมดสภาพไป ยังใช้ได้อีกเป็นเวลานาน แต่เมื่อใช้ย่อมเกิดการสึกหรอ เช่น บ้าน รถยนต์ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

๒. การบริโภคสินค้าไม่คงทน เป็นการบริโภคสินค้าที่ทำให้สิ่งที่ถูกบริโภคสิ้นไป เช่น อาหาร ยา รักษาโรค เครื่องดื่ม เป็นต้น^๗

ผู้บริโภค หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการซื้อสินค้าและบริการเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ ส่วนตัวหรือในครัวเรือน ผู้บริโภค มีจำนวนมากทั่วประเทศ บางคนก็ตัดสินใจในการซื้อย่างมีระเบียบ แบบแผน สามารถใช้เงินทุกบาททุกสตางค์ได้คุ้มค่า

อดุลย์ ชาตรุรงคกุล และคณะ^๘ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริโภค หมายถึง วิธีการ สถานที่ และเวลาที่บุคคลได้บริโภคสินค้าและบริการ เช่น วิธีการบริโภคสินค้า การตัดสินใจด้านเวลา และการตัดสินใจในการบริโภค เป็นต้น

ปณิชา มีจินดา^๙ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริโภค หมายถึง การค้นหา การซื้อ การใช้ และการประเมินผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ดังนั้น ระบบการบริโภคจึงเป็นวิธีการที่ผู้ซื้อปฏิบัติเพื่อให้มาซึ่งผลิตภัณฑ์ ใช้ผลิตภัณฑ์และจัดการรับผลิตภัณฑ์หลังการใช้

สรุปได้ว่า การบริโภค (Consumption) หมายถึง การใช้จ่ายซื้อสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการในการอุดหนุนบริโภคของแต่ละคน ซึ่งการบริโภคในทางเศรษฐศาสตร์นั้นจึงมีได้หมายถึง เอกพัฒนารับประทานอาหารเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการใช้สินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค โดยใช้วิธีการบริโภคในความหมายอื่น ๆ ด้วย เช่น การซื้อภัณฑ์ การซื้อเสื้อผ้า การเช่าบ้าน การรับบริการตรวจรักษาระยะหนึ่ง การโดยสารรถประจำทาง และการใช้สื่อทางอินเตอร์เน็ต (การเล่น Facebook Line) เป็นต้น

^๗ วิรุณศิริ ใจมา, เศรษฐศาสตร์จุลภาค ๑, หน้า ๘๗.

^๘ อดุลย์ ชาตรุรงคกุล และคณะ, พฤติกรรมผู้บริโภคฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพฯ: บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔.

^๙ ปณิชา มีจินดา, พฤติกรรมผู้บริโภค, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๖๙.

คำว่า บริโภค (Consumption) ถ้าพิจารณาตามโภณปากรสูตรในคัมภีร์พระไตรปิฎก จะพบว่า ท่านมีได้หมายถึงการกินการดื่มเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายรวมไปถึงการเสพอารมณ์ทางปัญจหา (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) และทางมโนทวาร (ทางใจ) อีกด้วย เช่น บางแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมทรงใช้คำว่า “คุณหัสด์ผู้บุริโภคภาน หรือ การบุริโภคภานคุณ” เป็นต้น ซึ่งก็หมายถึงการเสพหรือ บริโภคภารมณ์ที่ผ่านมาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย (อาจเกี่ยวโยงไปถึงใจซึ่งเป็นตัวตัดสินใจว่าชอบหรือไม่ ชอบในอารมณ์นั้น ๆ ด้วย) แต่บางครั้งท่านเน้นเฉพาะโภชเนมัตตัญญาต ซึ่งหมายเฉพาะการบริโภค โภชนาซึ่งเป็นเพียง ๑ ในปัจจัย ๔ เท่านั้น ความหมายดังกล่าวมีปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น ในอปัณณสูตรและโภณปากรสูตร

โภณปากรสูตร (สูตรว่าด้วยการหุงข้าวสารท่านหนึ่ง)

พระเจ้าปเปสนใจโภคลเสวยพระกระยาหารที่หุงด้วยข้าวสารท่านหนึ่งทรงอีดอัด เสต็จไปเฝ้า พระผู้มีพระภาค ประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าพระเจ้าปเปสนใจโภคลเสวยแล้วทรงรู้สึกอีดอัด จึงตรัสพระคถาาว่า

“มนุษย์มีสติอยู่ทุกเมื่อ

รู้จักประมาณในโภชนาที่ได้แล้ว

ยอมมีเวลาบ้าง

เข้าย่อมแก่ชา อยากยังยืน”

พระเจ้าปเปสนใจโภคลรับสั่งให้สุทัสสนมานพซึ่งอยู่เบื้องหลังพระปุณ്ഡava ของพระองค์จำพระคถาาดังกล่าว และໄວได้กล่าวว่าหมายขณะพระองค์เสวยกระยาหาร โดยพระราชทานค่าจ้าง ๑๐๐ กหาบอนะ สุทัสสนมานพกล่าวพุทธคถาานั้นทุกเมื่อที่เสวย พระเจ้าปเปสนใจโภคลขณะเสวยพระกระยาหารที่หุงด้วยข้าวสารท่านหนึ่ง พระองค์ทรงระลึกถึง และปฏิบัติตามพุทธวจนะ ทำให้พระองค์มีพระวราภัยกระปรี้กระเปร่า ทรงลูบพระวราภัยด้วยฝ่าพระหัตถ์ และทรงเปล่งพระอุทานว่า “พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นทรงอนุเคราะห์เราด้วยประโยชน์ทั้งสอง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าอย่างแท้จริง”^{๑๑}

๒.๒.๒ หลักการสำคัญของการบริโภค

การบริโภคเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญ เนื่องจากมนุษย์ทุกคนต้องบริโภค เพื่อการดำรงชีวิต และการบริโภคยังเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการลงทุน การจ้างงาน ทำให้มีรายได้ทั้งผู้ผลิต และเจ้าของปัจจัยการผลิต มีสินค้าและบริการบริโภคเพิ่มขึ้น ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวขึ้น

หลักการบริโภคที่ดี ผู้บริโภคควรคำนึงถึงหลักการบริโภคที่ดี ๔ ประการ ดังนี้

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๕-๑๔๖.

๑. ความจำเป็น หมายถึง สิ่งที่จำเป็นต้องบริโภค มีขณะนั้นจะทำให้เกิดอันตรายต่อตนเอง หรือครอบครัว ส่วนใหญ่สิ่งที่จำเป็นในการครองชีพ คือ ปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค

๒. ความมีประโยชน์ หมายถึง บริโภคในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว โดยไม่ทำให้ผู้อื่นหรือสังคมเดือดร้อน

๓. ความปลอดภัย หมายถึง เมื่อบริโภคสินค้าหรือบริการนั้นแล้ว ไม่เกิดอันตรายต่อตนเอง และสิ่งแวดล้อม โดยการอ่านฉลากสินค้า พิจารณาส่วนประกอบ วันผลิต และวันหมดอายุ หรือการรับรองคุณภาพสินค้าจากหน่วยงานที่ถูกต้องตามกฎหมายและน่าเชื่อถือ

๔. ความประทัยด หมายถึง ประมาณการบริโภค ไม่มากหรือน้อยเกินไป โดยคำนึงถึงคุณภาพ ราคาที่เหมาะสม ใช้จ่ายตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พอประมาณ มีเหตุผล ไม่เลียนแบบ การบริโภค ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้ใช้ประโยชน์จากสินค้าและบริการอย่างคุ้มค่า

ถ้าหากเราพิจารณาภาพรวมของคนไทยส่วนใหญ่พบว่า พระสูตรได้สรุปถึงพฤติกรรมของผู้บริโภค (Consumer Behavior) ในลักษณะต่าง ๆ เอาไว้ เช่น ลักษณะของการบริโภค ขอบเขตของ การบริโภค ผลกระทบประโยชน์ อุดมคติหรือจุดมุ่งหมายแห่งการบริโภค ดังนี้

๑. ลักษณะการบริโภค แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง ดังนี้

๑.๑ อินบริโภค แปลว่า บริโภคแบบเป็นหนึ่ง ถ้าเป็นพฤติกรรมการบริโภคของวิกฤตท่านหมายถึงวิกฤตเมื่อบริโภคปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวายด้วยศรัทธา ก่อนบริโภคไม่พิจารณา ขณะบริโภคก็ไม่พิจารณา ถ้าประมาณพลงแลกเปลี่ยนได้พิจารณาใน ๒ ช่วงดังกล่าว ก็ให้พิจารณาร่วมยอดที่หลังได้ด้วยอดดิต ปัจจเวกชนิด แต่ถ้าบริโภคด้วยต้นทาง ไม่ได้ใช้สติพิจารณาเลยตลอด ๓ ช่วงดังกล่าว ปล่อยไว้จนกระทั่งอรุณของวันใหม่ขึ้นมา ท่านปรับอbabติทุกกฎ วิกฤตนั้นเข่าว่า “บริโภคเป็นหนึ่ง” (ชาติหน้าต้องเกิดไปใช้หนึ่งผู้เป็นเจ้าของปัจจัย ๔) ท่านว่าวิกฤตนั้นย่อมไม่พ้นจากอัตภาพแห่งประต เป็นต้น เมื่อบริโภคแล้วต้องใช้พลังงานที่ได้จากการบริโภคไปพัฒนาความคิดและพฤติกรรมของตนเอง ตลอดจนทำตนให้เป็นที่พึ่งพาของสังคมได้ แสดงว่าพระพุทธศาสนาเน้นให้ทำตัวเป็นผู้ผลิตด้วย แทนที่จะเอาแต่บริโภคฝ่ายเดียว แต่ถ้าเป็นพฤติกรรมบริโภคฝ่ายคุณหัสดี อินบริโภคอาจหมายถึงการบริโภคใช้สอยตามความอยาก ฟุ่มเฟือย พอกเสริมเกินกว่าเท่าที่จำเป็นต่อชีวิตจริงบริโภคใช้สอยเกินรายได้ จนต้องเป็นหนี้สินติดตัว

๑.๒ เดียบบริโภค แปลว่า การบริโภคแบบขโมย ถ้าเป็นพฤติกรรมบริโภคฝ่ายวิกฤตท่านหมายถึงวิกฤตทุกศีล แต่อ้างเพ科อ้างตัวเองว่าเป็นวิกฤตผู้ทรงศีลหลอกหลวงชาวบ้านเลี้ยงชีพ บำเรอกามสุข ด้วยวิธีการต่าง ๆ วิกฤตเช่นนี้เข่าว่า มีพฤติกรรมแบบขโมยบริโภค คือ ขโมยเพศวิกฤตและปัจจัย ๔ ของชาวบ้านมาเป็นปัจจัยบำเรอชีวิต โทษอาจจะหนักกว่าการบริโภคเป็นหนี้ชาวบ้าน แต่ถ้าเป็นพฤติกรรมบริโภคฝ่ายคุณหัสดี อาจหมายถึงคุณหัสดีที่มีพฤติกรรมมิจฉาชีพ คอรัปชั่น โกงกิน ขโมยกิน ประกอบอทินนาทานไม่โดยตรงก็โดยอ้อม โดยอ้อม เช่น ที่ชอบพูดกันในแวดวงของนักวิชาการว่า “การคอรัปชั่น

เชิงนโยบาย” ซึ่งข้อเท็จจริงคืออย่างไร ไม่อาจทราบได้ หรือการอ้างกฎหมายเพื่อผลประโยชน์แก่ ตนเองและพวกรหอง เป็นการโง่โดยอ้อมทั้งสิ้น

๑.๓ สามีบริโภค แปลว่า การบริโภคแบบเป็นนาย แบบเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นพฤติกรรม บริโภคฝ่ายภิกษุ ท่านหมายถึงการบริโภคปัจจัย ๔ อย่างมีสติควบคุมของภิกษุผู้ทรงศีล มุ่งปฏิบัติขัดเกลา ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบ ยิ่งเป็นเนื้อนานบุญของชาโลก การบริโภคของท่านซึ่งว่าเป็นนาย มีความหมายว่าท่านสามารถยกจิตให้อยู่เหนือความอยาก ไม่สifyเป็นท่าสแห่งปัจจัย ๔ หรือวัตถุธรรม และการบริโภคของท่านยังเป็นการอนุเคราะห์ทำให้ปัจจัยทานของโลกมีอานิสงส์ไปยังอีกด้วย แต่ถ้า เป็นพฤติกรรมบริโภคฝ่ายคฤหัสด์ อาจหมายถึง คฤหัสด์ที่มีพฤติกรรมบริโภคแบบสมชีวิต คือ บริโภค พอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ตนหมายได้ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยหรือฝีดเคืองเกินไป บริโภคพอเหมาะสมแก่ฐานะ ไม่ คล้อยตามสังคมบริโภคนิยม

๒. ขอบเขตของการบริโภค

การบริโภคตามกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์ในพระพุทธศาสนา กำหนดเพดานของการ บริโภคไว้ที่ “โภชน มัตตัญญาตา” หรือ “มัชณิมาปฏิปทา” คือ การบริโภคไม่มากเกินไปจนทำให้รู้สึกอึดอัด และไม่น้อยเกินไปจนทำให้ร่างกายอิดโรย โดยใช้โภณิโสมนสิการควบคุมการบริโภค ควบคุมความ ต้องการให้อยู่ในระดับที่พอเหมาะดังกล่าว การบริโภคอย่างนี้ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต เป็นการบริโภคโดย มีกุศลฉันทะเป็นมูล มิได้บริโภคโดยมีกามฉันทะหรือตัณหาเป็นมูล ส่วนการบริโภคของเศรษฐศาสตร์ ทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นการบริโภคสนใจความต้องการ แต่ความต้องการไม่มีเพดานแน่นอน แม้เราจะบอกว่า ความพอใจสูงสุดที่ได้บริโภคันนี้แหลกคือเพดานหรือขอบเขตของการบริโภคก็ตาม แต่ความพอใจที่เกิด จากการสนองตอบป่วย ๆ นั้น จะหาเพดานที่แน่นอนไม่ได้

๓. อรรถประโยชน์ (Utility) และจุดสูงสุดแห่งอรรถประโยชน์จากการบริโภค คำจำกัดความของคำว่า “อรรถประโยชน์” คืออะไร มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

๓.๑ เจ เบนเนม (J. Bentham) เป็นผู้เสนอความคิดเรื่องอรรถประโยชน์ ให้ความหมาย ไว้ว่า “อรรถประโยชน์” หมายถึง คุณสมบัติในสิ่งใด ๆ ที่ทำให้เกิดผลประโยชน์ ความสุข ความดี เพื่อที่จะจัดการเกิดขึ้นของการกระทำผิด ความทุกข์ ความช้ำ หรือความไม่มีความสุข^{๑๒}

อรรถประโยชน์ในความหมายของ เจ เบนเนม ไม่ได้เน้นวัตถุธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ได้ เน้นคุณค่าทางจริยธรรมด้วย เช่น คำว่า “ความดี” และคำว่า “จัดการเกิดขึ้นของการกระทำผิด” เป็นต้น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันเน้นเรื่องคุณค่าทางจริยธรรมน้อยไป หรือแทบจะไม่นำเลย

^{๑๒} Bentham, Jeremy. An introduction to the principles of morals and legislation, (Garden City, N.Y. : Doubleday, Doran & Company, 19350), P.49.

๓.๒ พจนานุกรมเศรษฐศาสตร์ของ “Saloan and Zucher” ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “อรรถประโยชน์” คือ ความสามารถที่จะทำให้เกิดความพอใจ^{๑๗}

นิยามนี้แสดงว่า อรรถประโยชน์ไม่ใช่ความพอใจ แต่มันเป็นตัวเหตุให้เกิดความพอใจ และความพอใจก็ไม่ใช่ตัวอรรถประโยชน์ อรรถประโยชน์ตามความหมายนี้ไม่ได้เน้นเรื่องคุณค่าที่ชัดเจน เลย แสดงว่าอะไรก็ได้ที่สามารถทำให้เกิดความพอใจ สิ่งนั้นเป็นอรรถประโยชน์ทั้งสิ้น กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันต้องยุ่บลงพื้นฐานของอรรถประโยชน์ ดังนั้น คำว่าอรรถประโยชน์ ถ้าพิจารณาตามความหมายนี้บวกกับพฤติกรรมทางเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน จึงหมายถึงอรรถประโยชน์ของสินค้าหรือบริการที่สามารถบำบัดความต้องการของมนุษย์ได้ แต่ถ้าสินค้าและบริการใดบำบัดความต้องการของมนุษย์ไม่ได้ หรือถ้ามนุษย์ไม่ต้องการสินค้านั้น สินค้าและบริการนั้นก็ไม่จัดเป็นอรรถประโยชน์ โดยเน้นที่ความพอใจสูงสุดที่ผู้บริโภคจะพึงได้รับ มิได้เน้นที่คุณประโยชน์ คุณค่าที่แท้จริง หรือคุณภาพชีวิตที่ผู้บริโภคจะพึงได้รับ เน้นความพอใจที่ได้บริโภคมากกว่าเหตุผลอื่นทั้งหมด

จุดสูงสุดแห่งอรรถประโยชน์ของเศรษฐศาสตร์ในพระพุทธศาสนา คือ จุดที่เกิดความพอใจสูงสุดที่ได้คุณภาพชีวิตจากการบริโภค (ความพอใจ + คุณภาพชีวิต / Pleasure + Quality of life) ส่วนจุดสูงสุดแห่งอรรถประโยชน์ของเศรษฐศาสตร์ทั่วไป คือ จุดที่เกิดความพอใจสูงสุด (ที่ได้บริโภค) (ความพอใจ + การบริโภค / Pleasure + Consumptions)

๔. อุดมคติหรือจุดมุ่งหมายของการบริโภค แบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ

๔.๑ อุดมคติหรือจุดมุ่งหมายเบื้องต้น คือ มุ่งบำบัด (เวทนา) มุ่งคุณภาพชีวิตซึ่งเป็นคุณค่าแท้ของชีวิต เช่น ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรนี้ว่า เมื่อบริโภคโภชนะอย่างมีสติจะก่อให้เกิดคุณภาพชีวิต คือ “เมวนาเบาบาง แก่ชา อายุยั่งยืน” ข้อนี้ต่างจากจุดมุ่งหมายการบริโภคของเศรษฐศาสตร์ทั่วไปซึ่งมุ่งความพอใจที่ได้เสพ แม้บางครั้งอาจมุ่งประโยชน์หรือคุณค่าทางอาหารอยู่บ้าง (เช่น บางครั้งต้องการบริโภคอาหารให้ครบ ๕ หมู่) แต่ก็ให้ความสำคัญเป็นอันดับรอง ส่วนใหญ่มุ่งสนองความอယอกมากกว่า

๔.๒ อุดมคติหรือจุดมุ่งหมายต่อยอด คือ ต่อยอดหลังจากได้คุณภาพชีวิตเบื้องต้นจาก การบริโภคแล้ว ได้แก่ การใช้ชีวิตที่ได้คุณภาพนั้นพัฒนาพฤติกรรมกิจกรรมชีวิต และความคิด เพื่อให้รู้ถึงอุดมคติสูงสุดของชีวิตคืออิสรภาพแห่งวิญญาณ เป็นการปลดเปลือกความทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิด ชีวิตไม่ต้องมีการบำบัดอีกต่อไป ส่วนเศรษฐศาสตร์ทั่วไปเมื่อได้บริโภคแล้ว อาจต่อยอดจุดมุ่งหมายกิจกรรมชีวิตตามหน้าที่ที่มีอยู่ เป็นอยู่ แต่กิจกรรมชีวิตมิได้เน้นหนักเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจเพื่อมุ่งอิสรภาพทางวิญญาณหรือความໄร์ทุกข์โดยเด็ดขาด

^{๑๗} Sloan and Zucher, Dictionary of Economics, (London: Barnes and Nobles, 1966), P. 127.

๒.๒.๓ องค์ประกอบของการบริโภค

องค์ประกอบของการบริโภคหรือเรียกอีกอย่างว่าปัจจัยที่กำหนดการบริโภค ได้แก่

๑. รายได้ของผู้บริโภค ระดับรายได้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการของผู้บริโภค โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน คือ ผู้บริโภคที่มีรายได้มากจะบริโภคมาก ถ้ามีรายได้น้อยก็จะบริโภคน้อย

๒. ราคาของสินค้าและบริการ เนื่องจากระดับราคาของสินค้าและบริการเป็นตัวกำหนด จำนวนซื้อของเงินที่มีอยู่ในมือของผู้บริโภค นั่นคือ ถ้าราคาของสินค้าหรือบริการสูงขึ้นจะทำให้จำนวนซื้อของเงินลดลง ส่งผลให้บริโภคสินค้าหรือบริการได้น้อยลง เนื่องจากเงินจำนวนเท่าเดิมซื้อหาสินค้าหรือบริการได้น้อยลง ในทางกลับกัน ถ้าราคาของสินค้าหรือบริการลดลงจำนวนซื้อของเงินจะเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผู้บริโภคสามารถบริโภคสินค้าหรือบริการได้มากขึ้นด้วยเหตุผลทำงานของเดียวกันกับข้างต้น

๓. ปริมาณเงินหมุนเวียนที่อยู่ในมือ กล่าวคือ ถ้าผู้บริโภค มีเงินหมุนเวียนอยู่ในมือมากจะชูงใจให้ผู้บริโภคบริโภคมากขึ้น และถ้ามีเงินหมุนเวียนอยู่ในมือน้อยก็จะบริโภคได้น้อยลง

๔. ปริมาณของสินค้าในตลาด ถ้าสินค้าหรือบริการในห้องตลาดมีปริมาณมาก ผู้บริโภคจะมีโอกาสในการจับจ่ายใช้สอยหรือบริโภคได้มาก ในทางกลับกัน ถ้ามีน้อยก็จะบริโภคได้น้อยตาม

๕. การคาดคะเนราคาของสินค้าหรือบริการในอนาคต มีผลต่อการตัดสินใจ กล่าวคือ ถ้าผู้บริโภคคาดว่าในอนาคตราคาของสินค้าหรือบริการจะสูงขึ้น ผู้บริโภคจะเพิ่มการบริโภคในปัจจุบัน (ลดการบริโภคในอนาคต) ตรงกันข้าม ถ้าคาดว่าราคาของสินค้าหรือบริการจะลดลงผู้บริโภคจะลดการบริโภคในปัจจุบันลง (เพิ่มการบริโภคในอนาคต) จะเห็นได้ว่าการคาดคะเนราคาของสินค้าหรือบริการในอนาคต จะมีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามกับการตัดสินใจเลือกบริโภคหรือระดับการบริโภคในปัจจุบัน และจะมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับการตัดสินใจเลือกบริโภคหรือระดับการบริโภคในอนาคต

๖. ระบบการค้าและการชำระเงิน เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดการตัดสินใจการเลือกบริโภค กล่าวคือ ถ้าเป็นระบบการซื้อขายด้วยเงินผ่อน ดาวน์ต่ำ ผ่อนระยะยาว จะเป็นการเพิ่มโอกาสในการบริโภคให้กับผู้บริโภคมากขึ้น นั่นคือ ผู้บริโภคสามารถบริโภคโดยไม่ต้องชำระเงินในวดเดียว มีเงินเพียงส่วนหนึ่งในการดาวน์ก็สามารถซื้อหาสินค้าและบริการมาบริโภคได้ โดยเฉพาะสินค้าหรือบริการที่มีราคาสูง เช่น บ้าน รถยนต์ ฯลฯ ตรงกันข้าม ถ้าไม่มีระบบการซื้อขายแบบเงินผ่อน คือผู้บริโภคจะต้องชำระเงินค่าสินค้าตามราคาในวดเดียว ผู้บริโภคอาจไม่สามารถซื้อหาหรือบริโภคสินค้าหรือบริการนั้น ๆ ได้

นอกจากที่กล่าวข้างต้น ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกมากที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคของผู้บริโภค ไม่ว่าจะเป็นเพศ อายุ ระดับการศึกษา ถูกราก ทศกาล สนับสนุนหรือความชอบส่วนตัวของผู้บริโภค เป็นต้น^{๑๔}

^{๑๔} ณรงค์ ธนาวิภาส, หลักเศรษฐศาสตร์, หน้า ๒๘.

ในพระสูตรชี้อ่าว อปัณณสูตร (สูตรว่าด้วยข้อปฏิบัตไม่ผิด) พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุ ทั้งหลายว่า ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ซึ่ว่าเป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ได้แก่ธรรมเหล่านี้ คือ

๑. การคุ้มครองทวารในอินทรีย์ คือ เมื่อเห็นรูปด้วยตา พึงเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโดยปฏิบัติด้วยกาย รู้แจ้งธรรมะนั้นด้วยใจแล้ว ไม่ร่วบถือ (รวมถือ หมายถึง มองภาพด้านเดียว คือ มองภาพรวมโดยเห็นเป็นหนึ่งหรือชาย เห็นว่ารูปสวยงาม เสียงໄพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่ม เป็นอารมณ์ที่น่าปราณedaด้วยอำนาจจันทะราคาน)^{๑๕} ไม่แยกถือ (แยกถือ หมายถึง มองภาพ ๒ ด้าน คือ มองแยกและเป็นส่วน ๆ ไปด้วยอำนาจจกิเลส เช่น เห็นมือเท้าว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด เห็นว่ารักหรือไม่น่ารัก ถ้าเห็นว่าสวยน่ารักก็เกิดอภิญญาณ (อารมณ์ที่น่าปราณeda) ถ้าเห็นว่าไม่สวยไม่น่ารักก็เกิดอนิญญาณ (อารมณ์ที่ไม่น่าปราณeda)) เพราะถ้าไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้อภิชา (เพ่งเลึงอย่างได้ของเข้า) และโทมนัส (ความสุขใจ) ครอบงำได้

๒. รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร คือ บริโภคแต่เพื่อประมาณ เพียงเพื่อบำบัด (เวทนา) เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์

๓. ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนื่อง ๆ คือ การประกอบความเพียรเพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุคุลธรรมด้วยความเพียร ๒ อิริยาบถ คือ การเดินจงกรม แลกรนั่ง (คุ้บลังก์ขัดสมาธิ) ตลอดทั้งวัน และตลอดปฐมยามแห่งราตรี พ้อย่างเข้ามีชัมภิมายามสำรีจสีห์ไสยา (นอนอย่างราชสีห์) คือ นอนตะแคงเบื้องขวา ข้อนเท้า เหลือมเท้า (เท้าซ้ายกับเท้าขวาเหลือมกัน) มีสติสัมปชัญญะ หมายใจว่าจะลุกขึ้น พอย่างเข้าปัจฉิมายาม ตื่นขึ้นประกอบความเพียรต่อไปด้วยการจงกรรมและการนั่งตลอดปัจฉิมายาม

อปัณณสูตร (สูตรว่าด้วยข้อปฏิบัตไม่ผิด) พระผู้มีพระภาคทรงแสดงการบริโภคของมนุษย์ ในลักษณะเป็นความคิดรวบยอด ดังนี้

๑. อินทรีย์สังวร หมายถึง ให้สำรวจอินทรีย์ขณะอินทรีย์ ๖ บริโภค (ເສພາວົມນ) คือ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสกับໂພງົງພພາຣມໝໍ ໄຈຸ້ອຮຽມາຣມໝໍ การที่อินทรีย์ทั้ง ๖ ได้ເສພາວົມນทั้ง ๖ ดังกล่าว ถือเป็นการบริโภคอย่างหนึ่ง (ความหมายของคำว่า “บริโภค” บางครั้งพุทธองค์ตรัสใช้คำว่า “ກາມໂໂກສີ” ແපລວ່າ ผู้บໍລິຫານ หมายถึง ผู้ที่ยังข้องແວະອູ້ໃນຮູບ ເສີຍງ ກລື່ນ ຮສ ໂພງົງພພພ ແລະຮຽມາຣມໝໍນ້າເອງ ພຣະສູຕຣີທຽບແນະນຳໃຫ້ບໍລິຫານອົມນ (ເສພາວົມນ) ดังกล่าวด้วยอินทรีย์สังวร คือ มีสติสำรวจอินทรีย์ ขณะที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ໄຈ ບໍລິຫານອົມນ คือ ຮູບ ເສີຍງ ກລື່ນ ຮສ ໂພງົງພພພ ແລະຮຽມາຣມໝໍນ

๒. ໂກຂະນ ມັຕຕັງມູດຕາ ທຽບແນ້ນລຶ່ງການບໍລິຫານໂດຍເສພາວ ອົບ ບໍລິຫານພອປະມານ ບໍລິຫານເພື່ອບຳບັດ (ເວທນາ) ເພື່ອຄຸນກາພຊີວິດ (ເຊັ່ນ ມີເວທນາເບາບາງ ແກ່ໜ້າ ອາຍຸຢືນ – ຕຣສກັບພະເຈົ້າ ປັສນິໂກສລ – ໃນໂທນປາກສູຕຣ) ເພື່ອอนຸເຄራະຫຼັກມຈະຍົກຍົດ (ສນັບສູນໜ້າຄີຍານຸໂຍຄ)

^{๑๕} ອຸ.ຕິກ. (ໄທຍ) ๒๐/១៦/១៤៨.

๓. ชาคริยานุโยค คือ การมั่นประกอบการดื่น คือขันหมั่นเพียรไม่เห็นแก่นอนมากเกินไป ข้อนี้เองที่จะเน้นว่า “เป็นความคิดหรือปฏิบัติอยอดหลังจากได้บริโภคตามข้อ ๑ และข้อ ๒ จนได้ คุณภาพชีวิตเกิดขึ้นแล้ว แสดงว่าการบริโภคตามกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์ในพุทธศาสนาวิชีพเพื่อ แสวงหาความสุขหรือความพอใจสูงสุดจากการบริโภคแล้วหยุดอยู่เพียงแค่นั้น แต่ต้องใช้ชาคริยานุโยค พัฒนาความคิดและพฤติกรรมต่อยอดเพื่อความไว้ทุกข์และอิสรภาพแห่งวิญญาณอันเป็นจุดมุ่งหมายหรือ อุดมคติสูงสุดที่ชีวิตควรแสวงหา

พุทธธรรมที่ตรัสรถึงจุดมุ่งหมายของการบริโภค ขอบเขตของการบริโภค วิธีปฏิบัติก่อน ขณะ หรือหลังบริโภค มีปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎกซึ่งบางที่แต่ละแห่งทรงมีจุดเน้นต่างกัน เช่น ใน พระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระวินัยปิฎกส่วนเส济ยกัณฑ์ ทรงเน้นพฤติกรรมบริโภคเชิงมารยาทสังคม เช่น ตรัสว่า “ภิกษุพึงทำความสำเนียกว่า เราจักไม้อ้าปากรอคำข้าวที่ยังไม่ถึงปาก ขณะกำลังฉัน เราจะไม่ สอดมือหั้งหนดเข้าไปในปาก ขณะที่ในปากมีคำข้าวเราจักไม่พูดคุย เราจะไม่โนยนคำข้าวเข้าปาก เราจักไม่ ฉันกัดคำข้าว เราจะไม่ฉันทำกระพุ้งแก้มให้ตุ่ย เราจะไม่ฉันสลัดมือ เราจะไม่ฉันโปรดยเม็ดข้าว เราจะไม่ ฉันแลบลิ้น เราจะไม่ฉันเสียงดังจีบ ๆ เราจะไม่ฉันทำเสียงดังชูด ๆ เราจะไม่ฉันเลียมือ เราจะไม่ฉันขอ บานตร เรายังไม่ฉันเลียริมฝีปาก เราจะไม่จับภาชนะน้ำดื่มด้วยมือเป็นอาหาร เราจะไม่เทน้ำล้างบานตรที่มี เม็ดข้าวในละ بغدادบ้าน เป็นต้น^{๑๖} ส่วนบางแห่งโดยเฉพาะจากพระสูตรนั้นตปิฎกส่วนใหญ่ทรงเน้น พฤติกรรมบริโภคเชิงคุณค่าหรือเชิงคุณภาพชีวิต เช่น ในโဏกปากสูตรที่ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโภคลึง การบริโภคพอประมาณและมีสติกำกับจะก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตอย่างไร หรือในอัปนัมกปฏิบัติสูตรที่ ตัดกับภิกษุหั้งหลายให้สำรวจการบริโภคอาหารณ ๖ ด้วยอินทรีย์สังวาร ให้รู้จักบริโภคอาหารแต่ พอประมาณไม่นากหรือน้อยเกินไป แล้วทรงแนะนำให้ต่อยอดพุทธิกรรมด้วยอินทรีย์สังวาร มิให้หยุดอยู่หรือ พอยาเพียงแค่ได้คุณภาพชีวิตจากการบริโภค การบริโภคแบบที่ตรัสไว้ในโဏกปากสูตรและอัปนัมกสูตร ทรงเน้นพุทธิกรรมบริโภคเพื่อคุณภาพชีวิตโดยตรงนี้เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่ง เมื่อเรามองพับพุทธพจน์ใน พระไตรปิฎกที่ตัดถึงเรื่องการบริโภคก็พอจะตัดสินใจได้ว่าพุทธองค์ตรัสเน้น “พุทธิกรรมการบริโภคเชิง คุณค่าหรือพุทธิกรรมการบริโภคเชิงสังคม” โဏกปากสูตรก็ได้ ล้วนเป็นพุทธธรรมควบคุณพุทธิกรรม บริโภคทั้งสิ้น

^{๑๖} ว.ม. (ไทย) ๒/๖๐๒-๖๓๒.

๒.๓ แนวคิดการเงิน

๒.๓.๑ ที่มาและความหมายของการเงิน

การเงิน (Finance) หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับเงินและการตัดสินใจทางการเงินให้เกิดการหมุนเวียน โดยที่เน้นไปที่การจัดสรรด้านการเงินอย่างเป็นระบบโดยสถาบันทางการเงินเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้ง ๓ ประเทศ ได้แก่ การเงินสาธารณะ การเงินส่วนบุคคล การเงินธุรกิจ

เงิน คือ สิ่งที่ทุกคนในสังคมยอมรับกันในขณะนี้ให้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และใช้ไว้暮ลค่าของสินค้าและบริการทุกชนิด

ระบบการเงิน หมายถึง ระบบที่เอื้ออำนวยความสะดวกให้ผู้ออมและผู้ลงทุนมาพบกันโดยมีตลาดการเงินเป็นตัวกลางซึ่งมีสถาบันสำคัญคือ นายหน้า ผู้ค้า ผู้ประกันการขาย ศูนย์กลางที่ให้บริการทางด้านการขาย ตลอดจนกรอบกฎหมาย ตลาดการเงินจึงมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจ

สถาบันทางการเงิน คือ สถาบันที่ทำหน้าที่ระดมเงินออม ให้กู้ยืมแก่ผู้ที่ต้องการเงินไปเพื่อการบริโภคหรือเพื่อการลงทุนดำเนินธุรกิจ โดยจ่ายดอกเบี้ยให้แก่ผู้ออม และคิดดอกเบี้ยจากผู้กู้ยืม กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อคนเราประกอบอาชีพมีรายได้เกิดขึ้น ซึ่งสถาบันทางการเงินแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. สถาบันการเงินที่ประกอบกิจกรรมธนาคาร หมายถึง สถาบันการเงินที่ดำเนินงานด้านรับฝากเงิน ที่ถอนคืนได้โดยใช้เงินสด เช็ค draft หรือหนังสือสั่ง ธนาคารแบ่งเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑.๑ ธนาคารกลาง ทำหน้าที่ควบคุมปริมาณเงินและสินเชื่อในตลาด โดยกำหนดอัตราเงินสำรอง

๑.๒ ธนาคารพาณิชย์ หมายถึง ธนาคารและสาขาของธนาคารต่างประเทศที่ได้รับอนุญาตให้ทำหน้าที่รับฝากเงินและจ่ายเงินคืนเมื่อถูกห่วงถอน

๑.๓ ธนาคารเฉพาะกิจ หมายถึง ธนาคารที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ธนาคารออมสิน

๒. สถาบันการเงินที่ไม่ได้ประกอบกิจกรรมธนาคาร เช่น บริษัทเงินทุน บริษัทกองทุนรวม หุ้นส่วน เป็นต้น^{๑๗}

แนวคิดในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับทฤษฎีการเงินหรือเศรษฐกิจทรัพย์ พระพุทธศาสนาแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. สังหาริมทรัพย์

๒. อสังหาริมทรัพย์

^{๑๗} Irvin B. Tucker, Survey of Economics, 8th, (Mason: South-Western, 2013), pp.393-394.

ทรัพย์สินที่มีต่อทรัพย์

๑. มีใช่อุดมคติสูงสุดที่พึงแสงหา เป็นเพียงสิ่งอำนวยความสะดวกและประโยชน์ขึ้นพื้นฐานอันเป็นการสุขหรือโลภิยสุข มีใช่ประโยชน์สูงสุด เพราะไม่อาจบำบัดทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง
๒. ให้ประโยชน์สำหรับอุปการะให้ได้คุณภาพชีวิต
๓. เป็นปัจจัยขึ้นพื้นฐานที่ช่วยสนับสนุนให้สิ่งที่เป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต คือ ความไร้ทุกข์โดยสิ้นเชิง
๔. ไม่สนับสนุนการยึดติดในเศรษฐกิจ เ�ราะถือว่าเป็นคุณค่าระดับรองเมื่อเทียบกับคุณค่าสูงสุดคือการหมวดทุกข์โดยสิ้นเชิง^{๑๕}

๒.๓.๒ หลักการสำคัญของการเงิน

เงินมีความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันเป็นอย่างมาก เนื่องจากโลกปัจจุบันอาศัยเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการซึ่งกันและกัน ดังนั้นเงินจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ความสำคัญของการเงินแบ่งออกเป็นดังนี้

๑. เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) เงินจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ ทำให้ทุกคนมีเสรีภาพในการเลือก เพราะการมีเงินทำให้เกิดอำนาจซื้อขายที่ทำให้ผู้ซื้อสามารถซื้อขายสินค้าและบริการในเวลาใดหรือจากผู้ใดก็ได้
๒. เงินเป็นมาตรฐานในการเทียบค่า (Standard of Value) สมัยที่มนุษย์มีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของ มนุษย์ต้องยุ่งยากอยู่มาก เช่น นำข้าวสาร ๑ ถัง ไปแลกไว้ได้เพียง ๑ ชา และเจ้าของวัวก็จะไม่ยอมแลก เพราะต้องตัดขาวัว วัวก็จะตาย เนื่องจากระบบนี้ไม่มีมาตรฐานในการแลกเปลี่ยนที่แน่นอนจึงกำหนดตามความพอใจของตนเอง เมื่อมนุษย์นำเงินมาใช้ทำหน้าที่เป็นมาตรฐานในการเทียบค่า ทำให้การซื้อขายสะดวกมีมาตรฐานที่แน่นอนที่เรียกว่า “ราคา”
๓. เงินเป็นมาตรฐานในการชำระหนี้ภายหน้า (Standard of Deferred Payments) ในการค้าขายหรือประกอบธุรกิจต่าง ๆ อาจมีการผลัดเวลาในการชำระเงินจากปัจจุบันไปเป็นอนาคต เงินจะเป็นสัญญาในการชำระหนี้ภายหน้าได้ แต่ลูกหนี้จะต้องเสียค่าดอกเบี้ยรวมไปด้วย
๔. เงินเป็นเครื่องรักษามูลค่า (Store of Value) หากเมื่อเราเก็บหรือออมเงิน เงินจะทำหน้าที่เป็นเครื่องรักษามูลค่าคือมีมูลค่าคงตัวอยู่เสมอ แต่ถ้าเก็บทรัพย์สินในรูปของเมล็ดพืช เกลือ หนังสัตว์ มูลค่าของทรัพย์สินอาจเปลี่ยนแปลงขึ้นลง หรือบางชนิดอาจเน่าเสียได้ นอกจากนั้นเงินที่ดีจะนำมาใช้พัฒนาประเทศเพื่อให้ประเทศพัฒนาดีขึ้นไปนั้น ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกยอมรับและใช้เป็นสื่อกลางได้ จะต้องมีลักษณะที่ดี ดังนี้

^{๑๕} สำราญ อิ่มจิตต์, เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔.

๑. เป็นของที่หายาก เนื่องจากเงินเป็นสิ่งที่มุ่งยึดใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เงินมัก เป็นสิ่งของหรือโภภัยที่หายาก หรือมาหล่อหลอมประตับใจให้มีค่าในตัวของมันเอง
๒. เป็นของที่ดูออกง่าย สามารถดูแลรู้ว่าเป็นเงินปломหรือเงินจริง
๓. เป็นของที่มีมูลค่าคงตัว คือมีมูลค่าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักเมื่อเทียบกับสิ่งของชนิดอื่น
๔. เป็นของที่แบ่งออกเป็นส่วนย่อยได้ สามารถแบ่งออกเป็นส่วนย่อยได้โดยที่มูลค่าของส่วน ที่แบ่งย่อยนั้นก็ไม่เปลี่ยนแปลง
๕. เป็นของที่ขันย้ายสะดวก เพราะเงินเป็นสิ่งที่มุ่งยึดต้องพกพาเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนจึง ควรมีขนาดเล็กและเบาเพื่อสะดวกในการพกพา
๖. เป็นสิ่งที่คงทนถาวร เงินครั้งมีความคงทนไม่แตกหักง่ายเก็บไว้นานเพียงใดก็ไม่เป็นสนิม หรือเน่าเปื่อยผุพัง^{๑๙}

ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักการในการจัดการเกี่ยวกับการเงินกล่าวไว้ เรียกว่า “หลักการ แสงหาทรัพย์” และ “การรักษาทรัพย์ ซึ่งได้อธิบายไว้ ดังนี้

- ๑) หลักการแสงหาทรัพย์ มีหลักการดังนี้

- ๑.๑) ยึดหลักอภิญัชึมิกตตะประโยชน์ข้อที่ ๑ และ ข้อที่ ๔ คือ อุภารานสัมปทา และ สมชีวิตา
 - ๑.๒) ยึดหลักอภิญัชึมิกตระกิมกรรมข้อที่ ๕ คือ สัมมาอาชีวะ
 - ๑.๓) ยึดหลักการเพิ่มพูนทรัพย์ในพระวินัยปิฎก จีราขันธก
- ภารยาของเศรษฐีชาวเมืองสาเกตุได้สอนหมอนชีวะ ว่า คนมีครอบครัว มีเหย้ามีเรือน จำเป็นต้อง รู้สิ่งที่พึงสนใจ ใช้ของให้คุ้มคุณค่า จนเห็นการเพิ่มพูนของทรัพย์ดูจะ omnipotency และรังผึ้ง ที่ตัวปลูกและ แมลงผึ้งให้ช่วยกันสะสมจนใหญโตได้ใช้ประโยชน์ จงเห็นการหมวดไปของทรัพย์ ดุจการหมวดไปของน้ำมัน หยดดتا น้ำมันหยดเดลาเกรียน ซึ่งสรุปได้ว่า

๑. รู้จักประทยด
๒. ขยันสะสมทรัพย์ ดุจผึ้งและปลาก
๓. งดการใช้จ่ายให้น้อย^{๒๐}

- ๒) การรักษาทรัพย์ (การออม) มีหลักการดังนี้

- ๒.๑) ยึดพุทธจนที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำอุชชายพารามนถ์วิธีรักษาทรัพย์ไว้ดังนี้ อาศากขัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรมีโภคทรัพย์ที่นำมาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สั่งสมไว้ด้วยกำลังแข็ง อย่างอาบหนึ่งต่างน้ำ เป็นของชอบธรรม ได้มาโดยชอบธรรม เรือจัดการรักษาคุ้มครองโภคทรัพย์

^{๑๙} ณรงค์ ธนาวิภาส, หลักเศรษฐศาสตร์, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๒๐} สำราญ อิมจิตต์, เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา, หน้า ๖๔-๖๕.

เหล่านั้น โดยพิจารณาว่าทำอย่างไร พระราชาทั้งหลายจึงไม่เพิ่งรับโภคะเหล่านี้ของเราเสีย พวกโจร์ไม่เพิ่งลักไปได้ ไฟไม่เพิงใหม่ น้ำไม่เพิงพัดพาไป ทายาทที่ให้ด้วยจะไม่เพิงเอาไป นี้เรียกว่า อารักษ์สัมปทาน คือ หลักการรักษาทรัพย์

๒.๗) ยึดพุทธจนที่ตรัสไว้ใน กุลสูตร^{๑๑} ว่า ภิกขุทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้นานพระเหตุ ๔ ประการหรือเหตุใดเหตุหนึ่ง บรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไปแล้ว
๒. ไม่ซ้อมแซมพัสดุที่คร่าครว่า
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้ทุศิลให้เป็นใหญ่ในเรือน

จากนั้นได้ตรัสถึงตระกูลตรงกันข้ามว่า จะดำรงอยู่ได้นานพระเหตุ ๔ ประการ หรือพระเหตุใดเหตุหนึ่ง บรรดา ๔ ประการนั้น คือ

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป
๒. ซ้อมแซมพัสดุที่เก่าคร่าครว่า
๓. รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน

๒.๘) ยึดพุทธจนที่ตรัสเรื่องอภัยมุข ๖ ชี่งปราภูใน สิงคากสูตร^{๑๒} ดังนี้

๑. การหมกมุ่นในการเผยแพร่องมีนมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอภัยมุขแห่งโภคทั้งหลาย
๒. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตราชอกซอกซอยในเวลากลางคืน เป็นอภัยมุขแห่งโภคทั้งหลาย
๓. การเที่ยวดูมหรสพเป็นอภัยมุขแห่งโภคทั้งหลาย
๔. การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอภัยมุขแห่งโภคทั้งหลาย
๕. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอภัยมุขแห่งโภคทั้งหลาย
๖. การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอภัยมุขแห่งโภคทั้งหลาย

^{๑๑} อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๙/๓๓๙.

^{๑๒} ท.ป. (ไทย) ๑/๒๔๒-๒๔๔/๒๐๐-๒๐๒.

๒.๓.๓ องค์ประกอบของการเงิน

การเงินทั่วโลกที่ค่อนส่วนใหญ่นิยมใช้เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ มี องค์ประกอบของการเงิน ได้แก่ สถาบันทางการเงิน

สถาบันทางการเงิน หมายถึง หน่วยงานที่ทำหน้าที่รอดูเงินออมและให้กู้ยืมแก่ผู้ที่ต้องการเงินไปเพื่อการบริโภค หรือเพื่อการดำเนินทางธุรกิจ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. สถาบันทางการเงินที่ประกอบกิจกรรมธนาคาร

๑.๑ ธนาคารกลาง

๑.๒ ธนาคารพาณิชย์

๑.๓ ธนาคารเฉพาะ

๒. สถาบันการเงินที่ไม่ประกอบกิจกรรมธนาคาร

๑.๑ ธนาคารกลาง (Central Bank)

ธนาคารกลางทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางและจัดระบบทางการเงินของประเทศ อำนวยประโยชน์แก่เศรษฐกิจส่วนรวม ปัจจุบันประเทศไทยต่าง ๆ ทั่วโลกส่วนใหญ่มีธนาคารกลางเป็นของตนเอง ธนาคารกลางของหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยส่วนใหญ่มีแบบอย่างมาจากการแห่งประเทศไทยอังกฤษ (Bank of England) ธนาคารมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

(๑) หน้าที่ออกธนบัตร ตามปกติธนาคารกลางของประเทศต่าง ๆ จะได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ออกธนบัตร เพื่อจะได้ควบคุมปริมาณธนบัตรที่ใช้ให้พอดีกับความต้องการของประชาชนโดยทั่วไปและความต้องการของธุรกิจ โดยมีกฎหมายควบคุมการออกธนบัตรให้เป็นที่เชื่อถือของประชาชน ดังพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. ๒๕๐๑ “มาตรฐาน ๓๐ ให้สินทรัพย์ดังต่อไปนี้เป็นสิ่งที่ขอบคุณภาพที่จะประกอบขึ้นเป็นทุนสำรองเงินตรา”

ทุนสำรองเงินตรา คือ สินทรัพย์ที่กฎหมายกำหนดให้เป็นทุนหนุนหลังธนบัตรที่ออกใช้ภายในประเทศ ธนาคารแห่งประเทศไทยซึ่งมีหน้าที่ออกธนบัตรจะต้องมีหลักทรัพย์เป็นทุนสำรอง ร้อยละร้อย ดังนี้

๑.๑) ทองคำ

๑.๒) เงินตราต่างประเทศอันเป็นเงินตราที่พึงเปลี่ยนได้ หรือเงินตราต่างประเทศอื่นได้กำหนดโดยกฎกระทรวง ทั้งนี้ต้องเป็นรูปเงินฝากในธนาคารอกราชอาณาจักรหรือสถาบันการเงินระหว่างประเทศ

๑.๓) หลักทรัพย์ต่างประเทศที่มีการชำระหนี้เป็นเงินตราต่างประเทศที่ระบุไว้ในข้อ ๒

๑.๔) ทองคำและสินทรัพย์ต่างประเทศที่นำส่งมอบกองทุนการเงินระหว่างประเทศ

๑.๕) ใบสำคัญสิทธิพิเศษถอนเงิน

๑.๖) หลักทรัพย์รัฐบาลไทยที่จะมีการชำระหนี้เป็นเงินตราต่างประเทศที่ระบุไว้

ในข้อ ๒ หรือเป็นเงินบาท

๑.๗) ตัวเงิน ในประเทศที่ธนาคารแห่งประเทศไทยพึงชื่อ หรือรับซึ่งซึ่งออกได้แต่ต้องมีค่ารวมกันไม่เกินร้อยละสิบของจำนวนอนบัตรที่ออก

๒) เป็นนายธนาคารของรัฐบาล ธนาคารแห่งประเทศไทยหน้าที่เป็นนายธนาคารดังต่อไปนี้

๒.๑) เป็นผู้รักษาเงินฝากของรัฐบาล

๒.๒) เป็นผู้ให้กู้ยืมแก่รัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ

๒.๓) เป็นตัวแทนทางการเงินของรัฐบาล

๓) เป็นนายธนาคารของธนาคารพาณิชย์ ธนาคารแห่งประเทศไทยได้รับอำนาจตามกฎหมายในการควบคุมการดำเนินกิจการของธนาคารพาณิชย์ และดูแลกิจกรรมดังต่อไปนี้

๓.๑) หน้าที่ในการรับฝากเงิน ธนาคารพาณิชย์จะต้องฝากเงินสดสำรองตามกฎหมายไว้ที่ธนาคารกลาง นอกจากนี้ธนาคารพาณิชย์มักจะฝากเงินสดส่วนที่เกินความจำเป็นต้องใช้ไว้กับธนาคารกลาง

๓.๒) หักบัญชีระหว่างธนาคาร การที่ธนาคารพาณิชย์จะต้องฝากเงินสดสำรองตามกฎหมายไว้ที่ธนาคารกลาง เมื่อมีหนี้สินระหว่างธนาคารพาณิชย์ด้วยกันจึงทำให้ธนาคารกลางมีหน้าที่ช่วยหักลบที่สินระหว่างธนาคารพาณิชย์กับธนาคารกลางด้วยกัน

๓.๓) เป็นผู้ให้กู้ยืมแหล่งสุดท้าย ธนาคารกลางเป็นแหล่งสุดท้ายที่ธนาคารพาณิชย์จะเพียงได้ตลอดเวลาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามฉุกเฉิน เช่น ธนาคารขาดเงิน เงินสดไม่พอจ่าย ธนาคารกลางก็จะให้ธนาคารพาณิชย์กู้ยืม

๔) ดำเนินนโยบายทางการเงิน เป็นหน้าที่และบทบาทสำคัญของธนาคารกลางในการควบคุมปริมาณเงินของประเทศให้มีปริมาณที่เหมาะสม โดยใช้มาตรการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาทางการเงิน^{๒๓}

๑.๒ ธนาคารพาณิชย์

ธนาคารพาณิชย์ คือ ธนาคารที่ประกอบธุรกิจประเภทรับฝากเงินที่ต้องจ่ายคืนเมื่อทางสามาถเมื่อสิ้นระยะเวลาอันกำหนดไว้และใช้ประโยชน์จากเงินนั้นในทางหนึ่งหรือหลายทาง เช่น การให้กู้ยืม การขายหรือเก็บเงินตามตัวเงินหรือตราสารเปลี่ยนมืออื่นใดหรือขายเงินตราต่างประเทศ

^{๒๓} วิวัฒนาชัย อัตถาการ, เอกสารประกอบการสอนวิชาระบบเศรษฐกิจของไทย, (เอส แอนด์ จี กราฟฟิค:

กรุงเทพฯ, ๒๕๓๘) หน้า ๑๙๙-๒๐๓.

๑) ระบบธนาคารพาณิชย์ แบ่งออกเป็น ดังนี้

๑.๑) ระบบธนาคารอิสระหรือระบบธนาคารเดียว คือ ธนาคารที่ดำเนินการโดยเอกเทศ แต่ละแห่งเป็นหน่วยงานอิสระที่สำนักงานเพียงแห่งเดียว การดำเนินงานมักทำโดยคนในห้องถีนเพื่อบริการคนในห้องถีนนั้น

๑.๒) ระบบธนาคารสาขา คือ ระบบธนาคารที่มีสาขากองตนตั้งขึ้นในห้องถีนทั่วประเทศหรือต่างประเทศ ธนาคารสาขาจะดำเนินงานภายใต้นโยบายของสำนักงานใหญ่

๒) การบริการของธนาคาร แบ่งออกเป็น ดังนี้

๒.๑) บริการรับฝากเงิน แบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๒.๑.๑) เงินฝากออมทรัพย์ เงินฝากประเภทนี้เป็นเงินฝากที่สนับสนุนการออมของผู้ออมรายย่อย ธนาคารจะไม่กำหนดจำนวนเงินขั้นต่ำที่จะรับฝากแต่ละครั้ง หรือกำหนดไว้ต่ำมาก จึงเป็นบัญชีที่ผู้ออมอาจนำเงินฝากໄວ่แม้ว่าเป็นจำนวนเล็กน้อย บัญชีเงินฝากประเภทออมทรัพย์ไม่มีระยะเวลาของการรับฝาก แต่การให้อัตราดอกเบี้ยกับเงินฝากประเภทนี้ต่ำมาก

๒.๑.๒) เงินฝากประจำ หรือเงินฝากที่มีกำหนดระยะเวลา เป็นเงินฝากที่ผู้ฝากจะกำหนดระยะเวลาของการฝากໄວ่ เช่น ฝากระยะ ๖ เดือน ๑ ปี ๒ ปี เป็นต้น ปกติธนาคารจะกำหนดจำนวนเงินขั้นต่ำที่ธนาคารจะรับฝากสำหรับการฝากแต่ละครั้ง เงินฝากประเภทนี้จะได้ดอกเบี้ยสูงกว่าเงินฝากประเภทอื่น

๒.๑.๓) เงินฝากกระแสรายวัน เงินฝากประเภทนี้เป็นเงินฝากที่ผู้ฝากจะโอนจ่ายเงินในบัญชีของตนให้กับผู้อื่นได้ด้วยการเขียนเช็คสั่งจ่าย ธนาคารจะโอนเงินจำนวนเท่ากับที่ผู้สั่งจ่าย (ผู้เป็นเจ้าของบัญชี) ระบุไว้บนเช็คให้กับผู้ที่นำเข้ามาขึ้นเงิน โดยปกติแล้วธนาคารจะไม่ให้ดอกเบี้ยกับเงินฝากประเภทนี้

๒.๒) บริการให้กู้เงิน แบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๒.๒.๑) เงินให้กู้ เป็นเงินที่ธนาคารให้กู้แก่ลูกค้าเป็นเงินก้อน ลูกค้าผู้กู้จะเบิกเงินไปได้ทั้งจำนวนเพื่อนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์ของตน

๒.๒.๒) เงินเบิกเกินบัญชี แตกต่างจากเงินให้กู้ตรงที่ว่าเมื่อผู้กู้ทำสัญญาขอรับเบิกเงินเกินบัญชีกับธนาคารแล้ว ธนาคารยังไม่ถือว่าผู้กู้เป็นลูกหนี้ของธนาคาร จนกว่าผู้กู้จะได้ใช้จ่ายเงินเกินบัญชีกระแสรายวันที่ตนมืออยู่กับธนาคารได้เท่ากับจำนวนเงินที่กำหนดไว้ในสัญญา สัญญาเงินกู้นี้เป็นสัญญาที่สะดวก สำหรับผู้ที่ทำการค้าที่บางเวลาต้องใช้เงินจำนวนมาก แต่ต้องการเงินไปใช้เป็นช่วงเวลาไม่นานนัก แต่อัตราดอกเบี้ยสำหรับเงินเบิกเกินบัญชีมักสูงกว่าเงินกู้ประเภทอื่น

๒.๒.๓) ตัวเงินซื้อสินค้า เป็นวิธีการให้เงินกู้เพื่อการค้า โดยธนาคารจะรับซื้อตัวเงินที่พ่อค้ารายหนึ่งออกให้กับพ่อค้าอีกรายหนึ่ง ตัวเงินนี้เป็นตัวเงินที่เกิดขึ้นเนื่องจากการซื้อขายสินค้าซึ่งจะมีการชำระเงินภายหลังแต่พ่อค้าที่ได้รับตัวเงินต้องการเงินสดไปใช้ก่อน จะนำตัวเงินนี้ไปขาย

ลดต่อให้กับธนาคาร ตัวเงินประเภทนี้จะเป็นตัวที่มีการชำระเงินตามจำนวนที่ระบุไว้หน้าตัวในวันที่ตัวเงินครบกำหนด

ตัวเงินในทางการเงิน หมายถึง ตราสารทางการเงิน ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้กำหนดชนิดของตัวเงินออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. เช็ค คือ ตัวเงินที่บุคคลหนึ่งสั่งให้ธนาคารจ่ายเงินให้แก่บุคคลหนึ่ง หรือจ่ายให้แก่ตนเองโดยกำหนดจำนวนเงินและเวลาไว้แน่นอน

๒. ตัวแลกเงิน คือ ตัวเงินที่บุคคลที่หนึ่ง สั่งให้บุคคลที่ ๒ จ่ายเงินให้กับบุคคลที่ ๓ โดยมีวันครบกำหนดใช้เงินและจำนวนเงินที่แน่นอน

๓. ตัวสัญญาใช้เงิน คือ ตัวเงินที่บุคคลหนึ่งสัญญาว่าจะใช้เงินแก่บุคคลหนึ่ง ณ วันที่ครบกำหนด โดยระบุจำนวนเงินที่แน่นอน ตัวสัญญาใช้เงินอาจจะระบุดอกเบี้ยหรือไม่ระบุก็ได้^{๑๔}

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการบริหารจัดสรรทรัพย์ โดยยึดทฤษฎีโภคิวภาคกรรมในที่นิภายใน ปางวิวรรค ที่พุทธองค์ทรงแสดงวิธีจัดสรรทรัพย์ ๕ ส่วน ดังนี้

๑. เอเกน โภค ภูษณะยุ ๑ ส่วนใช้เลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงและทำประโยชน์

๒. ทวีทิ กุมม ปฏิชัย ๒ ส่วนใช้ลงทุนประกอบการงาน

๓. จตุตถณจ นิราเปญย อีก ๑ ส่วนเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

อิตสูตร (สูตรที่ว่าด้วยความเป็นหนี้)^{๑๕}

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

ความยากจนเป็นทุกข์ของการโภคบุคคล (ผู้บริโภคความคุณ คือ คุณทั้งผู้ครอบเรือน)

คนจนเข็ญใจยากไร้ ย่อมกู้หนี้ แม้การกู้หนี้เป็นทุกข์ของการโภคบุคคลในโลก

คนจนเข็ญใจยากไร้ ครั้นกู้หนี้แล้ว ย่อมต้องใช้ดอกเบี้ย แม้การต้องใช้ดอกเบี้ยเป็นทุกข์ของการโภคบุคคลในโลก

คนจนเข็ญใจยากไร้ ครั้นใช้ดอกเบี้ยแล้ว ไม่ให้ดอกเบี้ยตามกำหนดเวลา พวkJเจ้าหนี้ย่อมตามหงษา แม้การถูกตามหงษ์เป็นทุกข์ของการโภคบุคคลในโลก

คนจนเข็ญใจยากไร้ เมื่อถูกเจ้าหนี้หงษ์ยังไม่ให้ พวkJเจ้าหนี้ย่อมติดตาม แม้การถูกติดตามก็เป็นทุกข์ของการโภคบุคคลในโลก

คนจนเข็ญใจยากไร้ ถูกเจ้าหนี้ติดตามทัน ยังไม่ทันให้ พวkJเจ้าหนี้ย่อมจองจำเขา แม้การถูกจองจำก็เป็นทุกข์ของการโภคบุคคลในโลก

^{๑๔} มณีรัตน์ วิญญูญาณกิจ และคณะ, หลักเศรษฐศาสตร์มหภาคเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ: บริษัท เอช. เอ็น. กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๘-๑๘๐.

^{๑๕} อง.ฉกก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๕๐๗.

แล้วทรงสรุปเป็นพระคณาจารย์

ความยากจนและการกู้หนี้ เรายังคงเป็นทุกข์ในโลก

คนจนเมื่อกู้หนี้ใช้สอยอยู่ ย่อมเดือดร้อน

เพราการไม่ใช้สอยนั้น พากเจ้าหนี้จึงติดตามเขา เขาย่ออมเข้าถึงการจองจำ การถูกจองจำ
นั้นและเป็นทุกข์ของหมู่ชนผู้ประกันภาระ

ซึ่งในพระสูตรนี้สามารถอภิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ดังนี้

๑. พระสูตรนี้ทรงชี้ให้เห็นถึงชีวิตของคฤหัสด์ว่า จะมีสุขอย่างคฤหัสด์ (คิธสุข) ก็ต่อเมื่อมี
ทรัพย์จับจ่ายใช้สอย ไม่ต้องเป็นหนี้สินใคร ซึ่งต่างจากชีวิตนักบวช ไม่มีสิ่งนี้ก็อยู่ได้และอยู่ได้อย่างมี
ความสุข เพราะอุดมคติชีวิตของนักบวชมุ่งนิรามิสุขหรือเนกขัมสุข มิได้มุ่งอามิสุข คือ สุขที่ได้จาก
การเรียกร้องสิ่งต่างๆ หรือทรัพย์สินเงินทอง และชีวิตของนักบวชก็อาศัยคฤหัสด์บริโภคเกี่ยวกับปัจจัย ๕
แล้วอนุเคราะห์เข้าคฤหัสด์ด้วยการสอนธรรม การเงินหรือทรัพย์จึงเป็นปัญหาอันดับรองหรือไม่มีปัญหา
เลยสำหรับภิกษุ สรุปคือ ชีวิตนักบวชถึงขาดทรัพย์ก็อยู่ได้ แต่สำหรับคฤหัสด์เป็นอยู่ยาก

๒. ในพระสูตรนี้ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถึงคนจนยากไร้ทรัพย์ภายนอกแล้วได้ทรงเบรียงบทียบ
ถึงคนจนเขียนใจจากไหร่ทรัพย์ภายนิดด้วย ซึ่งได้แก่ผู้ที่ไม่มีศรัทธา หริ โtotตัปปะ วิริยะ และปัญญาในกุศล
ธรรมทั้งหลาย ตรัสว่า พระองค์ทรงเรียกบุคคลดังกล่าวว่า “เป็นคนเขียนใจจากไหร่ในอริยะวินัย (วินัยอัน
ประเสริฐ วินัยของพระอริยะ วินัยของอรยชนผู้ได้รับการพัฒนาแล้วด้วยกุศลธรรม)”

สัปปุริสสูตร (สูตรว่าด้วยสัตบุรุษ)^{๑๖}

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า สัตบุรุษเมื่อเกิดในตรากุล ซึ่ว่าเกิดเพื่อประโยชน์
เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก คือ มารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตร อำเภอตย
และสมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆ (น้ำฝน) ทำข้าวกล้าทั้งปวงให้กองงาม ซึ่ว่ามีเพื่อ
ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก แล้วตรัสระคณาจารย์

สัตบุรุษครอบครองโภคทรัพย์ เป็นผู้เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก

เหวดาย้อมรักษาเขาผู้มีธรรมคุ้มครองแล้ว

เป็นพหุสูตร สมบูรณ์ด้วยศีลและวัตร

เกียรติย่อเมื่อเลขาผู้ตั้งอยู่ในธรรม

ไครเล่าจะสามารถติเตือนเข้าผู้ตั้งอยู่ในธรรม

สมบูรณ์ด้วยศีล มีวิชาสัตย์

มีธิริ (ความละเอียดรอบคอบ) ในใจ ดุจแท่งทองชมพูนุท

แม้เทวดา ก็ชุม สงค์มพรหมก์สรรเสริญเข้า

^{๑๖} อ.จตุก. (ไทย) ๒๒/๗๓/๑๙๙.

ในพระสูตรนี้สามารถวิเคราะห์โดยเชิงเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ดังนี้^{๒๗}

พระสูตรนี้ทรงแสดงถึงบุคคลผู้เป็นสัตบุรุษ ทั้งเป็นผู้มีโภคทรัพย์ด้วยเงินเวลาเดียวกัน ดังนั้น เราจึงสรุปได้ว่า พระสูตรนี้เป็นการแสดงถึงปฏิปทา (ความเป็นสัตบุรุษ) ของผู้มีโภคทรัพย์ว่า เมื่อท่าน เหล่านั้นนิมิตรพญ์แล้ว ท่านปฏิบัติดนเอง ปฏิบัติต่อผู้อื่น และปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างไร

ปฏิปทาของผู้มีโภคทรัพย์ ตามนัยยะแห่งพระสูตร สรุปได้ดังนี้

๑. มีใจเกื้อกูล
๒. เป็นพหุสูต (มีการศึกษา)
๓. มีศีลและวัตร (มีคุติกรรมดงาม)
๔. มีสัจจะ
๕. มีหริ (ความละอายต่อบาป)

ผลที่เป็นที่ภูมิจิจัม สรุปได้ดังนี้ คือ

๑. ไคร ๆ ก็ไม่อาจติเตียน (เพราะพุติกรรมไม่บกพร่อง)
๒. เทวดาก็ชุม
๓. พระมหากรุณาธิคุณ

อาทิยสูตร (สูตรที่ว่าด้วยประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์)^{๒๘}

อาทิยสูตร เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับคหบดี ชี้ว่า อนาคตบิณฑิกเศรษฐี สมัยที่ พระองค์ทรงประทับอยู่ ณ พระเขตวัน อารามของท่านอนาคตบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาลวัตถี เนื้อท่าของ พระสูตรตรัสถึงประโยชน์ที่พึงจะถือเอาจากโภคทรัพย์ ๕ ประการว่า

๑. อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมบำรุงตนเอง บำรุงมารดาบิดา บำรุงบุตร ภรรยา ท้าว กรรมกร และคนใช้ให้เป็นสุข บริหารให้เป็นสุขโดยชอบด้วยโภคทรัพย์ที่หากมาได้ด้วยความ ขยันหม่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเงื่อต่างน้ำประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม นี้ เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ประการที่ ๑

๒. อริยสาวกย่อมบำรุงตนเอง บำรุงมิตรและญาติให้เป็นสุข บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ด้วยโภคทรัพย์ที่หากมาได้ด้วยความขยันหม่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม นี้ เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ประการที่ ๒

๓. อริยสาวกย่อมป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟ น้ำ พระราชา โจร คนที่ไม่ชอบกัน หรือ จากร้ายกาจ ทำตนให้ปลอดภัย นี้ เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ประการที่ ๓

๔. อริยสาวกย่อมทำพลี ๕ อย่าง คือ (๑) ญาติพลี (๒) อติพลี (๓) ปุพเพตพลี (๔) ราชพลี (๕) เทวตาพลี นี้ เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ประการที่ ๔

๕. อริยสาภกย์ย่อมตั้งหักมิณาที่มีผลสูงขึ้นไป เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุข เป็นผลให้เกิด สวรรค์ในสมณพราหมณ์ผู้วันขาดจากความมัวเมากและความประมาท ดำรงมั่นอยู่ในขันติ และสร้างจะ (ความเสี่ยม) ฝึกอบรมตน ทำตนให้สงบ ทำตนให้ดับเบี้ยนสนิทด้วยโภคทรัพย์ที่หาไม่ได้ด้วยความ ขยันหม่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยบ้าน้ำพักน้ำแรง อาบเจือต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม นี้ เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ประการที่ ๕

คหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ ๕ ประการนี้แล้ว

ถ้าเมื่ออริยสาภกนั้นถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์ ๕ ประการนี้แล้ว เมื่อโภคทรัพย์หมดสิ้น ไป อริยสาภกนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราได้ถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์นั้นแล้ว และโภคทรัพย์ ของเราก็หมดสิ้นไป” ด้วยเหตุนี้ อริยสาภกนั้นจึงไม่มีปัญญา (ความร้อนใจ) ถ้าเมื่ออริยสาภกนั้นถือเอา ประโยชน์จากโภคทรัพย์ ๕ ประการนี้ โภคทรัพย์เพิ่มพูนขึ้น อริยสาภกนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า “เรา ได้ถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์นั้นแล้ว และโภคทรัพย์ของเราก็เพิ่มพูนขึ้น” อริยสาภกนั้นย่อมไม่มี วิปปัญญา เพราะเหตุ ๒ ประการ (การหมดสิ้นไป และการเพิ่มพูนขึ้นของโภคทรัพย์) นี้เลย แล้วแต่ส พระคติว่า

นรชนผู้จะต้องตาย เมื่อคำนึงถึงเหตุนี้ว่า

คนที่ควรเลี้ยง เราได้เลี้ยงแล้ว

อันตรายทั้งหลาย เราได้ข้ามพ้นแล้ว

หักมินาที่มีผลสูงขึ้นไป เราได้ให้แล้ว

และพลี ๕ อย่าง เราได้ทำแล้ว

ท่านผู้มีศีลสำรวมระหว่าง ประพฤติพรมจรรยา เราได้บำรุงแล้ว

ประโยชน์ที่บัณฑิตผู้อยู่กรองเรือนบรรณา เราได้บรรลุแล้วโดยลำดับ

กรรมที่ได้ก่อความเดือดร้อนในภายหลัง เราก็ได้ทำแล้ว

ซึ่งว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรม

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้

เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์

ในพระสูตรนี้สามารถวิเคราะห์พระสูตรเชิงเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ โดยทรงเน้นถึง

พุทธิกรรมที่พึงปฏิบัติอثرพย ดังนี้

๑. การแสวงหา ต้องเริ่มมาด้วยคำแข็งของตัวเอง บนพื้นฐานแห่งสัมมาอาชีวะ

๒. บริโภคทรัพย์ คือ ใช้จ่ายบำรุง (มีใช่บำรุง) ตนเองให้เป็นสุข (ได้คุณภาพชีวิตจากการ

จ่ายทรัพย์บริโภค)

๓. วิภาคกรรมทรัพย์ คือ

๓.๑ เนลี่ยผลประโยชน์หรือความสุขแก่คนใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ ไกลตัวอกไปคือ มิตรสาย เป็นต้น

๓.๒ ทำพลีกรรม สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก อุทิศผู้ตาย ถวายหลวง อุทิศเทวดา

๓.๓ บริจาคหรือการจ่ายผลประโยชน์แก่สมณพระมหาณผู้ทรงศีล

๔. การออมทรัพย์ (หรือการรักษาทรัพย์) พระพุทธองค์ทรงตรัสให้ระวังภัยจาก ไฟ น้ำ พระราชา ใจ ผู้ร้าย ศัตรู ทายาท ที่เป็นข้าศึกต่อทรัพย์

๒.๔ แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์

ทุกคนที่เกิดมาในโลกย่อมปราบนาความสุขด้วยกันทั้งนั้น ทั้งความสุขทางกายและความสุขทางใจ ความสุขของคนธรรมดามักจะเกิดขึ้นมาได้อย่างน้อยต้องมีปัจจัยพื้นฐาน ๔ ประการ คือ

๑. อาหาร คือ สิ่งที่คนหรือสัตว์บริโภคลีนกินเข้าไปแล้วทำให้หายทิวหรือบรรเทาความทิวลงไปได้ มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งต่อการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “อะไร เรียกว่าหนึ่ง สิ่งที่เรียกว่าหนึ่ง คือ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร”^{๒๗} อาหารเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกแห่งความสุขของคนทุกรูระดับ โดยที่มนุษย์และสัตว์ต้องอาศัยอาหารเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต แต่การกินอาหารของคนเราย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไป คือ ผู้ที่ใช้กำลังกายทำงานหนักจะต้องกินอาหารมาก ส่วนผู้ที่ไม่ได้ใช้กำลังกายทำงานไม่จำเป็นต้องกินอาหารมากนักโดยเฉพาะนักบุญและสมณะ คือผู้ใช้ชีวิตอย่างสงบ การกินการดื่มจะทำเพียงเพื่อให้ชีวิตดำรงไปได้เท่านั้น สิ่งที่เป็นเอกหรือมีความสำคัญเป็นหนึ่ง ก็คือสัตว์ทั้งปวงอาศัยอาหารเป็นอยู่ ซึ่งมีความหมายว่าอาหารเป็นเรื่องสำคัญนั่นเอง หากดูหมู่สัตว์จะเห็นว่าทุกชีวิตต่างก้มมุ่นหาอาหารกินเป็นส่วนใหญ่ ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกันกับสัตว์ โดยต่างก็หาอาหารมาเลี้ยงชีพทั้งนั้น การทำกิจกรรมงานทุกอย่างก็มุ่งถึงเรื่องอาหารสำหรับรับประทานหรือกินเป็นสำคัญ ดังนั้น เราจึงเรียกการทำงานว่าเป็นการทำอาหาร หรือเรียกว่า การประกอบอาชีพ^{๒๘}

๒. เครื่องนุ่งห่ม คือ วัตถุภารณ์สำหรับปกปิดอวัยวะร่างกายให้อบอุ่น นอกจากจะป้องกันสัตว์เล็กตัวเมลงและสัตว์มีพิษภัยทั้งหลายแล้ว ยังเป็นเครื่องประดับตกแต่งร่างกายให้ดูดีมีวัฒนธรรม และทำให้คนเรารู้สึกว่าตนเป็นสัตว์มีอารยธรรมรู้จักนุ่งห่มปกปิดอวัยวะส่วนที่ควรปกปิดหรือควรอาภัยอีกด้วย เครื่องนุ่งห่มจะช่วยปรับอุณหภูมิในตัวคนให้ปกติไม่เจ็บป่วยง่าย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ວັດໂທ ໂທີ ວັດໂທ ຜູ້ໄຫ້ຜ້າຊ່ອງວ່າໃຫ້ຮຽນ”^{๒๙} คำกล่าวที่ว่า “ໄກ່ງມາເພຣະຂນ ດົນຈານເພຣະແຕ່ງ” ก็เป็นคำกล่าวที่

^{๒๗} ข.ป. (ไทย) ๒๓/๒/๕.

^{๒๙} ແກ້ວ ຂົດຕະບູນ, ພຸທຮຣມເພື່ອສົ່ງເລີມເສຣະຫຼົກຈົ, (ກຽງທີພາ: ໂຮງພິມພຳສຳກັນການພະພູດສາສາແໜ່ງຫາຕີ, ๒๕๕๐), ໜ້າ ๗.

^{๓๐} ສ.ສ. (ไทย) ๑๕/๓๖-๓๓๗-๑๔๐.

แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเครื่องนุ่งห่มอย่างชัดเจน ดังนั้น เครื่องนุ่งห่มจึงถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์

๓. ที่อยู่อาศัย คือ ที่พักอาศัย กิน นอน ขับถ่าย และหรือสืบสืบเผ่าพันธุ์ ตามธรรมชาติของคนเราให้เป็นไปโดยสะดวกสบายและปลอดภัย โดยสามารถป้องกันลม ฝน แดด สัตว์ร้าย และปรับอุณหภูมิให้สบายนะเป็นที่พักผ่อนอันสงบสุขในชีวิตส่วนตัวของแต่ละคน ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า “บ้าน” นับเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งซึ่งคนเราจำเป็นต้องมี เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความมั่นคงในชีวิตส่วนตัวและครอบครัว เพราะคนที่มีบ้านมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองย่อมมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตประจำวันทุกด้านดุจอยู่ในวิมานเลยที่เดียว^{๓๑}

๔. ยารักษาโรค โดยเหตุที่โรคภัยไข้เจ็บเป็นทุกปีประจำสั่งของคนและสัตว์ ดังนั้น เมื่อมีโรคมาเบียดเบียนก็จำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่มาแก้หรือมาบำบัดบรรเทาให้หายจากโรค ซึ่งเรียกสิ่งนั้นในภาษาพระว่า “ศิลป์เภสัช” เรียกในภาษาชาวบ้าน “ยารักษาโรค” ลักษณะของโรคนั้นมี ๓ ลักษณะ คือ ๑) บางชนิดรักษาหรือไม่รักษาหาย ๒) บางชนิดรักษาจึงหาย ไม่รักษาตาย ๓) บางชนิดรักษาหรือไม่รักษาเก็บตัวอยู่สถานเดียว ดังนั้น เภสัชหรือยาจึงจำเป็นแก่โรค ๒ ลักษณะแรก อาจเป็นยาแผนโบราณหรือแผนปัจจุบันก็ได้ ยาที่ใช้ถูกส่วนย่อมช่วยให้หายขาดจากโรคได้เป็นอย่างดี เมื่อคนเราไม่มีโรคสุขภาพกายและสุขภาพจิตยอมปลดปล่อยแล้วใส่亥มาแก้การทำงานและประกอบอาชีพต่าง ๆ โดยสามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนจึงถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐ คือเป็นการได้สิ่งที่ดีหรือเป็นกำไรของชีวิต ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อาโรคยปราม ลาภ ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง”^{๓๒} ความสำคัญของยารักษาโรคถือว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของคนเรา ให้มีความสุข เพราะความสุขพื้นฐานประการหนึ่งของคนเรา ก็คือการมีสุขภาพดีนั่นเอง

^{๓๑} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ์น์, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๖.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๒/๒๘๗/๔๙๖.

๒.๕ แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์

ความสุขขั้นชอบธรรมที่ประชาชนชาวบ้านครมไว้ ๔ ประการ เรียกว่า “สุขของคุณหัวรถี” หมายถึง สุขคือความสบายนายสบายนิ่งของชาวบ้าน ความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงให้ได้ สมำเสมอ หรือความสุขขั้นชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนพึงมี ๔ อย่าง ได้แก่

๑. อัตติสุข สุขเกิดแต่ความเมียรพย หมายถึง ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนมีโภคทรัพยที่ได้มามาด้วยน้ำพักน้ำแรงความยั่นหน่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม บุคคลที่ยังทำงานเก็บเงินทองไว้ได้เป็นจำนวนพอเพียงย่อมมีความสบายนิ่งใจภูมิใจในความพยายามของตน

๒. โภคสุข สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค หมายถึง ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นเลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ครัวเลี้ยงและบำเพ็ญประโยชน์

๓. อนันตสุข สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ หมายถึง ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ความไม่เป็นหนี้เป็นสุขอ่างไน้นั้น คนที่ไม่เป็นหนี้เท่านั้นที่รู้สึกได้ และความเป็นหนี้เป็นทุกข์อย่างไร คนเป็นหนี้เท่านั้นถึงจะรู้ว่าทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อินทานั่น ทุกข์ โลเก การภูหนี้เป็นทุกข์ในโลก”^{๓๓} จะนั้น การไม่เป็นหนี้จึงนับว่าเป็นความสุขสำคัญประการหนึ่ง

๔. อนวัชสุข สุขเกิดแต่การประกอบการงานที่ปราศจากโภค หมายถึง สุขที่เกิดจากการประพฤติสิ่งที่ไม่มีโภค คือความภูมิใจอิ่มเอิบใจว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่มีความประพฤติบกพร่อง เสียหายทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยที่ใคร ๆ ก็ตำหนิติเตียนไม่ได้ คนเราจะมีความสุขแท้จริงนั้นต้องพึงทำการทำงานที่ไม่มีโภค คือไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่เป็นที่ครหาของผู้อื่น^{๓๔}

ในหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นไม่ละเลยปัญหาทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยมองเรื่องความสะท้วงสบายนิ่งแห่งด้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต เพียงแต่ให้รู้คุณและโภคของปัจจัยต่าง ๆ หรือของทรัพย์สมบัติเหล่านั้น โดยใช้ปัญญาพิจารณาถึงคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของสิ่งเหล่านั้นให้ประจักษ์ชัด ก็จะเกิดความสะท้วงสบายนิ่งดับที่เรียกว่า ความสุขขั้นพื้นฐาน หรือความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ดังนั้น เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เมื่อมองในแง่ของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คือหลักการในการดำรงชีวิตเพื่อดำเนินไปสู่ความสุขในการครองเรือน ๔ ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า “ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ ทั้งเคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้ ความสุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อสนอง ความต้องการของตนได้ตามปรารถนา ความสุขที่เกิดจากไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินคนอื่น ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าการเป็นหนี้คืนอื่นนั้นเป็นความทุกข์ในโลกประการหนึ่ง” ทั้งนี้ โดยเหตุที่วัตถุประสงค์ทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้นำไปที่สวัสดิการและสวัสดิภาพ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดงความสุขที่อาจให้ความสุขใจ ปลื้มใจ มั่นใจใน

^{๓๓} อ.ฉ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๓๙๔.

^{๓๔} อ.ฉ.ฉก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

ชีวิตไว้ในประการที่ ๔ คือ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำงานชีวิตที่ปราศจากโภชนาญา โดยจะต้องมีหลักธรรมาของคุณธรรมจริยธรรมเข้าไปควบคุมทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน การคลัง การแบ่งส่วน และการวางแผน เป็นต้น

การเพียรพยายามที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด จึงไม่อาจจะกระทำได้ หากไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาควบคุมความต้องการที่ไม่จำกัดของมนุษย์ไว้ เพราะเมื่อมองในแง่ความเป็นจริงแล้ว พฤติกรรมของคนทั้งหลายในสังคมล้วนแต่เป็นการละทิ้งอุปการะจากจิตของมนุษย์ ทั้งนี้ แม้ความต้องการของตัวเองก็เกิดขึ้นจากจิต จิตเป็นใหญ่เป็นประданในพฤติกรรมของคนเรา ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมองปัญหาทุกอย่างในรูปของกระบวนการที่จะต้องสืบค้นให้ถึงต้นตอของเรื่องนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางทำลายหรือทางสร้างสรรค์ก็ตาม หากต้องการสร้างสรรค์หรือทำลายอะไรจะต้องค้นไปให้ถึงต้นเหตุของสิ่งเหล่านั้นแล้วลงมือจัดการกับเหตุนั้นตามสมควรแก่กรณี คือจะสร้างหรือทำลายก็ให้ลงมือกันที่ต้นเหตุนั้น ข้อนี้เป็นไปตามหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “สภាលะธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งสภាលะธรรมเหล่านั้นและความดับแห่งสภាលะธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปักติตรัสอย่างนี้”^{๓๕}

ความต้องการของคนเราในนี้เกิดจากจิต ถ้าต้องการจะให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการของคนเราอันไม่จำกัดให้เกิดผลตามที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักษณะของการได้จำเป็นจะต้องพัฒนาจิตใจของคนเราให้มีหลักของปัญญาหรือเกิดสัมมาทิฏฐิ คือ มีความคิดเห็นชอบ ทั้งนี้ เพราะว่าคนเราคิดก่อนจึงทำการงานทุกอย่าง และคิดก่อนจึงจะพูดอะไรออกมาก หากคนเรามีคุณภาพจิตที่สามารถเห็นชอบคิดชอบได้แล้ว คนในโลกก็จะสามารถใช้ทรัพยากรอันมีอยู่อย่างจำกัดตอบสนองความต้องการของตนได้ตามกำลังความรู้ความสามารถและมาตรฐานทางศิลธรรมชีวิตของแต่ละคนได้ โดยมีจุดกลางทางกระบวนการแห่งการแสวงหาทรัพย์เป็นต้นนี้ให้มานัดพบกันที่หลักของศิลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม อันไม่ทำให้ตนเองและคนอื่นเดือดร้อนเพราการแสวงหาปัจจัยเป็นต้นเหตุ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าชาวบ้านผู้ครองเรือนจะต้องละกิเลสได้เด็ดขาด เพียงแต่ให้ควบคุมความอยากมีให้รุนแรงจนถึงขีดอันตราย อันเป็นการดำรงชีวิตที่ขาดหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งเป็นวิสัยสัญชาตญาณของสัตว์เดรัจฉานที่ใช้วิธีการแสวงหาบริโภคถือครองสิ่งต่าง ๆ ด้วยการแย่งชิงกัน ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ว่า “แย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่กันพิศวัล แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่”^{๓๖} ดังนั้น การแบ่งกันสร้างสุขโดยวิธีการทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักษณะของชีวิต

^{๓๕} แห้ว ชิดตะขบ, พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๓๖} พัลภา กลุตยานวัช, “พุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อความมั่งคั่งและความสุขของชีวิต”, รอส. สารผืนเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๙ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒); หน้า ๓๐-๓๑.

๒.๖ แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตนเพื่ออาศัยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านั้นมาอำนวยความสุขให้เกิดขึ้นในชีวิตของตนโดยมุ่งเน้นเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติธรรม และเพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในศีลธรรม อันดีงามด้วย แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แม้จะยอมรับว่า สัตว์ทั้งหลายจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร และก็อ่าวปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของชีวิต ก็ตาม เพราะว่าความสุขที่แท้จริงอันเป็นสิ่งที่บุคคลต้องการนั้นหาได้เกิดขึ้นโดยอาศัยรูปวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่ ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ใจ อย่างน้อยที่สุด ในขั้นของการดำรงชีวิตแบบชาวบ้านความสุขย่อมเกิดจากความพอใจเป็นสำคัญ^{๓๗} ซึ่งผลเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการรู้จักควบคุมใจตนเอง แทนที่จะวิงไกวความอยากด้วยการเพียรพยายามตอบสนองความต้องการของตน หรือด้วยการตกเป็นทาสแห่งตัณหาที่เคยกระซิบให้อยากได้อย่างนั้นอย่างโน้นตลอดเวลา จนไม่มีคำว่า “เต็ม” คำว่า “อิ่ม” หรือคำว่า “พอ” เพราะธรรมชาติของตัณหามันเป็นเช่นนั้น ยิ่งคนที่ตกเป็นทาสของความอยากเป็นคนพาลที่ขาดปัญญาเป็นหลักในการพิจารณาตัดสินใจสิ่งต่าง ๆ ด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะมีแต่ทำลายตนเองให้เสื่อมเสียโดยส่วนเดียว ดังพุทธพจน์ตัดสอนไว้ว่า “ผู้มีปัญญาทรมย่อมฆ่าตนเองเหมือนฆ่าคนอื่นเพราะอยากได้โภคสมบัติ”^{๓๘}

ความอยากได้อယามีหรืออยากรเป็นโน่นเป็นนี่ด้วยอำนาจจิเลสตัณหานั้นหากำให้คนเราอิ่ม หรือรู้จักพอไม่ ยิ่งมีมากก็ยิ่งอยากได้มาก ยิ่งเป็นใหญ่อยู่ในตำแหน่งอำนาจจิเลสตัณหานั้นหากำให้คนเราอิ่ม ต่อไปอีก คนที่ถูกกรรมตัณหานำครอบงำจิตนั้นแม้จะมีเงินทองไว้มาดุจเมล็ดฝน ก็ไม่หมดความโลภ ทั้งนี้พระความอิ่มเบื่อในการตัณหาย่อมไม่มี ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ความอิ่มในการทั้งหลายย่อมไม่มีด้วยเงินทองดุจเมล็ดฝน แม้น้ำเส舅ด้วยตัณหานไม่มี ความอยากมีอารมณ์หากำให้สุดมีได้ เพราะผู้เสพกามย่อมปราณາกามเรือย ๆ ไป”^{๓๙}

ดังนั้น แทนที่จะให้คนเรายอมสຍบอยู่กับอำนาจของกิจเลสตัณหานี้ให้คนเราอิ่ม พระพุทธศาสนาลับสอนให้คนรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเห็นคุณและโทษของสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น เพราะเมื่อมีปัญญาอย่อมมีคุณภาพจิตเฉลียวฉลาดสามารถควบคุมจิตให้รู้เท่าทันความร้ายกาจของกิจเลสตัณหานี้ได้ โดยเกิดภาวะจิตที่รู้จักอิ่มรู้จักพอในการบริโภคหรือแสวงหาปัจจัยหรือความสุขสำหรับมนุษย์เท่าที่จำเป็น มีจิตปลดปล่อยเป็นอิสระในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมีเหตุมีผล อีก

^{๓๗} สุข เจริญรัตน์, “พระพุทธศาสนา กับเศรษฐกิจ”, รอส. สารผันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒); หน้า ๑๕-๑๖.

^{๓๘} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๙/๒๓.

^{๓๙} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๖/๔๐.

ทั้งยังสามารถประกอบกิจกรรมงานในชีวิตประจำวันที่เป็นไปโดยสุจริต ไม่ต้องเดือดร้อนใจในภายหลัง ทั้งนี้เพราความอิ่มด้วยปัญญาเป็นความอิ่มที่ประเสริฐ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บรรดาความอิ่มทั้งหลาย ความอิ่มด้วยปัญญาประเสริฐ ผู้อิ่มด้วยปัญญาย่อมไม่เดือดร้อน เพราะการตัณหาทำผู้อิ่มด้วยปัญญาไว้ใน อำนาจไม่ได้”^{๔๐}

การดำรงชีวิตเป็นหลักธรรมขั้นศีล คือ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในการในทางที่ชอบธรรม ดังนั้น การงานที่ปราศจากโทสะจึงกำหนดเอาไว้การกระทำการที่ต้องนั้นจะต้องไม่เบียดเบียนตนและคนอื่นให้ เดือดร้อนซึ่งผลที่เกิดจากการทำงานเหล่านั้นจะต้องอกมาในรูปแบบที่ตนเองไม่เดือดร้อนด้วยและคน อื่นก็ไม่เดือดร้อนด้วย กล่าวคือ ผลงานเหล่านั้นจะต้องเกื้อกูลแก่ตนและคนอื่นให้ได้รับประโยชน์สุขใน รูปแบบที่พึงประสงค์ของสังคม โดยกำหนดได้ด้วยการที่ตนและคนอื่นได้รับความสุขจากผลงานนั้น ๆ ซึ่ง การทำงานเช่นนี้จึงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความถูกต้องดีงามทางศีลธรรมและความถูกต้องชอบธรรมทาง กฎหมายบ้านเมือง พระพุทธศาสนาได้ยกย่องคนที่รู้จักถือเอาประโยชน์ ๒ อย่าง คือ ประโยชน์ใน ปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า ว่าเป็น “บัณฑิตชน” ดังนั้น ในการประกอบกุศลกิจหรือทำบุญคุณ งานความดีต่าง ๆ ก็ไม่ควรรุ่งหวังเอาแต่ประโยชน์หรือความสุขภายหน้าอย่างเดียว แต่ควรจะได้คำนึงถึง ประโยชน์ในปัจจุบันด้วย กล่าวคือ

๑. รู้จักขยันหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรมให้เพิ่มมากขึ้น
 ๒. รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หากมาได้นั้นเพื่อเป็นหลักประกันชีวิต
 ๓. รู้จักควบคุมเพื่อให้ทรัพย์นั้นเพิ่มพูน ไม่ให้เหลือออกโดยไม่ถูกต้องเพื่อการครอบครองชั่ว
 ๔. รู้จักดำรงชีวิตให้พอเหมาะสม พอดี พอดี เพียง โดยวางแผนใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิต
- อย่างรัดกุมไม่ฟุ่มเฟือย^{๔๑}

พระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่ส่งเสริมความสมบูรณ์พูนสุขของชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน คือ การ มีเศรษฐกิจที่ดี หรือการอยู่ดีกินดี แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข องค์ประกอบ หรือบริบทในการนำไป ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สุขตามที่ต้องการ

^{๔๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๖๔๓/๒๙๖

^{๔๑} พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์, “หลักพุทธธรรมและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, รอส. สารผันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒); หน้า ๓๓-๓๔.

๒.๗ แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา

การประกอบสัมมาชีพทำงานเพื่อแสงไฟปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตของคนเรานั้น พระพุทธศาสนา เริ่มต้นจากการสอนให้คนตระหนักรถึงคุณค่าของเวลา เพราะเวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จากธรรมชาติเท่าเดียวกัน ไม่ว่าจะอยู่ในปราสาทราชวังหรืออยู่ในสัมภัติ ตาม โดยหลักทั่ว ๆ ไปแล้ว คนเราใช้เวลาของตน ไม่เหมือนกัน ทำให้รู้สึกวิตของแต่ละคนแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสให้คนเห็น ความสำคัญของเวลาเป็นอันมาก เช่น

“ภิกขุหั้งหาย พากເຮອຍຢ່າປລ່ອຍຂະນະໃຫ້ຜ່ານພັນໄປ ເພຣະຄນທີປລ່ອຍຂະນະໃຫ້ຜ່ານໄປຢ່ອມ
ເຄົາໂສກໃນກາຍຫລັງ”

“ວ້ຍຢ່ອມຜ່ານພັນໄປແໜ່ອນຂະນັ້ນແລດ”

“กาລເວລາຢ່ອມກິນສຽບສັຕ່ງພ້ອມດ້ວຍຕົວຂອງມັນເອງ”

กาลเวลาเป็นทรัพยากรเดียวที่ไม่อาจจะเก็บสะสมไว้ได้ เป็นสิ่งที่ผ่านไปเรื่อย ๆ ผ่านแล้วก็ ผ่านไป ไม่มีใครจะสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์อีกได้ผู้ที่เป็นนักบริหารเวลาที่ดี ก็คือผู้ที่สามารถใช้เวลาทำประโยชน์ให้ได้มากที่สุดไม่ปล่อยเวลาให้ไปเปล่าโดยมิได้ทำประโยชน์ เพราะเมื่อเวลาช่วงใดผ่านไปโดยมิได้ทำประโยชน์ ก็เท่ากับเป็นการปล่อยให้ชีวิตช่วงนั้นว่างเปล่าขาดจากประโยชน์ที่ควรจะได้ไป กลายเป็นช่วงชีวิตที่ไร้ค่าและไม่อារจะย้อนกลับไปเติมความว่างเปล่าให้คืนให้เต็มได้^{๔๒}

ทรัพยากรทั่ว ๆ ไปมนุษย์สามารถจะเก็บสะสมไว้ใช้ประโยชน์ในภายหลังได้ เช่น น้ำ ก้าช หรือแม้กระทั่งพลังงานจากแสงอาทิตย์ ก็สามารถเก็บไว้ได้แต่ยังไม่มีใครผู้ใดผู้หนึ่งสามารถเก็บเอาเวลาที่ผ่านมาถึงแล้วไว้ใช้ทำประโยชน์ในภายหลังได้เลย กาลเวลาຍ່ອມຜ່ານໄປอย่างສໍາເສົາແລະໄມ່ມີກາրຮວ່າງ กลับมาอีก ชีวิตคนมีความสัมพันธ์กับเวลาโดยตลอด เวลาเป็นเครื่องวัดคุณค่าของชีวิต ถ้าเวลาผ่านไป พร้อมกับการทำประโยชน์ ชีวิตก็มีคุณค่า เพราะชีวิตก็เหมือนเครื่องมือเครื่องใช้อย่างหนึ่งซึ่งคนเราใช้ทำ การต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ทั้งหลายถ้าเก็บไว้เฉย ๆ ก็หาประโยชน์อะไรไม่ได้ เช่น มีรถที่จอดทิ้งไว้ ก็ไม่มีประโยชน์ เท่ากับไม่มีนั่นเอง ในทำนองเดียวกัน คนเรามีชีวิตแล้ว ไม่ใช้ชีวิตนั้นทำประโยชน์ ก็เหมือนกับไม่มีชีวิตหรือความว่างเปล่า^{๔๓}

คนเกียจคร้านมักมีความคิดว่า การทำงานเป็นความเห็นด้หน่อย เป็นความทุกข์ เป็นความ ลำบาก เป็นความทรมาน เขาจึงชอบที่จะอยู่เฉย ๆ ชอบการพักผ่อนซึ่งตนเห็นเป็นความสบาย แต่ความ จริงนั้น การพักผ่อนไม่ยอมทำการทำงานกลับมีโทษแก่ชีวิตนั้นเอง เพราะทำให้ร่างกายอ่อนแอ เจ็บป่วย

^{๔๒} แห้ว ชิตตะขบ, พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ, หน้า ๒๓.

^{๔๓} สุนทร บุญญาธิการ, “บ้านพอเพียง”, รอง. สถาปัตย์บ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๗): หน้า ๕๓.

ง่าย เกิดโรคภัยไข้เจ็บติดตามมา ยิ่งเป็นการพักผ่อนในสถานบันเทิงยามราตรีด้วยแล้ว ยิ่งมีแต่ไทย นานัปการ ส่วนคนที่ขับทำงานจะมีร่างกายแข็งแรง กระฉับกระเฉง คล่องแคล่ว ไม่เจ็บป่วย

กาลเวลาเป็นตัวแปรอย่างสำคัญในการจำแนกให้คนเราแตกต่างกัน เพราะปัญหาเรื่องเวลา ไม่ได้อยู่ที่ครमีเวลาเท่าไร แต่อยู่ที่แต่ละคนได้ใช้เวลาชีวิตของตนไปอย่างไรมากกว่า ครึ่งatham สามารถ ประกอบภารกิจหรือหน้าที่การทำงานให้เหมาะสมแก่กาลเวลาที่มาถึง ความจริงก็ว่าหน้าในฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคมนั้น ๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่เขาตามสมควรแก่เหตุ อย่างไรก็ตาม ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของคนเรา ย่อมมีช่วงจังหวะของการดำเนินการที่ต่างกัน บางจังหวะเวลาควรทำการอย่างช้า ๆ บาง จังหวะเวลา ก็ควรดำเนินการอย่างรีบด่วน ผู้ที่ปฏิบัติไม่ถูกจังหวะเวลา ย่อมทำการผิดพลาด เกิดความ เสียหาย และได้รับความเดือดร้อนอย่างเจ็บปวด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดย่อรีบในการที่ควรช้า และช้า ในกาลที่ควรรีบ ผู้นั้นเป็นคนเขลา yomtakthuk” พระการจัดทำโดยไม่แยก “ผู้ใดไม่สำเนียงคำนึง หรือตระหนักในจังหวะเวลาที่เหมาะสมที่ควร รีบรองผลิตภัณฑ์ทำการในกาลที่ควรช้า หรือมัวปล่อยเวลา ให้ล่วงเลยไปเมื่อรีบทำการ ในจังหวะที่ควรรีบ ผู้นั้นท่านเรียกว่า “คนเขลา” การจัดการทำงานของเข้า เรียกว่า “ไม่แยก” คือเป็นการจัดการทำที่ไม่ได้ใช้ความพินิจพิจารณา ไม่ได้ใช้ปัญญาสอดส่องดูความเหมาะสม ความสมควร มักจะทำให้งานเสียหาย ตนเองก็ต้องได้รับการตำหนินหรือถูกลงโทษ ทำให้ได้รับความทุกข์ ได้รับความเดือดร้อน กล่าวในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ผู้ทำการโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณา ไม่รู้ จังหวะเวลาช้าและเร็ว ก็ย่อมพบแต่ความล้มเหลวแน่นอน ในทำงานเดียวกัน คนฉลาดย่อมรู้ว่าในการ ปฏิบัติงานย่อมมีจังหวะเวลาที่ควรดำเนินการอย่างช้า ๆ และมีจังหวะเวลาที่ควรดำเนินอย่างรวดเร็ว ทันท่วงที เขาจึงใช้สติปัญญาพิจารณาแต่ละจังหวะเวลาว่าช่วงไหนควรช้าและช่วงไหนควรเร็ว และจัด ดำเนินการไปตามความเหมาะสม งานก็จะประสบความสำเร็จให้ผลเป็นความสุขความเจริญ ดังพุทธพจน์ ที่ว่า “ผู้ใดช้าในการที่ควรช้า และรีบในการที่ควรรีบ ผู้นั้นเป็นคนฉลาด ย่อมถึงสุข เพราะการจัดทำโดย แยก”^{๔๔}

บางจังหวะควรทำการด้วยความรวดเร็วฉับพลันทันที มีคำพังเพยอยู่ว่า “พายเดินะพ่อพาย ตะวันจะสาย ตลาดจะวาย สายบัวจะเน่า” นี่คือจังหวะเวลาที่ควรทำการด้วยความรวดเร็ว ในเมื่อจะนำสิ่งของที่ อาจเน่าเสียไปขาย จะต้องรีบไปในตอนที่ตลาดยังคึกคัก หรือคำพังเพยที่ว่า “ตีเหล็กเมื่อกำลังร้อน” นี่ก็ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง เพราะถ้าไม่รีบตีแล้วเหล็กอาจจะเย็นและตีไม่ได้ แม้แต่การจะเดินทางไปในที่ต่าง ๆ โดยอาศัยบริการขนส่งสาธารณะ เช่น โดยสารรถเมล์ รถไฟ หรือโดยสารเรือ ก็ต้องรีบไปก่อนเวลาที่รถ หรือเรือนั้น ๆ จะผ่านมา-ผ่านไป มิฉะนั้นอาจพลาดการเดินทางได้ซึ่งเมื่อพลาดแล้วก็จะเสียใจ เสีย ประโยชน์ที่ควรนำไปเลยก็มี ดังคำกล่าวที่ว่า

^{๔๔} ช.คร. (ไทย) ๒๖/๓๑๗/๔๙๙.

^{๔๕} ช.คร. (ไทย). ๒๖/๑๑๙/๓๕๗.

“เวลาและวารี มิมีที่จะคอย่ำ
ทั้งเรือเมล์และรถไฟ มันก็ไปตามเวลา
อื้อเอ้และอีดอาท ก็จะพลาดปรารถนา
พลาดแล้วจะโศกฯ อนิจจาเรชาเออ”

เรื่องจังหวะเวลาในการทำการต่าง ๆ นี้ผู้ชมadmีสติปัญญาดียื่อมกำหนดและจัดทำดำเนินการไปตามความเหมาะสม ไม่รีบด่วนในการที่ครัวช้า และไม่ชักช้าในการที่ครัวรีบด่วน การงานต่าง ๆ ที่ทำย่อมจะประสบความสำเร็จเกิดประโยชน์โภคผล เกิดความเจริญรุ่งเรือง นับได้ว่าประสบความสุข เพราะได้จัดทำโดยแยกคัยคือทำโดยใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ

๒.๙ แนวคิดการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถือฤกษ์ยาม

หลักพระพุทธศาสนาไม่ได้สรรเสริฐการถือฤกษ์ยามในการทำงาน แต่ให้ถือประโยชน์ที่พึงได้เป็นสำคัญ เพราะว่าในการทำงานจุดหมายสำคัญอยู่ที่ประโยชน์ที่เกิดจากการงานเหล่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ประโยชน์ได้ล่วงเลยคนเข้าที่มัวถือฤกษ์ยามอยู่ ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง ดวงดาวทั้งหลายจักทำอะไรได้”^{๔๖} หลักพระพุทธศาสนามองเห็นว่าเรื่องการถือฤกษ์ถือยามเป็นเรื่องทำให้เสียประโยชน์ โดยถือว่า ไม่ว่าจะเป็นฤกษ์ใด ยามใด หรือเวลาใด ถ้ามองเห็นช่องทางว่า เราจำเป็นต้องประชุมเพลิงญาติในวันนี้และเวลานี้ด้วย วันพรุนนี้เก็บอัฐิบำเพ็ญบุญกุศลแล้ว ญาติ ๆ ที่อยู่ทางไกลจะได้กลับโดยสะดวก แล้วดำเนินการตามที่กำหนดนั้น ก็จะเป็นประโยชน์มาก เพราะไม่ต้องเสียเวลาไปอีกหนึ่งวันโดยไม่จำเป็น และบางครั้งเวลาที่จะเสียไปนั้น เป็นเวลาที่นัดแนะในเรื่องผลประโยชน์กับบุคคลอื่น ซึ่งถ้าเลยกำหนดเวลาตนไปก็จะเป็นไม่จะ นอกจากนั้น หลักพระพุทธศาสนายังถือว่าการที่ประโยชน์ไม่เสียไปนั้นแหล่งเป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง ดวงดาวบนฟ้าหรือดาวพเคราะห์ อัฐิเคราะห์ทั้งหลายจักมีอิทธิพลทำอะไรให้ได้ ดังนั้น ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่สอนเรื่องกรรมคือการกระทำเป็นสำคัญ จึงควรทำงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนโดยไม่ต้องอยุฤกษ์โดยยามอะไรมากนัก แต่ให้ดูช่วงจังหวะเวลาที่จะลงมือทำแล้วจะได้รับประโยชน์เป็นสำคัญ ส่วนในเรื่องการถือฤกษ์ยามที่เป็นมงคลในงานมงคลตามประเพณีต่าง ๆ ก้อนธูติตามความเชื่อในสังคมได้

การที่คนปล่อยเวลาให้ผ่านพ้นไปไม่ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนนั้น ตามปกติแล้วมักจะมีข้ออ้างเสมอ และสิ่งที่ทำให้อ้างเช่นนั้นเกิดจากความเกี่ยวกับร้านเป็นประการสำคัญซึ่งตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้ชี้ชัดว่าความเกี่ยวกับร้านเป็นอย่างมุข คือปากทางแห่งความเสื่อมแห่งชีวิตประการหนึ่งในอย่างมุข ๖ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

^{๔๖} ช.ชา. (ไทย) ๒๖/๔๙/๔๙.

“คนที่มักนอนหลับในกลางวัน เกลียดซังการลูกชิ้นในกลางคืน เป็นนักเลงขึ้นมาเป็นนิจ ไม่อาจครอบครองเหย้าเรือนให้ได้ เต็มไปด้วยความอ่อนล่วง เลย ขายหนุ่มที่ล็อกห้องงานเสีย ด้วยอ้าง เลศว่า “หนานนัก ร้อนนัก เวลาเนี้ยเงินเสียแล้ว ดังนี้เป็นต้น ส่วนผู้ใดไม่สำคัญความหนาเະความร้อนยิง เป็นกว่าหญ้า ทำกิจของบุรุษอยู่ ญี่ปุ่นย่อเมื่อสื่อมจากความสุขเลย”^{๔๗}

จากพระพุทธเจนนี้ สามารถสรุปลักษณะของคนเกียจคร้านได้ ๖ ลักษณะ คือ

๑. คนที่มักอ้างว่าหนานนัก แล้วไม่ทำการงาน
๒. คนที่มักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำการงาน
๓. คนที่มักอ้างว่าเวลาเย็นแล้ว แล้วไม่ทำการงาน
๔. คนที่มักอ้างว่ายังเช้าอยู่ แล้วไม่ทำการงาน
๕. คนที่มักอ้างว่าทิวนัก แล้วไม่ทำการงาน
๖. คนที่มักอ้างว่ากระหายนัก แล้วไม่ทำการงาน^{๔๘}

บุคคลผู้เกียจคร้านผัดเพี้ยนไม่ทำการงานเข่นนี้ย่อเมื่อเสียประโยชน์ของตนไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายในทางด้านเศรษฐศาสตร์ เพราะว่าโภคทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิด โภคทรัพย์ที่มีอยู่ก็มิ แต่จะหมดสิ้นไป เมื่อคนเกียจคร้านเลี่ยงงานด้วยข้ออ้างต่าง ๆ ไม่ว่าเขาจะประกอบอาชีพเกษตรกร พ่อค้า ข้าราชการ หรือพนักงานในรัฐวิสาหกิจ ห้างร้าน บริษัทอะไรก็ตาม เขาถึงไม่ประสบผลสำเร็จในอาชีพนั้น ๆ ผลของความเกียจคร้านนอกจากจะฉุดคุณภาพชีวิตให้ต่ำลงแล้ว ยังเป็นตัวถ่วงความเจริญ ของกลุ่มหรือหน่วยงานที่ตนเป็นสมาชิกอีกด้วย ดังนั้น บุคคลผู้มีอุดมคติมุ่งหวังให้มีชีวิตระบุรุษก้าวหน้าควร จวายโอกาสในขณะที่ยังมีสุขภาพแข็งแรง ทำงานด้วยความเข้มแข็ง รับผิดชอบ ไม่ควรปล่อยให้ความเกียจ คร้านมา昵อพlobgการให้ห้องนอนให้ห้องน้ำเป็นตัวแปรให้คุณภาพชีวิตไม่เจริญก้าวหน้าที่ควรจะเป็น

ตามหลักพระพุทธศาสนา “คนที่ทำงานเป็น” คือ คนที่ประกอบภารกิจการงานของตนให้ เหมาะสมแก่กาลเวลาที่มาถึง គรรค์ตามที่ในการอันควรจะทำเรื่องหนึ่งแต่กลับไปทำอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่า เป็นการกระทำที่สมควรแก่การดำเนิน ดังพระพุทธเจนน์ที่ว่า “ผู้ที่ปราณ笳จะทำกิจที่ควรทำก่อนในการ ภายหลัง ย้อมเดือดร้อน ในกาลข้างหน้า เมื่อวนมาพหักไม่กุ่มฉันนั้น”^{๔๙} มีเรื่องเล่าประกอบความนี้ว่า นานพหรือชาหยหนุ่มคนนี้เป็นคนเกียจคร้าน ไปหาฟืนกับเพื่อนตามคำสั่งของอาจารย์ ในขณะที่เพื่อน ๆ ทำงานหาฟืนกัน ตนกลับนอนหลับจนหมดเวลา เมื่อเพื่อนปลุกให้ตื่นขึ้นจึงตรงเข้าไปหักกิ่งต้นกุ่มด้วย ความเข้าใจว่าเป็นไม้แห้ง ถูกกิ่งต้นกุ่มดีกรีเดินเข้าตา ทำให้ตาบอด ฟืนก็ไม่ได้ ตายกับด เพราะการ ปล่อยเวลาที่ควรทำงานให้ผ่านไปนั่นเอง

^{๔๗} ท.ป. (ไทย) ๑๑/๑๙๒/๑๕๒.

^{๔๘} แก้ว ชิดตะขบ, พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ, หน้า ๓๐-๓๑.

^{๔๙} ข.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๗/๗๐.

ทรัพย์สมบัติเป็นสิ่งที่บันดาลความสุขแก่เจ้าของ คนมีทรัพย์สมบัติมากก็มีโอกาสแสวงหาความสุขจากทรัพย์ได้มาก คนมีทรัพย์น้อยก็แสวงหาความสุขจากทรัพย์ได้น้อย การแสวงหาความสุขจากทรัพย์ที่ว่านี้อาจเป็นการแสวงหาในทางที่ผิดก็ได้ หรือเป็นการแสวงหาในทางที่ถูกก็ได้ ที่ว่าเป็นการแสวงหาในทางที่ผิด คือใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางอย่างมุข ได้แก่ การเป็นนักเลงหุ้น การเป็นนักเลงสุรา การเป็นนักเที่ยวกลางคืนหรือนักท่องรารี มั่วสุมในวงพนัน ชอบคนประภากันนำไปทางเสียทรัพย์ โดยไม่จำเป็น ส่วนในการแสวงหาความสุขจากทรัพย์ในทางที่ถูกนั้น คือการใช้สอยทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งนอกจะจะบริโภคใช้สอยด้วยตัวเองแล้วควรจะให้ทาน คือการบริจาคทำบุญในพระพุทธศาสนาหรือสาธารณกุศลต่าง ๆ ตามสมควรซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์

การขาดเดือนทรัพย์มีสาเหตุมาจากการความเกียจคร้านทำงาน ความมัวเมานอกบ้าน ไม่รู้จักจัดการทรัพย์ และใช้จ่ายเกินฐานะ ดังนั้น ผู้ที่จะหาทรัพย์ให้ได้และสามารถมีทรัพย์เก็บสำรองไว้ใช้ในยามจำเป็นจึงต้องปลูกฝังหลักคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา คือ

๑. ขยันหาทรัพย์ โดยมีความขยันในหน้าที่การทำงาน ไม่เกียจคร้าน ไม่ท้อถอย เห็นความสำคัญของการทำงานเท่ากับชีวิต
 ๒. รู้จักเก็บ เข้าใจจัดการ โดยมีสติปัญญาในการจัดการใช้ทรัพย์ว่าควรจะใช้เป็นค่าอุปโภค บริโภคเท่าได จะทำทุนเท่าได เก็บไว้สำรองเท่าได
 ๓. ไม่ประมาทมัวเมากล่อมลงไปกับสิ่งยั่วยวนต่าง ๆ เช่น การารมณ์ สิ่งมีนeme การเสี่ยงโชค เล่นการพนัน และการคบคนชั่วนเป็นมิตร
 ๔. เลี้ยงชีวิตพอสมควร คือ ไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินไปและไม่ฝีเดืองเกินไป เป็นคนมัธยัสต์คือใช้จ่ายในขนาดกลาง ๆ พอเหมาะสมพอตี๊^{๕๐}
- ผู้ที่มีคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ๔ ประการนี้แหล่พระพุทธเจ้าทรงรับรองว่าจะรักษาทรัพย์ที่นำมาแล้วໄให้ได้อย่างแน่นอน

^{๕๐} วัชระ งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๙-๓๘.

บทที่ ๓

หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” ผู้วิจัยได้แบ่งหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา ไว้เป็นข้อ ๆ โดยแบ่งออกได้ ดังนี้

๓.๑ หลักการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมหรือความจริงที่ปรากฏตามที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ เนื่องด้วยหลักพุทธธรรมมีทั้งแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกิจกรรม หรือความเป็นไปทางด้านเศรษฐศาสตร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ โดยไม่เกี่ยวกับเรื่องศีลธรรมโดยตรง และแนวคิดที่เป็นเรื่องศีลธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐกิจ ซึ่งมีหลักการสำคัญดังนี้

๓.๑.๑ การที่สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน

พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ ล้วนมีความสัมพันธ์และต้องอาศัยกันในการอยู่รอด เศรษฐศาสตร์ กล่าวถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งในฐานะเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ก็เช่นกัน ไม่ได้แยกต่างหาก จากกิจกรรมอื่น ๆ กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมอื่น ๆ และมีผลกระทบต่อ กิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งเมื่อพูดกันอย่างกว้าง ๆ กิจกรรมของมนุษย์ก็มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ สังคม และ การเมือง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีความสัมพันธ์และผลกระทบต่อกัน กิจกรรมเหล่านี้จึงมีผลกระทบต่อชีวิต มนุษย์ตลอดถึงโลกโดยส่วนรวมด้วย ความรู้และความชำนาญในด้านต่าง ๆ จึงมีความสัมพันธ์กันด้วย เศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่แยกโดยเดียวจากความรู้และความชัดเจนด้านอื่น ๆ ของมนุษย์ ในการ แก้ปัญหาของมนุษย์ กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ไม่แยกโดยเดียวจากกิจกรรมด้านอื่น ๆ เพราะฉะนั้น เศรษฐศาสตร์ไม่ได้เป็นศาสตร์ที่เสริจสิ้นในตัวโดยลำพัง แต่ต้องอาศัยกันกับวิทยาการด้านอื่น ๆ ในระบบ ความสัมพันธ์ของชีวิตและสังคม^๑

ดังนั้น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงสัมพันธ์กับการดำเนินอยู่ของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม และสังคม เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องมี ความสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุ

^๑ พระธรรมปึก (ป.อ.ปัญโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ: สุภาพเจ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

ปัจจัยอย่างครบทวงจรก็ต้องอาศัยความสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำเนินอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างนี้ต้องประสานกันและเกื้อกูลกันในการดำเนินอยู่ด้วยกันและเดินไปด้วยกัน

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือมนุษย์ แต่ละคนแต่ละสังคมที่เป็นส่วนรวม และธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม โดยสอนให้เกื้อกูลช่วยเหลือกันไม่เบียดเบี้ยนกัน เพราะทุกภาคส่วนมีความสัมพันธ์ต่อกัน การแปลกแยกหรือการไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งอื่น ๆ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาหากماอย่างเช่นมีอยู่ ๑ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ ความแปลกแยกจากธรรมชาติแวดล้อม คือการใช้ชีวิตที่ห่างไกลจากการชาติ อยู่กับสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างขึ้น เช่น อาคาร ถนนหนทาง สิ่งของเครื่องใช้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น จนกระทั่งมองไม่เห็นโลกธรรมชาติและเข้าไม่ถึงโลกของธรรมชาติหรือไม่ได้สัมผัสกับธรรมชาติเลย ทั้ง ๆ ที่ชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ต้องอาศัยธรรมชาติมีอากาศและน้ำ เป็นต้น จึงจะอยู่ได้ และสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติมีดอกไม้และแสงแดด เป็นต้น ก็ให้ความสุขแก่มนุษย์ได้ด้วย นอกจากนั้น แม้มนุษย์จะอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ แต่ถ้าไม่มีความสุข เราร้อน ชีวิตจิตใจก็สัมผัสไม่ถึงธรรมชาติ ไม่ซึมซาบความละเอียดละเอียนอนโนนของธรรมชาติ เขาจึงไม่ได้ความสุขจากธรรมชาติเช่นกัน

ด้านที่ ๒ ความแปลกแยกจากเพื่อนมนุษย์ คือความห่างเหินหรือขาดความสัมพันธ์ที่ดีกับมนุษย์ด้วยกันซึ่งหมายรวมถึงคนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน และคนอื่น ๆ ในสังคม หมายความว่า การแข่งขันกันทำให้คนเราห่างเหินกันหรือรู้สึกคู่แข่งขันเป็นปรปักษ์ ยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่เวลาอยู่ในบ้าน ใจก็มัวแต่คิดถึงภายนอกที่ต้องแข่งขันกัน จนทำให้เสียความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ความสุขที่จะเกิดจากความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนมนุษย์จึงสูญเสียไป

ด้านที่ ๓ ความแปลกแยกจากกิจกรรมแห่งชีวิตของตนเอง คือการสนใจสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ผลโดยตรงของกิจกรรมที่ตนเองกระทำ เช่น การปลูกต้นไม้ แต่ไม่ได้หวังจะเห็นต้นไม้โตหรือต้นไม้งามกลับไปหวังเงินที่จะได้จากการขายต้นไม้ เมื่อทำกิจกรรมด้วยความคิดเช่นนี้ ทำให้ไม่ได้ความสุขจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเอง แม้แต่การเดิน การยืน การนอนของตนเองก็ถูกมองว่าเป็นความทุกข์ เพราะจิตใจมัวแต่ห่วงรือผลตอบแทนพึงอย่างเดียว^๒

พุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ชุมชนโดยไม่มองข้ามความสำคัญของรัฐ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ทุกคนในชุมชนล้วนเป็นกรรมการที่เน้นการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง จิตวิญญาณ วัฒนธรรม และศีลธรรม อีกทั้งไม่ได้มองข้ามความสำคัญของสมาชิกแต่ละคน จึงเป็นกระบวนการที่ใช้วิธีการแบบองค์รวมตามแนวพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิธีการแบบองค์รวมของพระพุทธศาสนาช่วยให้เรามองเห็นอาการหลอกลวงที่ปราภกออกมามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงกัน

^๒ พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปัญโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๖๓.

วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เผชิญหน้าอยู่ที่มีลักษณะเป็นระบบและมีรากเหง้าอยู่ในเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเข้าใจความเกี่ยวโยงระหว่างปัญหาต่าง ๆ ช่วยให้ไม่ต้องเสียแรงกับอาการที่ปราภูมิหลักหลายของวิกฤตการณ์ต่าง ๆ โดยสามารถพุ่งเป้าไปยังสาเหตุพื้นฐาน จริง ๆ ของวิกฤตการณ์เหล่านี้ได้เลย เมื่อมองอย่างผิวนอกปัญหาต่าง ๆ ดูเหมือนไม่เกี่ยวข้องกัน เช่น ปัญหาความรุนแรงด้านชาติพันธุ์ ปัญหามลพิษ ของอากาศและน้ำ ปัญหารครอบครัวแตกแยก และปัญหาน้ำมันแตกต่างด้านวัฒนธรรม^๓

กิจกรรมทางเศรษฐกิจในทางเศรษฐศาสตร์จะแสดงถึงภาระที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบอย่างหนึ่งของสังคม จึงไม่อาจแยกอยู่อย่างใดเดี่ยว วิถีทางทุกหน่วยในระบบเศรษฐกิจจะมีว่าจะเป็นผู้บริโภค พ่อค้า นักธุรกิจ หรือผู้ใช้แรงงาน ก็ล้วนมีความสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ในสิ่งค่าลักษณะ พระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นแนวทางดำเนินชีวิตที่ต้องผสมผสานกันระหว่างการหลีกเลี่ยงกิจกรรม หรือสิ่งที่ไม่ควรกระทำและการทำกิจกรรมหรือสิ่งที่ควรทำในด้านต่าง ๆ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและศีลธรรมอีกด้วย แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและชุมชนหรือสังคม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ละเวรกรรมกิเลส (กรรมเครื่องเสร้าหมอง) ๔ ประการ ไม่ทำบาปกรรมเพระอคติ ๕ ไม่ข้องแวงอย่างมุข (ทางเสื่อม) ๖ ประการ แห่งโภคะทั้งหลาย และทำร่วมไปพร้อมกับการปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติตนต่อบุคคลรอบข้างที่เกี่ยวข้อง ๖ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นผู้ปีดป้องทิศ ๖ ซึ่งการปฏิบัติเหล่านี้ทำให้เกิดความยินดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้าหลังจากตายแล้ว ยังได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ครอบคลุมทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล ครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งศีลธรรมและจิตวิญญาณ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของข้างทั้งในระยะใกล้และระยะไกล

สรุปได้ว่า กิจกรรมหรือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจจึงต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องเกื้อกูลไม่ทำร้ายหรือไม่เบียดเบียนตัวมนุษย์ รวมทั้งไม่เบียดเบียนหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสังคมหรือผู้อื่น การมองข้ามความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านี้ทำให้เกิดการแปรปลดออกจากธรรมชาติอันนำมาซึ่งการทำลายธรรมชาติและทำให้เกิดภัยต่อมนุษย์ผู้กระทำเองและสังคม เมื่อเราเข้าใจความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราจะมุ่งเน้นตัวมีการยืนและการเดิน เป็นต้น การดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจหรือทรัพย์สินจึงต้องมีลักษณะเป็นองค์รวมซึ่งใส่ใจในทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ปัจเจกบุคคลและสังคมจึงเป็นหน่วยย่อยและหน่วยใหญ่ในทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีบทบาทและความสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเสมอ

^๓ Helena Norberg-Hodge, “Buddhist Engagement in the Global Economy”, *The Buddhist Review Tricycle*, Vol. 19 No. 4 (1997): pp. 20-25.

๓.๑.๒ ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น

มนุษย์โดยทั่วไปที่พุทธศาสนาเรียกว่า “ปุถุชน” หรือคนที่ยังหนาแน่นด้วยกิเลสสนั่นตามหลักพุทธศาสนา มีทั้งความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ต่างแต่ว่าคนแต่ละคน จะมีความดีและความชั่วไม่เท่ากัน ต่างกันไปตามการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองแต่ละคน บางคนอาจจะเห็นแก่ตัวมาก บางคนอาจจะเห็นแก่ตัวน้อย บางคนอาจมีคุณธรรมมาก บางคนอาจมีคุณธรรมน้อย แต่ทราบได้ที่ยังเป็นปุถุชนก็ยังทั้งสองส่วนนี้อยู่ กล่าวในเชิงอภิธรรม ปุถุชนมีทั้งกุศลจิตและอกุศลจิต เมื่อใดที่พัฒนาตนกลายเป็นพระอริยะ ก็จะมีโลกุตรจิตเพิ่มขึ้น และขั้นสูงสุดเมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วจะมีแต่กิริยาจิตและโลกุตรจิตเพียงอย่างเดียว^๕ ปุถุชนหรือมนุษย์ที่ว่าไปย่อมมีความอยากหรือความต้องการที่อาจจะเรียกว่าเป็นความต้องการตามสัญชาตญาณเพื่อความอยู่รอดและสนองตอบประโยชน์ของตนเอง ซึ่งพุทธศาสนาเรียกว่า “ตัณหา” ซึ่งพุทธศาสนาถือมารับความจริงเรื่องนี้ว่าตัณหาของมนุษย์นั้นมีมากหมายมหาศาลจนนับประมาณไม่ได้ดังพุทธพจน์ที่ว่า “แม่น้ำ semen อด้วยตัณหาไม่มี”^๖ อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาถึงเชื่ออีกว่า มนุษย์ยังมีความต้องการอีกนิดหนึ่งที่เป็นความต้องการที่ดี ซึ่งเรียกว่า “ฉันทะ” (ฉันทะมีทั้งนิดที่เป็นกุศลและอกุศล ในที่นี้ใช้ในความหมายของกุศล) ความต้องการฝ่ายดีนี้เป็นความต้องการเพื่อพัฒนาตนเองหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยเฉพาะในด้านศีลธรรมและคุณธรรม จึงเป็นความต้องการที่เห็นแก่ผู้อื่นด้วย

ความเห็นแก่ตัวและเห็นแก่ผู้อื่นของมนุษย์นี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า เมื่อทุกคนรักตัวเอง ก็ควรคิดถึงผู้อื่นด้วย เพราะผู้อื่นก็รักตัวเองเหมือนเรา ทั้งนั้น จึงทรงสอนให้คนไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วย ดังพุทธพจน์ในปิยตรสูตรที่ว่า “บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ๆ เลยก็ตั้งทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากขนาดนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^๗ การที่ทรงสอนเช่นนี้แสดงว่ามนุษย์สามารถคิดถึงผู้อื่นได้ สามารถหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นได้ และเมื่อโยงกับคำสอนอื่น ๆ โดยเฉพาะเรื่องทานและจาคะ มนุษย์ไม่เพียงแต่จะไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ ยังสามารถและช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ดังนั้น มนุษย์แม้จะมีธรรมชาติรักตัวเอง มีความโลภหรือความเห็นแก่ตัว แต่ก็สามารถเห็นแก่ผู้อื่นได้

พระพุทธศาสนา กล่าวถึงความจริงเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ ไว้ ๒ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ พระพุทธศาสนาอยомรับว่า มนุษย์มีความต้องการไม่จำกัด แต่ความต้องการมี

^๕ วัชระ งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

^๖ ข.ร. (ไทย) ๒๕/๒๕๑/๑๑๐.

^๗ ข.อ. (ไทย) ๒๕/๔๙/๒๕๔.

อยู่ ๒ ประเภท ความต้องการที่ไม่จำกัดนี้เป็นความต้องการสิ่งแสพ pron เปรอตนคือต้นทาง ส่วนความต้องการอีกประเภทหนึ่งเป็นความต้องการคุณภาพชีวิตคือชั้นที่ เป็นความต้องการที่มีขอบเขตจำกัด

ประการที่ ๒ มุขย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาตนได้โดยสัมพันธ์กับการที่มนุษย์ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิต กล่าวคือ การที่มนุษย์ต้องการคุณภาพชีวิตนั้นแสดงถึงการที่มนุษย์ต้องการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ดียิ่งขึ้น

ดังนั้น สาระอย่างหนึ่งของการพัฒนามุขย์คือ การที่เราจะต้องพยายามหันเห หรือปรับเปลี่ยนความต้องการจากความต้องการสิ่งแสพpron เป็นความต้องการคุณภาพชีวิต

พระธรรมปีภูก (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายว่า การมองว่ามนุษย์มีแต่ความโลภหรือความเห็นแก่ตัว หรือความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เป็นการมองด้านเดียว เพราะมนุษย์มีธรรมชาติอย่างอื่นด้วย โดยให้ข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้ ๕ ประเด็น คือ

๑. ความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์ก็จริง แต่เป็นเพียงธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์ยังมีคุณสมบัติอื่นอีกมาก รวมทั้งคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับความโลภนั้น เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเพื่อแผ่ต่อลดจันเสียสละ ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของมนุษย์เหมือนกัน

๒. บางคนมองข้ามความโลภที่ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้น เมื่อน้อยอย่างที่เห็นความโลภ เป็นธรรมชาติของสัตว์เหล่านี้ เช่น ช้าง แมว วัว ควาย แต่ความจริงไม่เหมือนกัน ความอยากได้ของสัตว์ อื่น (สัตว์เครื่อง蜎) เป็นไปตามสัญชาตญาณ เมื่อได้สัมผัติความต้องการในการกิน อยู่ สีบพันธุ์ ขั้น พื้นฐานแล้วก็จบ แต่ความโลภของมนุษย์มีการปรงแต่งตัวศักยภาพในการคิด ทำให้ขยายขอบเขต ทั้ง ด้านปริมาณและขีดระดับ เช่น ทำให้เกิดความรุนแรงอย่างไม่จำกัด ดังที่ความโลภของคนคนเดียวอาจ เป็นเหตุให้คนอื่นเป็นจำนวนด้าน ยิ่งไปกว่านั้น ในการสนองความโลภ มนุษย์อาจใช้ความพลิกแพลง ยกเว้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้ซับซ้อนพิสดารอย่างที่ไม่มีในสัตว์อื่น

๓. นักเศรษฐศาสตร์บางคนเข้าใจว่าความโลภเป็นสิ่งที่สืบทอดเข้าใจว่าทำให้ขยัน เป็นต้น แต่ก็ มีนักเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญบางคนอย่างเคนส์ ที่รู้ว่าความโลภเป็นความชั่วอย่างหนึ่ง เพียงแต่มนุษย์ต้อง อาศัยใช้ประโยชน์จากมันไปก่อนอีกสักระยะหนึ่งอย่างอีก ๑๐๐ ปี (ซึ่งบางคนอาจเห็นว่าเป็นไปไม่ได้)

๔. นักเศรษฐศาสตร์ไม่เข้าใจความหมายหรือธรรมชาติที่แท้จริงของความโลภจึงแยกไม่ออก ระหว่าง “ความอยากรทำ” หรือ “ชั้นที่” ซึ่งเป็นความต้องการผลโดยตรงของการกระทำ เช่น การทำวิจัยโดยต้องการช่วยแก้ปัญหาสังคมกับ “ความอยากรได้” หรือ “ต้นทาง” ซึ่งเป็นความต้องการสิ่งที่ยังไม่ได้มา散布 ไม่ใช่ผลโดยตรงของการกระทำ เช่น การทำวิจัยเพื่อให้ได้เลื่อนขั้นหรือได้ค่าตอบแทน หากคนเราทำด้วยความอยากรทำ จะทำงานด้วยความเต็มใจ ทำให้งานดำเนินไปด้วยดี กิจกรรมสร้างสรรค์ แต่ถ้าคนทำงานด้วยความอยากรได้ จะทำด้วยความจำใจ ทำให้ต้องมีการตั้งระบบมาควบคุม เพราะถ้า หลีกเลี่ยงได้ เขาจะไม่ทำงาน ถ้าเศรษฐศาสตร์จะให้เศรษฐกิจเกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคม ก็จะต้องทำการรักษาและจัดการ ความอยากรให้ถูกต้อง ซึ่งจะสัมพันธ์กับข้อต่อไป

๕. แนวคิดตะวันตกมองธรรมชาติของมนุษย์แบบนิ่งหรือตายตัว (Static) จึงมองข้ามความโลกและความต้องการต่าง ๆ เป็นแบบเดียวหรือเป็นแบบนั้นตลอดเวลา และมุ่งจะสนองความต้องการแบบเดียวนั้นดิ่งไป แต่ที่จริงธรรมชาติของมนุษย์เปลี่ยนแปลงได้ มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษที่ฝึกศึกษาพัฒนาได้และการฝึกนี้เป็นหน้าที่ของทุกชีวิต ความอยากรถีสารถรับเปลี่ยนพัฒนาได้^๗

สรุปได้ว่า ความเห็นแก่ตัวหรือความโลกแม่จะถูกมองว่าเป็นความต้องการฝ่ายชั่ว แต่พระพุทธศาสนาที่มีแนวคิดคล้ายกับแนวคิดของอดัม สเมิร์ท ที่เห็นว่า ความเห็นแก่ตัวสามารถทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ เพราะความต้องการที่เป็นต้นหาก็ทำให้คนทำความดีหรือกุศลธรรมได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปริวิมังสนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าคนตกอยู่ในอำนาจวิชา แล้วถูกสังหารคือเจตนาที่เป็นบุญ (ปุญญาภิสัنجาร) ปรุงแต่งวิญญาณก็จะเป็นบุญ^๘ แสดงว่า เมื่อคนถูกวิชาครอบงำแล้ว ความจริงของชีวิต จึงเกิดต้นหาก้อยากไปสร้างสรรค์หรือได้สิ่งเดสพที่ตนปราบนาด้วยการทำบุญ จึงลงมือประกอบกุศลกรรมต่าง ๆ มีท่าน เป็นต้น เพื่อให้ได้ผลที่ตนต้องการ ความเห็นแก่ตัวทำให้คนคนนั้นทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นได้คล้ายกับนักธุรกิจห่วงกำไรจึงลงมือประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่นำไปสู่ผลประโยชน์ของส่วนรวมคล้ายมี “มือที่ม่องไม่เห็น” มาช่วยจัดการให้

แต่อุ่งไรก์ตาม ความเห็นแก่ตัวหรือต้นหากลับเป็นความต้องการที่สามารถทำให้เกิดผลเสียได้มากมาย จึงควรมีการควบคุมและพัฒนาให้กลایยเป็นความต้องการแบบฉันทะที่เห็นแก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งส่วนตัวและส่วนรวมได้ดีกว่าและมากกว่า

๓.๑.๓ มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน

พระพุทธศาสนายอมรับความเป็นเจ้าของชีวิตและทรัพย์สินคล้ายกับแนวคิดเรื่องสิทธิ และการควบคุมตนเองด้วยศีลกิจคือการให้สิทธิแก่ผู้อื่นนั่นเอง พุทธศาสนาเน้นเสรีภาพทางใจโดยเฉพาะเรื่องนิพพานอันได้แก่การปราศจากการครอบงำโดยกิเลส ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างอย่างมากกับเสรีภาพตามแนวคิดของตะวันตกซึ่งอาจถูกครอบงำด้วยกิเลส พุทธศาสนายอมรับความสามารถในการเลือกของมนุษย์และสนับสนุนการเลือกที่ชอบธรรมและเหมาะสมกับตัวเอง ดังนั้น จะเห็นได้ว่าคำสอนหรือเรื่องกรรมและการปฏิเสธเรื่องวรรณะที่แสดงว่า คนสามารถเลือกสถานะและอาชีพตามการกระทำของตนเอง ไม่ใช่ครุลิจิตบังคับ จะเป็นฟ่อค้าหรือโจรก็เลือกได้ด้วยการตัดสินใจลงมือทำของตัวเอง อีกทั้งสามารถเลือกปราณາจะเป็นพุทธเจ้า ปัจเจกพระพุทธเจ้า หรือรหันตสาวก (อนุพุทธ) ก็ได้ เป็นต้น ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนายอมรับในเรื่องสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินค้ากับแนวคิดเสรีนิยมในตะวันตก

^๗ พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปัญโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๑๙๙-๑๙๙.

^๘ ส.น. (ไทย) ๑๖/๔๔/๑๐๑.

ในอัคคัญสูตรแสดงถึงความเป็นมาและการยอมรับความมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและทรัพย์สินของมนุษย์ยุคต้น การที่พุทธศาสนาสอนเรื่องเบญจศีลและกรรมว่า การทำร้ายร่างกายและชีวิต รวมทั้งลักษณะขโมยหรือประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของผู้อื่นเป็นบาปหรืออกุศลกรรมอย่างหนึ่ง เท่ากับยอมรับการมีกรรมสิทธิ์ในชีวิตและทรัพย์สินของคน และการสอนว่าการบริจาคหรือเสียสละทรัพย์สิน วายવะตลอดจนถึงชีวิตเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นจัดเป็นบุญหรืออกุศลกรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการมีประการหนึ่งในการมี๑๐ ประการ ของผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ อันได้แก่ ทานบารมี แสดง การยอมรับความมีสิทธิ์ในทรัพย์สิน ร่างกายและชีวิตของคน รวมทั้งความมีเสรีภาพเหนือสิ่งใด แสดง การเลือกกระทำแล้ว การกระทำเหล่านั้นย่อมไม่อาจจะเป็นบุญหรือบาปได้^{๑๐} เพราะการกระทำที่ไม่มีสิทธิ์และเสรีภาพมารองรับย่อมไม่มีความรับผิดชอบทางศีลธรรม (Moral Responsibility) หรือผลอันได้เกิดขึ้น เมื่อมีการเอามาดีไปพันก้อนหินที่เร็วชิทย่อมไม่มีบาปหรือความรับผิดชอบทางศีลธรรมได้ ๆ เกิดขึ้น หรือเมื่อมีการเอารสึ่งของที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของไปให้ครก์ไม่ได้เป็นบุญหรือความดีงามอันได้ เพราะสึ่งเหล่านั้นไม่ได้ทั้งสิ่น ไม่มีการเสียสละได ๆ เกิดขึ้น

การยอมรับความสำคัญของทรัพย์สินแสดงถึงการยอมรับและการให้ความสำคัญแก่เรื่องสิทธิ์ และเสรีภาพทางเศรษฐกิจ การที่พุทธศาสนายอมรับความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ (อัตถิสุข) รวมทั้งการใช้ทรัพย์ (โภคสุข) และสอนให้รักษาทรัพย์สมบัติไว้ แสดงว่าเห็นด้วยกับการมีสิทธิ์และเสรีภาพในการใช้ทรัพย์สินของตัวเองในการหากาคามสุข

สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องสิทธิ์เสรีภาพในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่มีรากฐานอยู่บนแนวคิดเรื่องกรรมซึ่งเป็นหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ ควรทำสิ่งใดย่อมได้รับสิ่งนั้น สิทธิ์และเสรีภาพในพุทธศาสนาจึงอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม คือ ต้องมีความชอบธรรมในการได้กรรมสิทธิ์และการใช้เสรีภาพ เสรีภาพตามแนวพุทธศาสนาจึงมีขอบเขตจำกัด ไม่ใช่ทำอะไรก็ได้ แต่ต้องทำโดยมีหลักศีลธรรมหรือความชอบธรรมกำกับอยู่ จึงจะเป็นเสรีภาพที่ถูกต้อง คล้ายกับแนวคิดเรื่องเสรีภาพที่ต้องมีข้อจำกัดอยู่ เกียงข้างด้วย (Side-Constraint) ของปรัชญาตะวันตก

๓.๑.๔ การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม

คำสอนจำนวนมากในพุทธศาสนา เช่น สัมมาอาชีวะ มิจฉาณิชชา กรรม และบุญกิริยาวัตถุ (วิธีการทำบุญ) โดยเฉพาะทานและศีล สอนให้พุทธศาสนาิกชนทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยยึดหลักศีลธรรม ไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือเอาเปรียบผู้อื่น และคำสอนเรื่องทิศ ๖ พลี ๕ และสังคಹัตถก์สอนให้ทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม ตามหลักพุทธศาสนาการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจศาสตร์จึงต้องยึดหลักศีลธรรมและช่วยเหลือสังคมเข่นกัน

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๓๗/๔๕๗/๔๗๖-๔๗๗.

ในอุริยมรมมีองค์ ๔ มรรคส่วนที่จัดเป็นศีล ๓ ข้อ คือ สัมมาวاجา สัมมาภัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องการให้เราเป็นการทำซึ่งต่อผู้อื่นด้วยการพูด การกระทำ และการ ประกอบอาชีพ การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ที่มีผลกระทบหรือความเสียหายต่อผู้อื่นหรือสังคมโดย ส่วนรวมจึงเป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ

ในมิจฉารมณ์เป็นคำสอนที่ต้องการให้ด้วยจากการค้าขาย หรือการประกอบอาชีพ ๕ อย่าง ที่มีโทษหรือเป็นบาปที่ห้ามอุบาส Kashinaka ๕ อย่าง คือ ๑) การค้าขายศัสตรราุ ๒) การค้าขาย สัตว์ ๓) การค้าขายเนื้อ ๔) การค้าขายของมีนeme ๕) การค้าขายยาพิษ^{๑๑} แสดงถึงการสนับสนุนการ ประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบี้ยนหรือทำร้ายผู้อื่น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธเป็นเศรษฐศาสตร์มัชฌิมакือไม่ เบียดเบี้ยนตนเองและไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่น โดยคำว่า “ไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่น” นั้น มีความหมายครอบคลุม สิ่งมีชีวิตทุกชนิดรวมทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับการมีชีวิต ซึ่งสมัยนี้เรียกว่า “ระบบ生ิเวศ” (Ecosystem) เพราะระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง ที่สัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม การไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่นจึงมีความหมายกว้างไม่ใช่แค่ไม่เบียดเบี้ยนมนุษย์ ด้วยกันเท่านั้น^{๑๒}

พุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เรื่องศีลธรรมและคุณธรรมนั้น เพราะศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการอยู่ร่วมกันหรือการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในทุก ๆ ด้านของมนุษย์ หากมนุษย์ขาดศีลธรรม การ อยู่ร่วมกันในสังคมย่อมเป็นไปอย่างทุกข์ยาก หรือແທบเป็นไปไม่ได้เลย ในด้านเศรษฐกิจ หากผู้ประกอบ ธุรกิจหลอกลวงผู้บริโภค ขาดความซื่อสัตย์ต่อผู้ซื้อสินค้าและบริการของตน กิจการของนักธุรกิจผู้อื่น ย่อมพินาศในเมือง พระขาดความเชื่อถือจนไม่มีครกล้าหรือต้องการจะมาซื้อสินค้าและบริการของเข้า หรือในกรณีที่สังคมหรือสถานที่ขาดความปลอดภัย เพราะมีโจรสลัดหรือโจรกรรมที่ค่อยทำร้ายหรืออักซิจวิรág คงไม่มีครกล้าอยู่ ไปลงทุนค้าขาย หรือแม้แต่ไปเที่ยวสถานที่นั้น^{๑๓} ตามหลักพุทธศาสนาเราต้องคำนึงถึงประโยชน์ของ สิ่งมีชีวิตทุกชนิดรวมทั้งเหตุการณ์และดันไม้ เมื่อกินและเก็บแต่พอตีแล้วควรนำเอาสิ่งที่เหลือเพื่อช่วยเหลือ สังคม คนเราแม้จะมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงต่างกัน แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก หากมีการร่วมมือ กันและช่วยเหลือกัน

สรุปได้ว่า การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธควรหลีกเลี่ยงการทำทุจริตต่าง ๆ มีการ หลอกลวง ฉ้อโกง และทำร้ายผู้อื่น เป็นต้น แล้วประกอบแต่อารชีพที่สุจริตไม่คดโกง หรือทำร้ายใคร เมื่อ

^{๑๑} อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

^{๑๒} พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๓} ปรีชา ช้างขวัญยืน, ทุนนิยมกับพุทธศาสนา, วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕): หน้า ๓๗.

นำคำสอนเรื่องกรรมและบุชาવัตถุมาประกอบเข้าด้วยกันยิ่งสือให้เห็นว่า การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ต้องไม่ผิดศีลธรรมใด ๆ และในทางตรงกันข้ามควรเลือกชื่อช่วยเหลือผู้อื่นหรือสังคมด้วยไม่ใช่แค่ไม่ผิดศีลธรรมอย่างเดียว นอกจากคำสอนเรื่องทานที่สอนให้เชื่อเพื่อผู้อื่นแล้วยังมีอีกหลายคำสอนที่เน้นการช่วยเหลือผู้อื่นหรือสังคม เช่น พิธี ๖ อิทธิบาท ๔ และศีล ๕ เป็นต้น

๓.๑.๕ การเมืองเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ

นอกจากเรื่องศีลธรรมและคุณธรรมแล้ว เรื่องทางจิตวิญญาณหรือคุณค่าทางจิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก็เป็นหลักการสำคัญที่อาจถือได้ว่าเป็นเป้าหมายของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เพราะพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เรื่องทางจิตวิญญาณและคุณค่าของมนุษย์มากกว่าวัตถุ เป้าหมายเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงไม่ใช่กำไรสูงสุดที่เป็นเรื่องวัตถุ แต่เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณโดยเฉพาะเรื่องบุญ และอิสรภาพทางจิตตลอดถึงคุณธรรมอื่น ๆ มีความเมตตา กรุณา เป็นต้น รวมไปถึงการช่วยเหลือผู้อื่น และสังคมที่เป็นหลักการสำคัญทางพุทธศาสนา ก็เป็นปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือมิติทางจิตวิญญาณของมนุษย์

พุทธศาสนามองว่า กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ไม่ได้มีเป้าหมายอยู่ที่วัตถุหรือการทำกำไรสูงสุด แต่เป็นเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับต่ำคือความสามารถในหน้าที่ไม่บกพร่อง การพึงตนเอง และความขยันอดทนเป็นต้นไปจนถึงระดับสูงคือความหลุดพ้นเป็นอิสระจากบ่วงแห่งความยึดติดทั้งมวล การทำงานจะมีคุณค่าในตัวของมันเอง เพราะเป็นการทำหน้าที่ซึ่งเป็นการฝึกฝนพัฒนาตนประการหนึ่ง จะเห็นได้ว่าการทำหน้าที่ที่สอดคล้องกับคำสอนเรื่องพิธี ๖ ที่สอนเรื่องหน้าที่ที่พึงกระทำตามความสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐศาสตร์ด้วย นั่นคือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนและความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว การทำหน้าที่ตามหลักคำสอนเรื่องพิธี ๖ แสดงถึงการยอมรับความสำคัญของคุณค่าของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือ “มิตรภาพ” ซึ่งจัดเป็นคุณค่าทางจิตวิญญาณที่มิอาจซื้อหาด้วยเงินทอง และมักถูกมองข้ามหากมัวแต่ไปมุ่งทำกำไรทางด้านวัตถุ

เป้าหมายทางจิตวิญญาณมิได้หมายความว่า พุทธศาสนาปฏิเสธเป้าหมายด้านความสุข เพราะความสุขเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยพุทธศาสนาจัดความสุขไว้หลายประเภท หลายระดับตั้งแต่ความสุขทางโลกอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในเรื่องความสุขของคฤหัสด์ ๔ อย่างความสุขในภานและความสุขคือความสงบไร้กิเลสและทุกข์ในภาวะนิพพาน ในอีกมุมหนึ่งพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความสุขหรือประโยชน์ที่ทำให้เกิดความสุขทั้งในชาตินี้ (ทิภูรัมมิตตะ) ชาติหน้า (สัมประยิตกัตตะ) และประโยชน์สูงสุด (ปรัมตตะ)^{๑๔} ประโยชน์หรือความสุขที่ต้องทำให้เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ต้องมีทั้งประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นรวมทั้งสังคม และ

ประโยชน์ในระยะยาวหรือชาติหน้าตลอดถึงประโยชน์สูงสุดคือความพันทุกข์ เป้าหมายของเศรษฐศาสตร์จึงมีใช่การผลิตและการตลาดเพื่อหากำไรสูงสุด และมีใช่การบริโภคเพื่อความสุขของตนเอง เพียงฝ่ายเดียว แต่เป้าหมายของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือบุญหรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเอง และผู้อื่น ทั้งระดับโลกและระดับโลกุตร

กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กับความหมายระหว่างดับโลกุตระ เพราะการจะปฏิบัติ อบรมตนและรวมทั้งผู้อื่นให้เจริญด้วยศีล สามิ และปัญญา จนบรรลุครอบนิพพานได้นั้นต้องอาศัยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ และยารักษาโรค เป็นฐานสนับสนุน หากขาดปัจจัยเหล่านี้ก็ไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งทำให้ไม่สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ เช่น ผู้ที่ทิโวใหญ่ไม่มีเรี่ยวแรงจะไปฟังธรรมหรือเจริญภวานได้ เพราะถูกความทิวเบียดเบียน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความทิวเป็นโรคอย่างยิ่ง”^{๑๕} กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์จึงมองว่าเป็น “เครื่องมือ” หรือ “หนทาง” (Means) สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ใช่เครื่องมือเพื่อการเสพกามสุข

ผลการทำงานมีอยู่ ๔ อย่าง คือ ๑) งาน ๒) เงิน ๓) ประโยชน์ (ส่วนรวม) ๔) ความสุข (ส่วนตัว) หมายความว่า การทำงานอย่างหนึ่ง เช่น การรักษาพยาบาล ผลที่ตามมาโดยตรงคือตัวงานที่สำเร็จขึ้นมา เช่น การทำให้คนไข้หายป่วย มีสุขภาพดี ซึ่งเป็นประโยชน์แก่สังคมหรือส่วนรวม ส่วนผลที่ตามมาโดยอ้อมคือเงินหรือผลตอบแทน ซึ่งสามารถนำไปใช้ให้เกิดความสุขแก่ตัวผู้ทำงานนั่นเอง ประโยชน์ส่วนตัวและส่วนรวมจึงเป็นผลของการทำงานเหมือนกัน ผู้ที่สามารถประสาน ๔ อย่างนี้เข้าด้วยกันได้ ผู้นั้นจะมีทั้งความสุขในตัวเอง ในการทำงานและทำงานได้ผลเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างเต็มที่ด้วย ในลักษณะเช่นนี้ งานคือเงิน และงานก็เป็นความสุขด้วย ไม่ใช่ทำงานให้ได้เงิน แล้วจึงจะเป็นความสุข คือต้องไปผ่านเงินก่อน ถ้าอย่างนี้งานก็กล้ายเป็นความทุกข์^{๑๖}

ดังนั้น การทำงานเพื่อแสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งในชาตินี้ ชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง คือ尼พพาน จึงไม่ใช่ทำเพื่อตัวเองคนเดียว แต่เป็นการทำเพื่อสังคมหรือส่วนรวม สอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่ทรงสอนให้ทำประโยชน์แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น โดยตรัสไว้ว่า

“ເຮອທັນສະໜາເຫັນຍົກອຍ່າງນີ້ວ່າ ກິກຊຸມື່ອພິຈາລະນາເຫັນປະໂຍດນີ້ຕົນ ກົງລາກທີ່ຈະທຳປະໂຍດນີ້ຕົນນັ້ນໃຫ້ສໍາເລັດວ່າມີປະມາຫໂດແທ້ ເນື່ອພິຈາລະນາເຫັນປະໂຍດນີ້ຂອງຜູ້ອື່ນ ກົງລາກທີ່ຈະທຳປະໂຍດນີ້ຂອງຜູ້ອື່ນນັ້ນໃຫ້ສໍາເລັດວ່າມີປະມາຫໂດແທ້ ອ້າຍເມື່ອພິຈາລະນາເຫັນປະໂຍດນີ້ທັງ ๒ ອ່າງ ກົງລາກທີ່ຈະທຳປະໂຍດນີ້ທັງ ๒ ອ່າງນັ້ນໃຫ້ສໍາເລັດວ່າມີປະມາຫໂດແທ້”^{๑๗}

^{๑๕} บ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๓/๙๕.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมะกับการทำงาน, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗-๓๐.

^{๑๗} อ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๑๖๕.

พุทธศาสนามองว่าการสร้างประโยชน์หรือความสุขควรสร้างให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ไม่ใช่ผู้ทำได้รับประโยชน์ฝ่ายเดียว หรือผู้อื่นได้รับประโยชน์ฝ่ายเดียว การสร้างประโยชน์ตามพุทธศาสนาจึงเป็นการประสานประโยชน์ของบุคคลและสังคมเข้าด้วยกัน แต่พุทธศาสนาภัยอมรับว่ามนุษย์ต้องสร้างประโยชน์ของตนให้เกิดขึ้นมาก่อน เพราะถ้าหากคนสามารถสร้างประโยชน์ตนได้อย่างสมบูรณ์แล้วย่อมมีผลให้ผู้อื่นและสังคมได้รับประโยชน์ไปด้วย^{๑๗} กล่าวอีกอย่างก็คือ ถ้าบุคคลทำประโยชน์ตนได้อย่างถูกวิธีตามแนวพุทธศาสนา ก็จะเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคมด้วย ดังกรณีแพทย์ทำหน้าที่รักษาผู้อื่น แพทย์ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์ของตนคือหน้าที่ที่ประสบความสำเร็จและได้รับรายได้หรือเงินที่จะไปหาความสุขแก่ตัวเอง ในขณะเดียวกันประโยชน์ของผู้อื่นและสังคมก็เกิดขึ้นด้วย เพราะคนไข่ได้รับการรักษาจากแพทย์ผู้นั้นจนหายจากการเจ็บป่วย และถ้าแพทย์ผู้นั้นได้นำเงินที่ได้มาไปช่วยเหลือสังคมในด้านอื่น ๆ อีก สังคมก็จะได้รับประโยชน์ไปด้วย ซึ่งเท่ากับการสร้างประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่นนั่นเอง

ฉะนั้น เป้าหมายของกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงมีลักษณะเชิงอุดมคติหรือเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณมากกว่าเรื่องทางวัตถุย่างในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แม้จะไม่ได้ทั้งเรื่องวัตถุก็ตาม ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธเป็นเศรษฐศาสตร์สายกลางระหว่างวัตถุกับจิตวิญญาณ ก็ได้ นอกเหนือจากการเป็นทางสายกลางในเรื่องอื่น ๆ เช่น ระหว่างการไม่เบียดเบี้ยนตนเองและไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่น

หลักการทางจิตวิญญาณสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่สอนให้ดีเด่นเป็นอย่างมาก ของการพัฒนาคุณภาพชีวิต จะเป็นไปได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ต้องอาศัยคุณธรรมสำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ “ปัญญา” หรือ “สัมมาทิวธิ” คือความเห็นที่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนรู้จักหารพยัพโดยชอบธรรม และรู้จักใช้ทรัพย์ในการเลี้ยงดูตัวเอง ช่วยเหลือผู้อื่น และบำบูญรวมทั้งต้องมีปัญญากำกับไม่ให้ลุ่มหลงหรือเดินทางผิดด้วยโดยทรงจำแนกบุคคลผู้ทรงครองเรือนที่ทรงเรียกว่า “กามโภคีบุคคล”^{๑๘} การพัฒนาจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยการเรียนรู้และฝึกฝนอบรมกับกัลยาณมิตรมีครูที่ทรงความรู้และคุณธรรม เป็นต้น และจากการที่ประสบการณ์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ ดังนั้น ในทางกลับกัน การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์จึงมีเป้าหมายในการพัฒนาปัญญาไปด้วยเช่นกัน จึงกล้ายเป็นว่าต่างฝ่ายต่างอาศัยกันระหว่างการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ที่ชอบธรรมตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ปัญญาจึงกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญตัวหนึ่งด้วยเช่นกัน

^{๑๗} สุภาวดี นัมคณิสรณ์, ธุรกิจกับพุทธจริยศาสตร์, วารสารพุทธศาสนาศึกษา, ปีที่ ๓ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗): หน้า ๓๗.

^{๑๘} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑/๒๐๗-๒๐๘.

สรุปได้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธต้องยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม เพราะดำเนินตามเป้าหมายของหลักการเรื่องจิตวิญญาณ และในทางกลับกัน การจะพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณค่าทางจิตวิญญาณต่าง ๆ ต้องอิงอาศัยการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์จึงต้องมีหรืออาศัยทั้งเรื่องศีลธรรมและจิตวิญญาณเป็นหลักการสำคัญในการขับเคลื่อนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงกล่าวได้ว่า หลักการทางจิตวิญญาณของพุทธศาสนาเป็นทั้งเป้าหมายและเกณฑ์หรือกรอบสำหรับการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ สันโดษ คือ ความรู้สึกพอใจมาก และมัตตัญญาติ คือ ความรู้ประมาณ หรือ ความพอดี ความพอเพียง จึงเป็นคุณธรรมที่เป็นทั้งเป้าหมายและเป็นกรอบสำหรับการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์

๓.๒ วิธีการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องวิธีการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีความคิดเกี่ยวและสัมพันธ์กับแนวคิดด้านหลักการเศรษฐศาสตร์แนวพุทธอย่างแน่นหน่น โดยมีวิธีการสำคัญดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ความร่วมมือและการแบ่งปันช่วยเหลือกัน

วิธีการสำหรับการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่สำคัญประการแรกก็คือการใช้ความร่วมมือกันและการแบ่งปันช่วยเหลือกันในการทำงานหรือดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธการแข่งขัน ดังที่พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า “ในแข่งของเศรษฐศาสตร์ เขาบอกว่า เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะมีการแข่งขันกัน แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์นั้นมีธรรมชาติที่แข่งขันและร่วมมือ”^{๒๐} วิธีการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงยอมรับการแข่งขันที่อยู่ในกรอบของศีลธรรม หรือยอมรับการแข่งขันแบบสร้างสรรค์และเป็นธรรม ไม่ใช่การแข่งขันแบบเอาด้วยกัน หรือทำลายกัน ยิ่งไปกว่านั้นความร่วมมืออันเกิดจากการใช้การแข่งขันเป็นแรงจูงใจเพื่อให้คนร่วมมือกันในการแข่งขันกับฝ่ายอื่นเป็นความร่วมมือเที่ยม แต่การร่วมมือกันเพื่อสนับสนุนต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นความร่วมมือแท้ มนุษย์มีความสามารถในการร่วมมือกันเพื่อคุณค่าที่แท้ การที่จะหันเหให้มนุษย์เปลี่ยนจากการแข่งขันกันมาร่วมมือกันในการที่จะแก้ปัญหานมนุษย์เป็นการฝึกฝนพัฒนามนุษย์อย่างหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม อาจมองอีกมุมหนึ่งได้ว่าพุทธศาสนารับการแข่งขันที่ชอบธรรมหรือการแข่งขันแบบช่วยเหลือกัน เพราะการแข่งขันแบบเน้นการร่วมมือกันและช่วยเหลือกันนั้นยังมีความเป็นไปได้ และเป็นการแข่งขันที่ไม่เกิดการทำร้ายผู้อื่นหรือเอาด้วยกัน แต่เป็นการแข่งขันเพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้มีคุณภาพมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

^{๒๐} พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, ๒๕๗๓, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

เฟเดอริก แอล. ไพรออร์ (Frederic L. Pryor) ศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์ที่สาขาวิชานักวิเคราะห์คอลเลจ ได้แสดงความเห็นในเรื่องแข่งขันตามทัศนะของพุทธศาสนาไว้ว่า แนะนำว่า พุทธศาสนาอยู่รับการแข่งขันโดยทั่วไป เพราะเป็นไปได้ที่จะแข่งขันกันโดยไม่ได้ทำร้ายผู้อื่น โดยอ้างจากข้อมูลงานเขียนของคิง (King) ที่กล่าวถึงคำพูดของนักเขียนด้านเศรษฐกิจของชาวพม่าที่ว่า ถ้าคนตีความ (การตลาดแนวพุทธ) ว่าเป็นการแข่งขันเสรี มันก็เป็นการแข่งขันโดยไม่มีศัตรู (competition without rivalry) เพราะขัยชนะของคนคนหนึ่งไม่ได้หมายความถึงความพ่ายแพ้ของคนอื่น^{๒๑} ซึ่งทัศนะแนวคิดดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดและหลักธรรมทางพุทธศาสนา

การทำงานแบบร่วมมือกันของคนในหน่วยงานหรือหน่วยธุรกิจเดียวกัน ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างว่าการทำงานอย่างเป็นทีมเวิร์กคือการร่วมมือช่วยกันเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูง พุทธศาสนามีคำสอนเรื่องความสามัคคี พระมหาวิหาร ๔ และสังคಹัตต ๔ ที่สอนให้คนร่วมมือกันและช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมหรือหน้าที่ต่าง ๆ

สารานุยธรรม ๖ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระภิกษุปฏิบัติเพื่อความสามัคคีป้องคงกัน เป็นตัวอย่างหนึ่งของคำสอนที่เห็นความสำคัญของความสามัคคีหรือความร่วมมือในการดำเนินชีวิตหรือกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุในธรรมวินัย...

๑. ตั้งมั่นเมตตาภัยกรรมในเพื่อนพระมหาวิหารทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารานุยธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงบเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๒. ตั้งมั่นเมตตาจีกรรม ฯลฯ

๓. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรมในเพื่อนพระมหาวิหารทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสารานุยธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงบเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับพระมหาวิหารทั้งหลาย ผู้มีศีล แม้นี้ก็เป็นสารานุยธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงบเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๕. มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นໄท ท่านผู้รู้สรรเสริญไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสามาริโสมอกันกับเพื่อนพระมหาวิหารทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น

^{๒๑} Pryor, Frederic, "A Buddhist Economic System-in Practice : The Rules of State Policy Making of the Ideal Kings Sought a 'Middle Way' Between Right and Left", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 50 No. 1 (1991): P.20.

สารานุยธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงบเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๖. มือริยทิกูฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสันตุก์โดยชอบแก่ผู้ที่ตาม เสมอกันกับ เพื่อนพระมหาจารีทั้งหลาย ทั้งต่อน้ำและลับหลัง แม่นก็เป็นสารานุยธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่ เคารพ เป็นไปเพื่อความสงบเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอัน เดียวกัน^{๒๒}

คำสอนนี้สอนให้รู้ว่า ผู้อยู่ร่วมกันหรือทำงานร่วมกัน ควรมีมิตรธิจิตต่อกัน และแบ่งปันกันจะ ทำให้เกิดความสามัคคี ไม่ทะเลวิวาทกัน ความสามัคคีจะทำให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่หมู่คณะผู้ สามัคคีร่วมมือกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นเหตุนำสุขมาให้

การแสดงสัทธรรม เป็นเหตุนำสุขมาให้

ความสามัคคีของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมาให้

ความเพียรของคนที่สามัคคีกัน เป็นเหตุนำสุขมาให้^{๒๓}

ดังนั้น ความสามัคคี เมื่อนำมาประสานกับปฏิจสมุปบาทที่แสดงการอิงอาศัยกันของสิ่งต่าง ๆ จะแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ต้องใช้ความร่วมมือหรือการอ้างอาศัยกันเพื่อขับเคลื่อนให้ ภารกิจที่ดำเนินการอยู่นั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งการที่จะร่วมมือกันได้นั้นต้องอาศัยการมีนาใจต่อกัน หรือการช่วยเหลือกันดังคำสอนเรื่องสารานุยธรรมซึ่งเป็นธรรมชาติปัญญาอันเป็นเหตุให้รักษาก็คงกัน

พระมหาวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมสำหรับการที่มนุษย์อยู่ในโลกและเป็นส่วนร่วมของ โลกซึ่งถือได้ว่าเป็นธรรมะประจำใจของคนในการอยู่ร่วมกับคนอื่น ประกอบไปด้วย ๔ อย่าง ดังนี้

๑. เมตตา ใช้ในสถานการณ์ที่คนอื่นอยู่เป็นปกติ ได้แก่ ความเป็นมิตรต่อผู้อื่น

๒. กรุณา ใช้ในสถานการณ์ที่คนอื่นตกต่ำลง เดือดร้อน มีความทุกข์ มีปัญหา ได้แก่ ความเมตจิใจพลอยให้ไว้ตามความทุกข์ของผู้อื่น ต้องการช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ของเขา

๓. มุทิตา ใช้ในสถานการณ์ที่คนอื่นประสบความสำเร็จ ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม มีความสุข ได้แก่ ความพโลยยินดีເခာໃຈช่วยส่งเสริมสนับสนุนผู้อื่น

๔. อุเบกขา ใช้ในสถานการณ์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไปละเมิดทำความเสียหายต่อ ตัวธรรมคือหลักการ ซึ่งอาจเป็นหลักการแห่งความเป็นจริง ความชอบธรรมตามธรรมชาติหรือหลักการที่ มนุษย์บัญญัติขึ้นมาเป็นกติกาสังคมมีกฎหมาย และระเบียบขององค์กร เป็นต้น ได้แก่ การหยุด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น เพื่อไม่ไปแทรกแซงก้าวถ่ายตัวธรรม และจะได้รักษาหลักการหรือ

^{๒๒} ว.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๔-๓๖๙.

^{๒๓} ข.ร. (ไทย) ๒๕/๑๙๔/๔๓.

กฎเกณฑ์ไว้ อุเบกษาจึงช่วยให้เกิดความพอดี ช่วยวางแผนเบตว่า การช่วยเหลือหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะต้องไม่ให้เสียธรรม และการช่วยเหลือต้องเป็นการช่วยที่ให้เข้าพิงตนเองได้ ไม่ใช่ช่วยจนขาดลายเป็นนักรอขอรับความช่วยเหลือ^{๒๔}

สังฆหวานๆ ^๔ เป็นหลักธรรมที่แสดงความมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่นหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นคุณธรรมเพื่อเกื้อกูลและสงเคราะห์กัน มีอยู่ ^๔ อย่าง คือ

๑. ทาน คือ การให้ปัน

๒. ปิetyava คือ การพูดด้วยใจรัก

๓. อัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ เอาเรี่ยวย่างเข้าช่วย

๔. สมานตตตา คือ ความเมตตาเสมอ ทำตัวให้เข้ากับคนอื่นได้^{๒๕}

สรุปได้ว่า พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการแข่งขันทางเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่พุทธศาสนาเน้นให้เป็นการแข่งขันโดยชอบธรรมและให้ร่วมมือกันช่วยเหลือกันมากกว่าที่จะเป็นศัตรูต่อกัน ซึ่งเศรษฐกิจระบบสหกรณ์ที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมกันในการดำเนินการและระบบเศรษฐกิจชุมชนที่อาศัยการประสานมือร่วมแรงร่วมใจกัน ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างในการร่วมมือกันและสามัคคีกันตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

๓.๒.๒ การดำเนินการภายในกรอบของศีลธรรมและการทำประโยชน์ต่อสังคม

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธยึดศีลธรรมเป็นหลักการสำคัญ การดำเนินการทางเศรษฐกิจใด ๆ จึงต้องอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม ต้องไม่ผิดจริยธรรมหรือจรรยาบรรณต่างๆอย่างน้อยก็ในระดับที่สังคมยอมรับได้ หรือไม่มีผลกระทบต่อสังคมจนเกิดความเสียหายรุนแรง หลักศีลธรรมหรือความชอบธรรมจึงเป็นหลักสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งปัจจุบันนิยมพูดถึงธรรมาภิบาล หรือธรรษทภิบาล ที่เป็นหลักการบริหารหรือกระบวนการตัดสินใจที่ดีงาม คือดำเนินงานเพื่อสาธารณะและถูกต้องตามหลักศีลธรรมและมนุษยธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เสรี พงศ์พิศ ได้ไว้กล่าวว่า ตามหลักของสัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพหรือธุรกิจใด ๆ ต้องถูกต้องตามหลักศีลธรรม ไม่มีการฉ้อโกงหรือทำร้ายใคร กล่าวอีกอย่างก็คือ การประกอบอาชีพตามหลักสัมมาอาชีวะ “ควร” เป็นการประกอบอาชีพที่ผลิตสินค้าที่ให้คุณแก่มนุษย์ ไม่ผลิตสินค้าที่เป็นโทษ เช่น ยาพิษ และยาเสพติด หรืออาวุธที่ใช้ทำรายล้างชีวิต ไม่เบียดเบี้ยนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมนุษย์

^{๒๔} วัชระ งามจิตราเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๒๕} สำราญ อิ่มจิตต์, เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาพรส จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐-๒๑.

หรือสังคม^{๒๖}

พุทธิกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างที่ต้องเป็นไปตามกรอบของศีลธรรมไม่มีการเอาด้วยกัน แต่คนมีน้ำใจต่อกันซึ่งเป็นหลักการทางคุณธรรมหรือจิตวิญญาณซึ่งเป็นอีกหลักการหนึ่งที่มาคู่กัน ดังจะเห็นได้จากหลักคำสอนเรื่องทิค ๖ ว่าด้วยข้อปฏิบัติสำหรับนายจ้างและลูกจ้าง ซึ่งนายจ้างและลูกจ้างต่างควรตั้งใจทำหน้าที่ของตนและมีความเอื้ออาทรต่อกัน

อาชีพหรือการทำธุรกิจที่ผิดหลักสัมมาอาชีวะหรือผิดคำสอนเรื่องมิจฉาชາอาจยังพรับได้ หากมีจิตสำนึก รู้ผิดชอบชัด และพยายามป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดตามมาให้มากที่สุด เช่น ถ้าขายยาพิษ ก็ควรรู้ว่าควรขายให้ใคร เขาจะซื้อไปทำอะไร ไม่ควรขายให้คนที่มีแนวโน้มที่จะนำไปปล้นเองหรือผู้อื่น หรือหากเป็นของมีนมา ก็ควรเลือกคนซื้อที่ไม่ใช่เด็กหรือวัยรุ่น และเมื่อมีโอกาสก่อการเปลี่ยนอาชีพเสีย

สรุปได้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธจะต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่นซึ่งเป็นความหมายในเชิงปฏิเสธ นอกจากนั้นยังต้องมีความหมายในเชิงสร้างสรรค์ด้วย คือ อาชีพ ที่เราทำนี้ จะเรียกว่า สัมมาอาชีพ ต้องเป็นอาชีพที่ช่วยแก้ปัญหาหรือช่วยสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมอย่างโดยย่างหนึ่ง โดยช่วยให้ชีวิตดีงามขึ้น สังคมเจริญงอกงามขึ้น อย่างน้อยก็บำบัดปัดเป่าความทุกข์ยากเดือดร้อน รวมถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมด้วย

๒.๒.๓ การทำงานโดยมีคุณค่าทางจิตวิญญาณเป็นแรงกระตุ้น

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีเรื่องจิตวิญญาณเป็นสำคัญ วิธีการของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงใช้คุณค่าทางจิตวิญญาณทางพระพุทธศาสนาเป็นแรงกระตุ้น แทนที่จะเป็นกำไรทางด้านเงินหรือวัตถุ สิ่งของหรือความมั่งคั่ง การมีคุณธรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือความเป็นมนุษย์เป็นแรงกระตุ้น ทำให้การดำเนินการทางด้านเศรษฐศาสตร์เป็นไปอย่างสงบสุขและมั่นคงยั่งยืนมากขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีบุญเป็นกำไร และใช้กำไรคือบุญนี้เป็นแรงกระตุ้น ก็คงไม่ผิด เพราะบุญก็คือความดีที่ชาวพุทธเชื่อว่าจะส่งผลดีต่อผู้กระทำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักคุณธรรมและคุณค่าทางจิตวิญญาณที่รวมถึงอิสรภาพของชีวิตคือนิพพาน บุญหรือการมีในพระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นแรงกระตุ้นหรือแรงบันดาลใจหลักของชาวพุทธในการดำเนินชีวิตในทุก ๆ ด้าน รวมไปถึงเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐศาสตร์ด้วย

พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปุยดุโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับการมุ่งหากำไรไว้ว่า การมุ่งหากำไรสูงสุดในทัศนะของทุนนิยมเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายหลัก สังคมจะอยู่ไม่ได้ แต่พระพุทธศาสนาถือว่า ปฏิเสธกำไรสูงสุดเสียที่เดียว เพียงแต่ถือเป็นจุดมุ่งหมายรอง

^{๒๖} เสรี พงศ์พิศ, ร้อยคำที่ควรรู้, (กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๘๐.

“ถ้าขึ้นมาทำไรสูงสุดเป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จที่ว่าไปหมดในสังคมนี้ สังคมจะอยู่ไม่ได้ ต้องพังแน่ ๆ เพราะฉะนั้น หลักการตามกฎหมายชาติ คือ ความจริงที่แท้จริงจะต้องรักษาไว้ เราต้องเป็นจุดหมายสูงสุด แล้วจึงตามด้วยจุดหมายรองของมนุษย์”

จุดหมายสูงสุดของการตั้งโรงพยาบาล คือ การช่วยให้ประชาชนบรรเทาเบาบางจากโรคภัยไข้เลิ�บมีสุขภาพดีขึ้น จุดหมายสูงสุดนี้เป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จที่แท้จริงเรา แต่จุดหมายรอง คือ กำไรสูงสุด เราต้องมีด้วยแล้วหาทางประสาน คือ ขันตันไม่ให้ขัดกัน ถ้าการได้กำไรจะทำให้ประสิทธิผลในการรักษาพยาบาลย่อหย่อนลงไป เราต้องหยุด และขันต่อไป ให้กำไรของเรามาไปเกื้อหนุนต่อจุดหมายที่แท้จริง อีกทีหนึ่ง คือ ให้กำไรของเรามาไปเกื้อหนุนการช่วยให้มนุษย์หายโรคภัยไข้เลิ�บมีคุณภาพดีขึ้น”^{๒๗}

นอกจากนั้นยังมีให้เห็นอีกว่า การนำเอาความต้องการคุณภาพชีวิตมาเป็นแรงกระตุ้นจะทำให้เราทำงานด้วยความสุขความพอใจ เพราะความหมายของงานคือความพอใจ ไม่ใช่ความจำใจอย่างในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของตะวันตก ซึ่งความหมายในแบบของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธต่างกัน โดยสัมพันธ์กับความต้องการ ๒ อย่าง กล่าวคือ

แบบที่ ๑ การทำงานด้วยความต้องการคุณภาพชีวิต (รวมทั้งต้องการพัฒนาตนหรือพัฒนาศักยภาพของมนุษย์) ผลได้จากการทำงานตรงกับความต้องการทันที เพราะฉะนั้น การทำงานจึงเป็นความพอใจ

แบบที่ ๒ ถ้าทำงานด้วยความต้องการสิ่งปัจจัย外因 ให้ผลอย่างอื่นที่ต้องการ เพราะฉะนั้น การทำงานจึงเป็นความจำใจ^{๒๘}

บริเช ซังหวัญยืน ได้อธิบายไว้ว่า ความสุขที่คนในระบบทุนนิยมลุ่มหลงนั้นพระพุทธศาสนายอมรับให้มีได้ในขอบเขตจำกัด และแม่ในระดับที่เป็นความสุขของคฤหัสด์ พระพุทธเจ้าก็ยังตัดสินคุณค่าอื่นที่ยิ่งกว่าการได้เสพสุขทางกาย ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ว่าด้วยเรื่องสุขของคฤหัสด์ ๔ อย่าง เพราะสุขจากการมีทรัพย์ มีธรรมกำกับคือต้องเป็นทรัพย์ที่หากมาได้โดยสุจริต เป็นของชอบธรรม สุขที่เกิดจาก การใช้จ่ายทรัพย์ก็คือสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตน เลี้ยงดูผู้อื่นที่อยู่ในความดูแล ทำสิ่งดีงาม และสุขจากความไม่เป็นหนี้ก็ทำให้ไม่เป็นภาระแก่คนรอบข้างที่จะต้องใช้หนี้ให้ หากตัวเองพิการหรือตายไป^{๒๙}

จุดมุ่งหมายเศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือจิตวิญญาณ อันได้แก่ การทำงานที่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติหรือสัจธรรมของคุณธรรม ซึ่งก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อเอากำไรทางวัตถุเป็นจุดหมายรอง กำไรหรือความมั่งคั่งจึงไม่ใช่แรงกระตุ้นหลัก คือเป็นได้แค่แรงกระตุ้นรอง

^{๒๗} พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมะกับการทำงาน, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๒๘} พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๙๔-๙๕.

^{๒๙} ปริเช ซังหวัญยืน, “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๔): หน้า ๖๘-๖๙.

การที่พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธเรื่องกำไร เพราะกำไรคือโภคทรัพย์ยังมีความสำคัญหลาย ๆ อย่าง และการใช้กำไรแรงกระตุนรองก็ยังมีประโยชน์ในระดับโลกียะ เพราะช่วยกระตุนให้เกิดความขันในการประกอบอาชีพสุจริต ทั้งนี้ เนื่องจากปุถุชนยังตัดกิเลสไม่ได้ ความอยากรู้ทำให้กำไรจึงยังมีอยู่ และโภคทรัพย์ก็ยังมีความจำเป็นทั้งต่อการดำรงชีวิตและการปฏิบัติธรรม

การที่คนเรายังต้องการแรงกระตุนหรือแรงบันดาลใจให้ทำงานหรือดำเนินการทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็เป็นเพราะธรรมชาติของมนุษย์ต้องมีความพอใจหรือความปรารถนาซึ่งอาจเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่วก็ได้เป็นแรงกระตุน แต่ในทางพระพุทธศาสนาต้องการให้เราควบคุมและสร้างแรงกระตุนฝ่ายดี คือฉันทะ หรือ กุศลธรรม ฉันทะ ได้แก่ ความพอใจหรือความปรารถนาฝ่ายดี ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหรือองค์ธรรมสำคัญเบื้องต้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จโดยเป็นหนึ่งในองค์ประกอบ ๔ อย่างที่เรียกว่า อิทธิบาท อันได้แก่ ฉันทะคือความพอใจ วิริยะคือความเพียร จิตตะคือความใส่ใจหรือความมีสมາชิ และวิมังสาคือความไตรตรองหรือปัญญา ความรู้ชัด^{๓๐}

สรุปได้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธประกอบไปด้วยคุณธรรมและความดีต่าง ๆ ทั้งเป็นไปเพื่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา คุณค่าทางจิตใจจึงเป็นทั้งแรงกระตุนและเป็นกรอบหรือหลักการที่ต้องมาคู่กับหลักศีลธรรมสำหรับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๓.๒.๔ ใช้วิธีการแบบสายกลางที่เรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักประมาณ

ลักษณะสำคัญของวิธีการแบบสายกลางคือความเรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักประมาณ ซึ่งกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความพอดีและความพอเพียง ซึ่งตรงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า ความเรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักประมาณ หรือความพอดีและความพอเพียง เป็นลักษณะสำคัญของวิธีการแบบสายกลางของพระพุทธศาสนา ก็พระลักษณะดังกล่าวอยู่ตรงกลางระหว่างวิธีการสุดต่ง ๒ ด้าน คือ ทำมากไปกับทำน้อยไป เช่น การบริโภคมากเกินไปกับการบริโภคน้อยเกินไป การผลิตมากเกินไปกับการผลิตน้อยเกินไป

พระมหายุทธนา นรเชฏ്ടโร ได้อธิบายไว้ว่า การกระทำที่รู้จักพอ (สันโดษ) คือ การรู้จักหยุดไม่ทำต่อ ไม่โลภมาก ซึ่งมาคู่กับความรู้จักประมาณ (มัตตัญญาตา) คือ ความรู้ว่า เท่าไหร่ควรหยุด ไม่ควรทำต่อ ซึ่งจะช่วยบอกให้เรารู้จักพอหรือรู้จักหยุด เช่น รู้ว่าการออกแรงทำงานประมาณเท่าไรเหมาะสม ไม่ควรทำมากกว่านั้น ทำให้เราหยุด ไม่ทำงานต่อ ซึ่งกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ รู้ความพอดีและความพอเพียงแล้วจึงหยุดไม่ทำต่อ ไม่อยากทำหรืออยากรู้มากกว่านั้น^{๓๑}

^{๓๐} อภ.ว. (ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

^{๓๑} พระมหา_yuttana_narachettra, หลักการพึงตนเองในพุทธศาสนา กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๖๔.

การกระทำอะไรที่ “พอดี” หมายถึง “ไม่น่าไปและไม่น้อยไป เป็นความหมายเดียวกันกับ “สายกลาง” ซึ่งอยู่ระหว่างความสุดต่อ ๒ อย่าง ความพอเพียงเป็นเกณฑ์ขั้นต่ำของพอดี เป็นสิ่งที่ต้องมาด้วยกันกับความพอดีคือการจะตัดสินใจว่า เท่าไหร่พอดี ก็ต้องดูว่าอย่างน้อย มันเพียงพอต่อสิ่งที่จะทำและความสามารถของตนหรือไม่ และสามารถพึงตัวเองได้หรือไม่ ถ้าไม่พอแล้วต้องไปอาศัยผู้อื่นมากไปกว่าจะเกินความพอดี เช่น การบริโภคอาหารต้องดูว่า บริโภคเท่าไหร่จึงจะพอดี “ไม่น่าไปซึ่งจะทำให้อึดอัด แน่นห้องหรือห้องเสีย และไม่น้อยไปจนไม่มีอิ่มซึ่งจะทำให้อ่อนแรงไม่มีกำลังและจะประกอบกิจการงาน ต้องบริโภคให้เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย

E.F.Schumacher ได้อธิบายไว้ว่า แม้พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จะสนใจเรื่องความหลุดพ้น ต่างจากวัตถุนิยมที่ส่วนใหญ่สนใจเรื่องสินค้า แต่จากการที่พระพุทธศาสนาเป็น “ทางสายกลาง” (The middle Way) ดังนั้น จึงไม่มีทางที่จะปฏิเสธสวัสดิการหรือความเป็นอยู่ที่ดีในด้านกายภาพ เพราะไม่ใช่ความมั่งคั่งหรือโภคทรัพย์ที่ขวางทางความหลุดพ้น แต่เป็นความยืดติดความมั่งคั่งต่างหาก และไม่ใช่การเสพสุขสิ่งที่ให้ความสุขแต่เป็นความกระหายอย่าง สิ่งเหล่านั้นต่างหากที่ขวางทางความหลุดพ้น กุญแจสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงได้แก่ความเรียบง่ายและการไม่ใช้ความรุนแรง วิถีชีวิตแบบพุทธใช้หนทางที่เล็ก แต่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่นำพาให้อย่างมั่นคงยั่งยืน ความเรียบง่ายจึงเป็นเรื่องเดียวกับทางสายกลางของพระพุทธศาสนา เพราะใช้วิธีบริโภคน้อยที่สุดแต่ทำให้ได้ความเป็นอยู่ดีมากที่สุด ไม่ถือว่าการบริโภคมากเป็นเครื่องวัดมาตรฐานความเป็นอยู่ (Standard of Living) อย่างในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของตะวันตก การบริโภคน้อยแต่พอดีซึ่งเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับการไม่ใช้ความรุนแรง เพราะเมื่อบริโภคน้อยการใช้ทรัพยากรก็น้อยไปด้วยการทำให้โอกาสที่จะขัดแย้งกันมีน้อย จึงเป็นความหมายของทางสายกลางคือความเรียบง่าย^{๗๒}

ทวิัวน พุ่นทริกวัฒน์ ได้อธิบายไว้ว่า ความเรียบง่ายสามารถนำไปใช้ได้กับชุมชนหรือองค์กรขนาดใหญ่ก็ได้ เพราะแม้ชุมชนหรือองค์กรขนาดใหญ่จะมีความซับซ้อนมากกว่าชุมชนหรือองค์กรขนาดเล็ก หรือสามารถใช้หลักความเรียบง่ายได้ดีกว่า แต่หลักความเรียบง่ายก็ยังจำเป็นและสามารถใช้ได้ กล่าวคือ ชุมชนหรือองค์กรขนาดใหญ่สามารถจัดระบบหรือใช้วิธีการที่มีขั้นตอนหรือความซับซ้อนให้น้อยที่สุด และบริโภคหรือใช้สอยทรัพยากรเท่าที่จำเป็นให้มากที่สุด ซึ่งจะมีผลดีตามมาเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากแนวคิดและวิธีการสมัยใหม่อย่างนวัตกรรม (re-engineering) ที่เน้นให้ลดขั้นตอนและลดการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งพนักงานหรือคนทำงานในการดำเนินการ ซึ่งมีลักษณะ “жив” คือ เล็กหรือซับซ้อนน้อย แต่ “เจ้า” คือ มีประสิทธิภาพเพื่อให้ได้ผลดี

^{๗๒} E.F.Schumacher, *Small is Beautiful Economics as if People Mattered*, (UK: Vintage Books, 1977), pp. 169-170.

สันโดษ เป็นคำที่คนไทยนิยมใช้ทับศัพท์ แต่มักเข้าใจความหมายผิดเพี้ยนไป กล้ายเป็นความมักน้อย เนี่ยจคร้าน ไม่อยากทำอะไร ในความเป็นจริง สันโดษ หมายถึง ความยินดีตามเกณฑ์ที่เหมาะสมกับตัวเอง เช่น ยินดีเฉพาะทรัพย์สมบัติที่ตนของหามาได้ ไม่โลภมาก หรือยินดีตามที่กำลังความสามารถของตนมีอยู่ ซึ่งนัยของคำสอนนี้ตรงกับ “ความรู้จักพอ” ซึ่งอาศัย “ความพอดี” และ “ความพอเพียง” หรือ “ความรู้จักประมาณ” คือ มัตตัญญาตุ เป็นเกณฑ์ตัดสินใจว่าควร “หยุด” ตรงนี้ เพราะเห่านี้กำลังพอดีไม่มากไปไม่น้อยไปและเพียงพอสำหรับความเป็นอยู่หรือความเหมาะสมสำหรับกิจกรรมนั้น ๆ มัตตัญญาตุจึงเป็นตัว “ปัญญา” คือ “รู้” ว่าทำงานใดให้หรือทำอะไรอย่างไรจะจะพอดี ส่วนการหยุดการกระทำหรือหยุดความต้องการ ณ จุดที่มัตตัญญาตุบอกไว้ก็คือสันโดษ

พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปัญโต) อธิบายเกี่ยวกับสันโดษไว้ว่า สันโดษที่นิยมพูดถึงกัน ได้แก่ สันโดษ ๓ อย่าง คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ ความยินดีตามที่ได้ คือสิ่งที่ได้มาด้วยความเพียรของตน ก็พอใจสิ่งนั้น
๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือความพอใจเพียงแค่กำลังร่างกาย สุขภาพ และขอบเขตใช้สอยของตน ของที่เกินกำลังก็ไม่ห่วงไว้
๓. ยถารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือพอใจตามที่สมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการทำกิจของตน

นวพร เรืองสกุล ได้อธิบายไว้ว่า สันโดษเป็นความยินดีในสิ่งที่ขอบธรรมและในขอบเขตที่เหมาะสมเมื่อกินกำลังความสามารถและฐานะหรือเงื่อนไขอื่น ๆ ความยินดีในลักษณะเช่นนี้นำไปสู่การกระทำหรือพฤติกรรมที่พอดีพอเหมาะสมไม่นักเกินไปไม่น้อยเกินไป และพอเพียงสำหรับชีวิตหรือการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ สิ่งที่ได้มาโดยขอบธรรมของตนเอง สภาพร่างกายและความสามารถของตน และฐานะหรือสภาพชีวิตของตน จึงเป็น “กรอบ” หรือ “ขอบเขต” ปัจจัย “ความพอดี” ที่เราไม่ควรพอใจเกินไปกว่ากันนั้น ซึ่งกรอบเหล่านี้ก็อยู่ในระดับที่มี “ความพอเพียง” สำหรับบุคคลนั้นด้วย ซึ่งการรู้ว่า ตรงไหนหรืออะไรคือกรอบดังกล่าวนี้ก็คือมัตตัญญาตุ ความรู้จักประมาณ ซึ่งเป็นตัวปัญญาและความรู้ที่จำเป็นสำหรับความยินดีที่ถูกต้อง คือ สันโดษ ความสันโดษจึงต้องอาศัยความรู้จักประมาณหรือรู้จักความพอดี^{๓๓} กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือความรู้จักประมาณเป็นเหตุเกิดหรือฐานรองรับของความสันโดษ ดัง พุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกขุนนั้นในธรรมวินัยนี้

ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว

^{๓๓} พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปัญโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗๓.

^{๓๔} นวพร เรืองสกุล, “ชีวิตที่พอดี”, สกุลไทยรายสัปดาห์, ฉบับที่ ๕๓ (มกราคม ๒๕๕๐), หน้า ๓๒-๓๓.

เพิ่งรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ”^{๓๕}

สรุปได้ว่า การรู้จักความพอดีและการรู้จักพอทำให้การทำกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์เป็นไปอย่างเรียบง่ายและเพียงพอสำหรับความสำเร็จของกิจกรรมและความเป็นอยู่ของชีวิต วิธีการแบบสายกลางทางพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะของความเรียบง่าย ความรู้จักพอ และความรู้จักพอดี อันเป็นฐานของเศรษฐกิจที่ยั่งยืน

๓.๒.๕ การใช้ปัญญา ความรู้ ความมีเหตุผล และความรอบคอบ

ผู้ประกอบด้วยความเพียร มีสติ ทำงานสุจริต คร่ครวญก่อนทำ สำรวจอินทรีย์ ดำรงชีวิตอย่างชอบธรรม และไม่ประมาท ยอมได้ศรีหือประสบความสำเร็จในอาชีพการทำงาน แสดงว่า ความรอบคอบคือการคร่ครวญก่อนทำและไม่ประมาท รวมทั้งการมีสติ เป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ยศย่อมเจริญแก่บุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียร

มีสติ มีการงานสะอาด คร่ครวญก่อนทำ

สำรวจ ดำรงชีวิตโดยธรรม และไม่ประมาท”^{๓๖}

พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า การดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ การบริโภคเป็นกิจกรรมสำคัญที่จะต้องดำเนินการด้วยปัญญา เนื่องจากการบริโภคเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมด เพราะการผลิต การแลกเปลี่ยน และการแจกจ่ายเกิดขึ้น เพราะมีการบริโภคและยังเป็นจุดหมายปลายทางของกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดอีกด้วย^{๓๗}

การบริโภคด้วยปัญญาจะทำให้ผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดปัจจัยตัวอื่นในกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ และทำให้ทั้งการบริโภคนั้นเองและกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดบังเกิดความพอดี และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ผู้บริโภคต้องรู้จักคุณค่าแท้หรือความหมายที่แท้จริงของการบริโภคสินค้า และบริการ อันได้แก่ คุณค่าที่สนองคุณภาพชีวิต และคุณค่าเที่ยมหรือความหมายที่ไม่แท้จริงของการบริโภค อันได้แก่ คุณค่าเพื่อสนองความอยากรสึกปรนเปรอตน เช่น การบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพของร่างกายเป็นการบริโภคด้วยคุณค่าแท้ ส่วนการบริโภคอาหารเพื่อความโกรธตามค่านิยมของสังคมเป็นการบริโภคด้วยคุณค่าเที่ยม ผู้บริโภคที่มีปัญญาเข้าใจคุณค่าอย่างถูกต้องยอมบริโภคได้อย่างเหมาะสมสมพอดี เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ผลิตก็จะผลิตได้พอดีกับความต้องการที่แท้จริงและจำเป็น ผู้กำหนดยังก็เช่นกัน ไม่มีการผลิตจนเกินความจำเป็นอันนำไปสู่การทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพราะผู้ผลิตไม่สามารถมีอิทธิพลเหนือนผู้บริโภคจนกำหนดการบริโภคได้ ทำให้การบริโภคเป็นการสนองความต้องการของผู้ผลิต

^{๓๕} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๐๖/๕๘๙.

^{๓๖} ข.ร. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๒.

^{๓๗} พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๕๓), หน้า ๙๐.

ในทางพุทธศาสนา การศึกษาความเกี่ยวข้องกับคำสอนหลายอย่าง คำสอนสำคัญประการหนึ่งคือความเป็นพหุสูตหรือการได้ฟังมากหรือมีข้อมูลมากซึ่งเรารู้จักเรียกว่า “การมีความรู้” ก็ได้ การที่เราจะเชื่อหรือเข้าใจอะไรได้ถูกต้อง นอกจากอาศัยความสามารถในการคิดพิจารณาแล้วก็ต้องอาศัยข้อมูลหรือความรู้เป็นวัตถุดิบในการคิด เมื่อพินิจพิจารณาอย่างเหมาะสมสมกับเกิดความเชื่อที่ถูกต้องคือสัมมาทิภูธิหรือปัญญา

ชลวิทย์ เจริญจิตต์^{๓๔} ได้อธิบายไว้ว่า ปัญญา เป็นกระบวนการทางความรู้ เป็นวิธีการอบรมศึกษา เพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความด้วยตริ ตรองที่ขอบ ปัญญาเป็นตัวควบคุมกำหนดการรับชนิดต่าง ๆ เข้าสู่ชีวิต หากบุคคลประกอบด้วยปัญญา ย่อมรักษาตนได้ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ในเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมุ่งเน้นความมีปัญญาไว้ท่า ทันกับการบริโภคและใช้ประโยชน์ เพื่อการผลิตและการบริโภคด้วยปัญญา มุ่งเน้นความไม่มีความนิ่งมั่น ไม่นิ่งน่าประทายชัน ส่วนตน ใช้ปัญญาเป็นวิถีแห่งการผลิตและการบริโภค ปัญญาจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญหรือเรียกว่าปัญญา尼ยม^{๓๕}

อภิชัย พันธุ์เสน ได้อธิบายไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “ปัญญา尼ยม” เพราะเน้นปัญญาเป็นปัจจัยในการผลิตหลักหรือเป็นวิถีการผลิต ปัญญาเป็นปัจจัยในการผลิตหลักที่เด่นแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนปัจจัยการผลิตอื่น ๆ นั้นเป็นเพียงปัจจัยประกอบปัญญาจึงเป็นจุดเน้นที่อาจจะกล่าวได้ว่ามีความสำคัญที่สุด ถึงแม้จะไม่ใช่สิ่งเดียวเพียงในระบบไตรสิกขา ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ ร่วมกัน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา แต่ศีลและสมาธิเป็นเพียงเงื่อนไขสำคัญของการสะสมปัญญา ศีล จะช่วยให้มีสมาธิ สมาธิจะช่วยให้เกิดสติ เพื่อจะนำความรู้มาพิจารณาให้ตรงกับความเป็นจริง ปัญญาจะช่วยกำกับดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจให้ดำเนินไปได้อย่างถูกต้อง เช่น ถ้าการผลิตมีปัญญากำกับ ก็จะทำให้เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานที่นำมาใช้ใหม่ให้มากที่สุด และมีการใช้พลังงานและทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไปให้น้อยที่สุด และปัญญาจะแก้ไขหรือระงับการผลิตที่ทำให้เกิดข่องเสีย^{๓๖}

ความสำคัญของปัญญาและความรู้ต่อการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ปรากฏอยู่ในทุติย ปาปนิกสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงคุณสมบัติของพ่อค้าที่เจริญด้วยโภคทรัพย์ว่ามีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. มีตาดี หมายถึง รู้จักสินค้าว่า สินค้าใดจะขายได้กำไร
๒. มีธุรกิจดี หมายถึง ฉลาดในการซื้อและการขายสินค้า

^{๓๔} ชลวิทย์ เจริญจิตต์, ศาสนา กับ การ พัฒนา, (กรุงเทพฯ: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๓๓.

^{๓๕} อภิชัย พันธุ์เสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓๐-๔๓๔.

๓. เพียงพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย หมายถึง มีแหล่งทุนดี คือได้รับความไว้วางใจจากแหล่งทุนในการให้กู้ยืมเงินไปลงทุน^{๔๐}

สรุปได้ว่า การรู้จักเรื่องสินค้าและตลาดในการซื้อและการขายเป็นเรื่องของปัญญา และความรู้ที่จะต้องทำงานประสานกัน ถ้าใช้ทั้งปัญญาและความรู้ในการดำเนินการทางธุรกิจ ธุรกิจนั้นย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง เมื่อมีทั้งปัญญาและความรู้ ความมีเหตุผลก็จะเกิดตามมา เพราะผู้มีปัญญาและความรู้ย่อมจะยอมรับ หรือทำแต่ในสิ่งที่มีเหตุผลรองรับหรือสอดคล้องกับความเป็นเหตุและผลของเรื่องนั้น ๆ หรืออาจจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การมีเหตุผลหรือความเป็นผู้มีเหตุผลคือการใช้ปัญญาและความรู้ในการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ นั่นเอง

๓.๒.๖ การรู้จักประยัดและการออม

การรู้จักพอ รู้จักประมาณ และการบริโภคด้วยปัญญา ทำให้เกิดการใช้จ่ายอย่างประหยัด เพราะเป็นการใช้จ่ายอย่างคุ้มค่าและตรงตามความจำเป็นซึ่งเป็นความหมายของความประหยัด และเมื่อประหยัดการใช้จ่าย สิ่งที่ตามมาก็คือการออมหรือการสะสมทรัพย์สินเกิดขึ้น เพราะมีทรัพย์เหลือให้สามารถออมได้ หรือกล่าวในทางกลับกัน เมื่อรู้จักเก็บออม ก็จะทำให้รู้จักประหยัด เพราะรู้ว่าควรใช้เท่าไร ควรเก็บเท่าไร ผู้ที่สามารถประหยัดได้ จะต้องรู้ว่าควรใช้เท่าไรและควรเก็บเท่าไร

การใช้ทรัพย์สินอย่างประหยัดตามหลักพุทธศาสนาสามารถเห็นได้ชัดจากวิธีการใช้จีวรอย่างประหยัดคุ้มค่าของพระอานนท์ที่ท่านได้นอกแก่พระเจ้าอุเทน ซึ่งมีใจความว่า

“พระเจ้าอุเทนตรัสสามว่า	ท่านอานนท์ ผ้ามากมายอย่างนั้นท่านจะเอาไปทำอะไร
พระอานนท์ตอบว่า	มหาบพิตร อัตมาจะแจกภิกษุทั้งหลายผู้มีจีวรเก่า
พระเจ้าอุเทนตรัสสามว่า	ท่านอานนท์ ท่านจะเอารีบเก่าที่มีอยู่เดิมไปทำอะไร
พระอานนท์ตอบว่า	มหาบพิตร อัตมาจะทำจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมนั้นให้เป็นผ้าเพดาน
พระเจ้าอุเทนตรัสสามว่า	ท่านอานนท์ ท่านจะเอารีบเพดานเก่าไปทำอะไร
พระอานนท์ตอบว่า	มหาบพิตร อัตมาจะทำผ้าปลอกฟูกเก่าที่เดิมให้เป็นผ้าปลอกฟูก
พระเจ้าอุเทนตรัสสามว่า	ท่านอานนท์ ท่านจะเอารีบปลอกฟูกเก่าไปทำอะไร
พระอานนท์ตอบว่า	มหาบพิตร อัตมาจะทำผ้าปลอกฟูกเก่าที่เดิมให้เป็นผ้าปูพื้น
พระเจ้าอุเทนตรัสสามว่า	ท่านอานนท์ ท่านจะเอารีบปูพื้นเก่าไปทำอะไร
พระอานนท์ตอบว่า	มหาบพิตร อัตมาจะทำผ้าปูพื้นเก่าให้เป็นผ้าเช็ดเท้า
พระเจ้าอุเทนตรัสสามว่า	ท่านอานนท์ ท่านจะเอารีบเช็ดเท้าเก่าไปทำอะไร
พระอานนท์ตอบว่า	มหาบพิตร อัตมาจะเอารีบเช็ดเท้าเก่าไปเช็ดธุลี

^{๔๐} อ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓-๑๖๔.

พระเจ้าอุเทนตรัสมามว่า

พระอานันท์ตอบว่า

ท่านอานันท์ ท่านจะเอาผ้าเช็ดธุลีก่อไปทำอะไร

มหาบพิตร อาตมาจะโขลงผ้าเหล่านั้นขึ้นกับโคลนแล้วฉาบ
ทาฝ่า"

ลำดับนั้น พระเจ้าอุเทนทรง darüberว่า "พระสมณเชื้อสายศากยบุตรทั้งหมดนี้นำผ้าไปใช้คุ้มค่า
ไม่ใช่เก็บเข้าคลัง" จึงได้ถวายผ้าอีกจำนวน ๕๐๐ ผืน แก่ท่านพระอานันท์^{๔๑}

เรื่องการแบ่งทรัพย์ (โภคภิภัต) ในสิงคโปร์สูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำวิธีการแบ่ง
ทรัพย์ไว้ว่าซึ่งแสดงถึงการประหยัดและการอดออม โดยตรัสว่า

"คุณห้าสถิตในตรรกะผู้สามารถ

ครั้นรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว

พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน

คือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบการงาน

ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย

จึงผูกมิตรไว้ได"^{๔๒}

พุทธศาสนาสอนให้รู้จักเก็บออมทรัพย์ไว้ใช้ในยามจำเป็น และส่วนที่เอาไว้ใช้สอย ซึ่งได้แก่
การประหยัดและรู้จักอดออม เพราะในการใช้สอยทรัพย์จะต้องมีการกันส่วนที่จะใช้ในยามฉุกเฉินด้วย
ยิ่งไปกว่านั้น การใช้การประหยัดและการออม นอกจากมีเป้าหมายเพื่อการดำเนินชีวิตให้อยู่ได้แล้ว ยังมี
เป้าหมายทางศีลธรรมและจิตวิญญาณด้วย เพราะเป็นการใช้การประหยัดและการออมเพื่อบรรมาจด gele
ตนเองและทำบุญช่วยเหลือผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากการใช้ทรัพย์เพื่อบำรุงเลี้ยงดูบุตรภรรยา บิดามารดา
และบำบัดสุขภาพมนุษย์หรือนักบวชซึ่งเป็นการทำหน้าที่และฝึกฝนจิตใจให้รู้จักรับผิดชอบ มีความ
กตัญญูและมีเมตตากรุณา การประหยัดและการออมจะช่วยให้เรา มีทรัพย์ที่จะใช้ในการทำสิ่งเหล่านี้ได้
อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การประหยัดและการออมตามหลักพุทธศาสนาจึงไม่ได้มีเป้าหมายทางด้าน
วัตถุเพียงอย่างเดียว แต่มีเป้าหมายทางด้านศีลธรรมและจิตวิญญาณหรือมีเป้าหมายทางคุณภาพชีวิต
ตามหลักพุทธศาสนานั่นเอง

ในกุลสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงกุลจิรภูมิธิธรรม คือ ธรรมหรือข้อปฏิบัติสำหรับการดำรง
ความมั่นคงของตรรกะให้ยั่งยืน ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป

๒. ซ่อมแซมพัสดุที่ก่อคร้ำคร่า

๓. รู้จักประมาณในการบริโภค

^{๔๑} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๔๔/๓๘๘-๓๙๙.

^{๔๒} ท.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑-๒๑๒.

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๔๓}

จะเห็นได้ว่าวิธีใช้ทรัพย์สินอย่างประดับและรักษา ก็ต้องมีความระมัดระวังอย่างในบ้านหากไป ก็ให้ตามหาว่าไปอยู่ในที่ใด ไม่ใช่ให้ไปหาซื้อของใหม่มาใช้แทนเลย เนื่องจากเราอาจเก็บไว้จนถึงไปว่าเก็บไว้ที่ใด และของใช้ช้อนไฟน์ที่เก่าชำรุดยังพอซ้อมได้ ก็ให้ซ้อมแรมเพื่อจะได้มีต้องไปซื้อของใหม่มาใช้โดยไม่จำเป็น นอกจากนั้น การรักษาภาระในการบริโภคก็คือการกินการใช้ทรัพย์สิน สิ่งของอย่างพอดีหรืออย่างประดับนั้นเอง ส่วนการตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในบ้านก็มีส่วนสำคัญในเรื่องของการประดับและการออม เพราะผู้มีศีลจะไม่ใช้สอยทรัพย์สมบัติในทางที่ผิดศีลซึ่งช่วยประหยัดรายจ่ายได้เป็นอย่างมาก เช่น ผู้มีศีลจะไม่ดื่มสุรา และเสพยาเสพติด ทำให้ไม่ต้องเสียเงินไปกับสิ่งร้ายสาระและเป็นอันตราย

สรุปได้ว่า คำสอนในพุทธศาสนาได้มีการซึ่งแนะนำเรื่องการประดับและการอุดออมอย่างชาญฉลาดได้อย่างชัดเจน ซึ่งผู้ที่สามารถนำคำสอนเหล่านี้ไปปฏิบัติได้จะประสบความสำเร็จหรืออย่างน้อยก็ไม่เจอปัญหาในการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับด้านเศรษฐศาสตร์ระยะหลักของตนเอง

๓.๒.๗ การพึงตนเอง

หลักการพึงตนเองของพุทธศาสนาเป็นการสอนประการหนึ่งที่ทราบกันโดยทั่วไปและเป็นคำสอนสำคัญ พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้พึงผูกอ่อนและสิงค์กดดีสิทธิ์ต่าง ๆ ที่มีเพพเจ้าเป็นต้นให้ช่วยเหลือแต่สอนให้พึงตนเองทั้งในด้านการดำเนินชีวิตประจำวันและการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น กล่าวอีกอย่างก็คือ การจะประสบความสุขความสำเร็จในชีวิตทุก ๆ ด้าน ต้องพึงตนเองเป็นหลักตั้งแต่ระดับต่ำไปถึงระดับสูงหรือตั้งแต่ระดับโลกิยะไปจนถึงระดับโลกุตระ ดังจะเห็นได้จากคำสอนหรือพุทธพจน์ ดังนี้

“ตนแลเป็นที่พึงของตน บุคคลอื่นไม่ได้ จะเป็นที่พึงได้

เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึงอันได้โดยยาก”^{๔๔}

พระมหาหยุทธนา นรเซน ได้อธิบายไว้ว่า หลักการพึงตนเองในพุทธศาสนา มี ๒ ระดับ คือ ระดับโลกิยธรรมและระดับโลกุตรธรรม ในระดับโลกิยธรรม การพึงตนเองหมายถึงการพึงตนเองทั้งทางด้านวัตถุธรรมหรือรูปธรรม คือการทำตนเองให้มีความพร้อมด้านปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยาภัคขาโรค ด้วยการแสวงหาหรือการผลิตด้วยตนเอง และการพึงตนเองด้านนามธรรม คือ การฝึกฝนตนเอง การอบรมตนเอง การดำรงอยู่ในสิกขารบท ศีล วินัย กฎระเบียบ ข้อบังคับ หรืออคติของหมู่คณะของสังคม การพัฒนาปัญญาให้มีความฉลาดรอบรู้ในสรรพิชาที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ และการคุ้มครองรักษาตนเองให้มีความปลอดภัย ให้มีความสุขตามสถานภาพของแต่ละคน ส่วนในระดับโลกุตรธรรม การพึงตนเองหมายถึงการพึงตนเองด้วยการพัฒนาตนเอง การ

^{๔๓} อง.จตุกุก (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๗๖.

^{๔๔} ช.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

ฝึกฝนตนเอง ให้สำเร็จบริบูรณ์ในไตรสิกขาจนสามารถบรรลุวิชชา ๔ ได้ตามลำดับ^{๔๕}

สำราญ อิมจิตต์ ได้อธิบายไว้ว่า พุทธศาสนาสอนให้เรามีจุดยืนเป็นของตัวเองในด้านการ ทำพุด มนุษย์ไม่ว่ายุคไหนก็ตามย่อมยึดติดกับระบบอุปถัมภ์เสียจนเคยชิน เช่น ต้องการอุปถัมภ์ของพระเจ้า เทวดา ต้นไม้ ภูเขา ดิน น้ำ ลม ไฟ ดวงดาว และสิ่งลึกลับซึ่งมองไม่เห็น เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ได้ทรงเทศนาลับลังคานินิยมอันนั้น มิใช่พระองค์ทรงดิeteon แต่พระองค์ก็ไม่ทรงสรรเสริญ เพราะที่พึงเหล่านั้น ไม่ใช่ที่พึงอันเกณฑ์ บุคคลถึงสิ่งนั้น ๆ เป็นที่พึงไม่อาจพ้นจากทุกๆ ได้ มนุษย์จึงคร�มั่นใจในความสามารถ และการกระทำการของตนเอง ที่สอนดังนี้ ก็เท่ากับพระองค์ทรงเสนอจุดยืนแห่งชีวิตที่มั่นคงให้กับพวกเรา นั่นเอง ไม่ควรมองบุคคลทั้งหมดไว้กับสิ่งอื่น พระพุทธเจ้าสอนให้เราพึงตนเองในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเรา เราจึงควรใช้วิธีดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการ พึงตนเอง มีจุดยืนเป็นของตนเอง^{๔๖}

สรุปได้ว่า หลักการพึงตนของพุทธศาสนา แม้จะมีน้ำหนักไปในด้านการปฏิบัติธรรม เพื่อไปสู่สุคติภาพและมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่ก็มีนัยเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันด้วย เพราะเมื่อเทียบเคียงกับคำสอนต่าง ๆ ดังเช่นที่กล่าวมาจะสื่อนัยว่าต้องพึงตนเองในทุก ๆ เรื่อง ผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นบุคคลารดาหรือครูบาอาจารย์ แม้กระทั่งพระพุทธเจ้าก็ช่วยเหลือได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

^{๔๕} พระมหาญาณนา นรเชฏฐ์, หลักการพึงตนเองในพระพุทธศาสนา กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๔๖} สำราญ อิมจิตต์, เศรษฐรัชญาในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๗๕.

๓.๓ องค์ประกอบเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา

จากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังมีความใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาจนมีผู้เห็นว่า เป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งในประเพณีผู้วิจัยเห็นว่าอย่างน้อยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาไม่น่าก็น้อยอย่างแน่นอน ดังนั้น องค์ประกอบของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ และองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงย่อมมีความคล้ายคลึงกัน ดังจะเห็นได้จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีผู้เข้าใจและศึกษาได้ตีความต่างกันไป

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถที่จะพึงตนเองได้ และรู้จักพอ รู้จักประมาณในเรื่องของเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชนิเวศน์ในโอกาสต่าง ๆ เช่น

“การจะเป็นเสื่อนี้ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอ มี กิน แบบพอ มี กิน นั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอดีกับตัวเอง” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสสัมมلنิมธรรมพระราชา ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐)

“พอ มี กิน มี ความหมายว่า มี กิน มี อยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหรา ก็ได้ แต่ว่า พอกิน แม้บ้างอย่าง อาจจะดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ คือ คำว่าพอ ก็เพียง พอดีกับตัวเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุด ได้ ไม่โลภอย่างมาก คนเราจะอยู่เป็นสุข พอดีกับตัวเอง อาจจะมีมาก มีของหรูหราบ้าง ก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้ พอประมาณตามอัตภาพ พุดจาก็พอเพียง ทำอะไรไร้ก็พอเพียง ปฏิบัติตน ก็พอเพียง”

“Self-Sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึงตนเอง)” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสสัมมلنิมธรรมพระราชา ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐)^{๔๗}

ดังนั้น องค์ประกอบของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ และเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งประกอบไปด้วย ๓ อย่าง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน โดยมีเงื่อนไขประกอบอีก ๒ อย่าง คือ การมีความรู้ และการมีคุณธรรม ซึ่งสามารถอธิบายเพิ่มเติมขยายความได้ดังนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น ความพอประมาณในการผลิตและการบริโภค

^{๔๗} คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, ประมวลคำในพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๓-๒๕๔๖ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๘๕.

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจโดยพิจารณาถึงความเป็นเหตุเป็นผลจะทำสิ่งใดต้องพิจารณาถึงเหตุที่เกี่ยวข้องรวมทั้งคำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

๓. การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมความพร้อมเพื่อรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น การรีม่ำงวิเคราะห์ไม่จำเป็น และการไม่ทำอะไรที่มีความเสี่ยง

๔. การมีความรู้ หรือความรอบรู้ หมายถึง การมีความรู้ทางวิชาการหรือมีข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองดำเนินการอยู่เป็นอย่างดี

๕. มีคุณธรรม หมายถึง มีการตระหนักในด้านคุณธรรม และมีคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ตามหลักการ วิธีการ และองค์ประกอบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ การดำเนินการทางเศรษฐกิจหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านการผลิต การบริโภค และการตลาดหรือการกระจายต้องดำเนินไปในลักษณะ “สายกลาง” ที่ให้ความสำคัญทั้งแก้วัตถุและจิตใจ อีกทั้งไม่ทำอะไรสุดโต่งเกินความเหมาะสม เน้นความพอดีและพอเพียงเพื่อความยั่งยืนของเศรษฐกิจโดยต้องใช้องค์ธรรมหรือคุณสมบัติและข้อปฏิบัติหลายประการมีปัญญาและความรอบคอบเป็นต้นเป็นเครื่องมือ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีลักษณะ “บูรณะ” ที่นำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน ทั้งนี้โดยอาศัยการ “ปรับ” ใช้หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบต่าง ๆ ให้เข้ากับสถานการณ์หรือยุคสมัย หรือใช้แนวทางที่เข้ากันได้กับระบบหรือสถาบันทางเศรษฐกิจ และสังคมที่มีอยู่ในแต่ละที่แต่ละเวลาไม่ได้หักล้างหรือปฏิเสธระบบเดิมที่มีอยู่แล้วอย่างสิ้นเชิงแต่มีลักษณะ “ปฏิรูป” มากกว่า เช่น ให้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายและแรงกระตุ้นจากกำไรรายได้ หรือผลผลิตทางกายภาพมาเป็นคุณภาพชีวิต คุณค่าทางจิตวิญญาณ และความสุขของทุกคนในสังคม

บทที่ ๔

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” เป็นการนำเอาหลักพุทธธรรมที่สำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนาอธิบายและวิเคราะห์ด้วยเหตุผลที่ส่งเสริมหลักการทางเศรษฐศาสตร์ โดยการศึกษาหลักพุทธธรรมจากพระไตรปิฎก หนังสือพุทธธรรม หนังสือศัพท์พุทธศาสตร์ หนังสือและตำราที่เกี่ยวข้องกับธรรมะทางพระพุทธศาสนา และคำสอนของพระพุทธเจ้า ความเชื่อในค่านิยมผู้วิจัยได้นำเอาหลักพุทธธรรมมาวิเคราะห์ด้วยเหตุผล นำไปสู่การส่งเสริมหลักการทางเศรษฐศาสตร์ก่อนนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ประกอบด้วยหลักพุทธธรรม ดังต่อไปนี้

- ๔.๑ หลักอริยทรัพย์
- ๔.๒ หลักการพึงตนเอง
- ๔.๓ หลักความไม่ประมาท
- ๔.๔ หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- ๔.๕ หลักความเชื่อสัตย์สุจริตและหิริโโตตัปปะ

๔.๑ หลักอริยทรัพย์

คำว่า “อริยทรัพย์” แปลว่า ทรัพย์อันประเสริฐ หรือ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ หมายถึง คุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ หรือคุณธรรมอันประเสริฐที่ฝังแน่นอยู่ภายในจิตใจของคนเรา นับว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐที่สุด เพราะเป็นทรัพย์ที่ปลดภัย ไม่ถูกลักขโมย ถูกปล้น ถูกไฟไหม้ น้ำท่วม หรือไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ยิ่งใช้คืออบรมปลูกฝังให้เกิดมีเท่าไร ยิ่งมีพลังแก่กล้าให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๓ เป็นต้น อริยทรัพย์ มีทั้งหมด ๗ ประการ คือ สัทธा ศีล หิริ โโตตัปปะ พาหุสัจจะ ใจจะ ปัญญา^๙

(๑) สัทธานะ ทรัพย์คือสัทธา คำว่า “สัทธา” หมายถึง ความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือ เชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้สูตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๓ ประการ คือ (๑) กัมมสัทธา เชื่อเรื่องกรรม (๒) วิบากสัทธา เชื่อในผลของกรรม (๓) กัมมสกิ谛สัทธา

^๙ ที.ป. (ไทย) ๑๖/๑๐๓๑.

เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เมื่อบุคคลมีครัวเรือนกันๆ ได้เชื่อว่ามีทุนทรัพย์ภายใน สามารถทำตนให้เข้าถึงกุศลธรรมต่าง ๆ ได้โดยง่าย เพราะครัวเรือนเปรียบดั่งพืชของกุศลธรรมทั้งหลาย ครัวเรือนที่ประกอบด้วยปัญญาในทางพระพุทธศาสนาและส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ คือ การเต็มใจซื้อสินค้าและบริการ การตัดสินใจเลือกซื้อหรือเต็มใจที่จะเลือกซื้อสินค้าและบริการต้องมีองค์ประกอบ ๓อย่าง คือ ความต้องการซื้อ (want) ความเต็มใจที่จะซื้อ (willingness to pay) และความสามารถที่จะซื้อ (ability to pay) หากขาดองค์ประกอบใดประกอบหนึ่งไปจะไม่เกิดการซื้อสินค้าและบริการขึ้นมาได้เลย ครัวเรือนที่ประกอบด้วยปัญญาจึงเป็นสิ่งที่เกิดจากการกลั่นกรองเปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียก่อนการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการหรือการตัดสินใจลงทุนผลิตสินค้า หากเกิดจากความเชื่อหรือฟังข้อมูลจากคนอื่นมา จะต้องมีการตรวจสอบที่มาของข้อมูล มีการศึกษาวิวัฒนาสินค้าหรือข้อมูลนั้น ๆ เมื่อได้ข้อมูลนั้นดีแล้ว พิจารณาข้อมูลนั้นดีแล้ว เปรียบเทียบข้อมูลนั้นดีแล้ว เกิดความคุ้มค่าหรือไม่คุ้มค่า ถ้าหากเกิดความคุ้มค่ากับตัวเองแล้วค่อยตัดสินใจซื้อสินค้านั้น ๆ หรือตัดสินใจลงทุนธุรกิจนั้น ๆ นั่นคือ ครัวเรือนที่ประกอบด้วยปัญญา

๒) สีรณะ ทรัพย์คือศีล คำว่า ศีล คือข้อที่พึงลงทะเบียนต่าง ๆ หมายถึงการรักษาภัยและวางใจให้เรียบร้อยเป็นสุจริต ในที่นี้มุ่งเน้นถึงศีล ๕ ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากอบายมุข เว้นจาก การประพฤติดีในการ เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด เว้นจากการเสพสิ่งเสพติดของมีนมาทั้งหลาย^๑ การผลิตสินค้าหรือการลงทุนธุรกิจ หากผู้ผลิตริหรือผู้ลงทุนตัดสินใจพิจารณาถึงปัจจัยที่กำหนดอุปสงค์ และอุปทาน เช่น สนิมของผู้บริโภค รายได้ที่จะได้รับจากการผลิตหรือลงทุน เป็นต้น โดยไม่ได้คำนึงถึง ความผิดชอบชั่วดี เป็นสินค้าประเภทพิเศษหมาย เป็นสินค้ามีโทษมากทันต่อผู้บริโภค แทนที่การผลิต สินค้าหรือการลงทุนนั้นจะส่งเสริมการพัฒนาระบเศรษฐกิจของประเทศ การมีศีล ๕ เข้ามาร่วมคุณด้าน จริยธรรมทางสังคมจึงทำให้เกิดการผลิตสินค้าหรือการลงทุนธุรกิจที่ถูกกฎหมายและมีคุณประโยชน์ มากมายต่อผู้บริโภค

๓-๔) หิริณะ ทรัพย์คือหิริ – โอตตัปปนนะ ทรัพย์คือโอตตัปปะ หิริ หมายถึง ความละอาย ต่อการทำชั่วทุจริตต่าง ๆ โอตตัปปะ หมายถึง ความสะดึกกลัวต่อความชั่วและผลของการทำชั่วทุจริตต่าง ๆ กำไรทางเศรษฐศาสตร์ (Economics Profit) เกิดจากส่วนต่างของรายรับรวม (TR) กับต้นทุนรวม (TC) หรือเขียนเป็นสูตร คือ $\pi = TR - TC$ หมายความว่า ผู้ประกอบการ (ผู้ผลิตสินค้าหรือนักลงทุนธุรกิจ) จะต้องทำอย่างไรก็ได้ให้ตัวเองได้รายรับรวม (TR) จำนวนมาก ๆ และลดต้นทุนรวม (TC) ให้น้อยลงสุด ๆ ซึ่งจะทำให้การประกอบการได้กำไรมากขึ้นนั่นเอง หากผู้ประกอบการไม่มีหิริโอตตัปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ผู้ประกอบการเหล่านั้นก็จะต้องหาวิธีการที่จะทำให้ได้กำไรสูงสุด โดยไม่ต้องคำนึงถึงสิ่ง

^๑ แก้ว ชิตตะขบ, พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐) หน้า ๑๖๙.

ที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลัง เช่น สินค้าไม่มีคุณภาพ เกิดอุบัติเหตุระหว่างการผลิต ผู้บริโภคได้รับผลกระทบจากการบริโภคสินค้า เกิดอาการแพ้ผลิตภัณฑ์ สินค้าชำรุด ไม่มีประกันหลังการขาย เป็นต้น แต่ ถ้าหากผู้ประกอบการมีหิริโtotตปะละลายและเกรงกลัวต่อปาป ที่จะเกิดขึ้นต่อผู้บริโภค ผู้ประกอบการจะ แสวงหารายรับรวม (TR) จำนวนไม่มากนัก และต้นทุนรวม (TC) จะยังใช้สินค้าที่มีคุณภาพเหมาะสมกับราคา กำไรที่ผู้ประกอบการได้ก็พอเหมาะสมกับการลงทุน รวมไปถึงการดูแลลูกค้าผู้บริโภคภายหลังการขาย การไม่เอาเปรียบลูกค้า การไม่หอดทึงลูกค้า ซึ่งการประกอบการจะได้รับการตอบรับจากลูกค้าเป็นอย่างดี ทำให้เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจในการบริการและการซื้อสินค้าครั้งต่อ ๆ ไป อีกด้วย

หากมนุษย์ขาดหิริโtotตปะละลายจะเกิดความเดือดร้อนรุนแรงไปทุกหย่อมหญ้า ไม่สามารถที่จะ ควบคุมกันให้เป็นหมวดหมู่อยู่เป็นสุขได้ เพราะต่างคนต่างแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตด้วยกัน ผู้มีกำลังมาก และพวกพ้องมากก็จะข่มเหงรังแกเบียดเบี้ยนผู้ที่มีกำลังน้อยด้วยพวกพ้องให้เดือดร้อนภายในและใจอยู่ ตลอดเวลา สังคมโลกจะเต็มไปด้วยปัญหาอาชญากรรม ภัยเศรษฐกิจ พิษสงคราม เกิดความเหลื่อมล้ำ ทางสังคมและปัญหาความวิปริตประพฤติผิดทางเพศอย่างไม่รู้จักจบสิ้น รวมความว่า ความไม่สงบทุกข์ ยากลำบากที่เกิดขึ้นทั่วโลกก็เพราะชาวโลกขาดคุณธรรมคือหิริและโtotตปะ เพราะเมื่อไม่มีความ ละอายและความเกรงกลัวต่อปาปและผลของการทำงานแล้ว มนุษย์จะประพฤติชั่วได้ทุกอย่าง

๕) สุต遁ะ หรือคือสุตตะ คำว่า “สุตะ” หมายถึง พระพุทธจนในพระไตรปิฎกทั้งสิ้นหรือ พระธรรมคำสอนที่ชาวพุทธควรทรงจำไว้ให้คล่องปากขึ้นใจ ผู้ที่ทรงจำสุตะไว้มาก ๆ ซึ่ว่า “เป็นพหุสูต ในพระพุทธศาสนา” อาการที่จิตทรงจำสุตะไว้มาก เรียกตามศัพท์ธรรมะว่า “พาหุสัจจะ” แปลว่า ความ เป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมาบما ก ซึ่งหมายถึงความเป็นพหุสูตันนั้นเอง ในที่นี่ ไม่จำกัดเฉพาะความเป็นผู้ทรง จำธรรมไว้มากเท่านั้น หากแต่กินความกว้างไปถึงความเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาต่าง ๆ ในทางโลก ปัจจุบันอย่างมากมายหลากหลายสาขาวิชา หรือความเป็นผู้คงแก่เรียน ทันโลกทันเหตุการณ์ มี ประสบการณ์ รอบรู้ตามทันวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ ๆ อยู่เสมออีกด้วย ดังนั้น บุคคลผู้มีพาหุสัจจะจะจึงชื่อ ว่ามีทรัพย์อยู่ภายใน เพราะเป็นเหตุให้ได้อภู�พลด มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และไม่ตรี เป็นต้น และเป็น เหตุนำพาชีวิตให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมความดีโดยไม่ตกรด สามารถทำตนให้รอดพ้น ปลอดภัยจากทุกข์โทษ ทั้งหลายได้ในทุกสถานและทุกโอกาส

๖) จาครนะ หรือคือจากะ คำว่า “จาคะ” แปลว่า ความเสียสละ ความเอื้อเพื่อเพื่อแผ่ หรือการบริจาก หมายถึง การมีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการแจกจ่ายให้ทาน เช่น สละให้ปัน สิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน สละกำลังและสละเวลาช่วยเหลือผู้อื่น บุคคลผู้มีจากะจัดว่าเป็นผู้มี ทรัพย์ได้โดยอาการที่ต้องอาศัยใช้สอยจากเป็นทุน เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องปกป้อง เป็นเครื่องชำระ เป็นต้น การประกอบกิจการใด ๆ หากผู้ประกอบการเป็นบุคคลที่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ส่วนบุคคล หรือในทางเศรษฐศาสตร์ เรียกว่า “ลักษณะการรวมหัวกัน” (Collusive Oligopoly) คือ การหลอกเลี้ยงทาง การค้า โดยการรวมหัวกันผูกขาดสินค้า สามารถผูกขาดราคา และเก็บกำไรให้กับผู้ประกอบการรายนั้น ๆ

ได้ ซึ่งหากผู้ประกอบการไม่มองเห็นความดี ไม่มองเห็นประโยชน์หรือความสำคัญของเพื่อนร่วมงาน พนักงาน ลูกจ้าง ของบริษัท หรือแม้กระทั่งคู่แข่งการประกอบธุรกิจ และผู้ร่วมธุรกิจ ผู้ประกอบการนั้น จะดำเนินการใด ๆ ให้ประสบความสำเร็จนั้นได้ยากผู้ประกอบการจะต้องมีความเสียสละก่อน กล่าวคือ ต้องสละทรัพย์ สละเวลา สละแรงกาย สละความเห็นแก่ตัว เพราะผู้จะหาทรัพย์ให้ได้มากโดยไม่สละ ทรัพย์ออกเป็นทุนทำงานหรือไม่สละเวลาดำเนินการ ก็คงจะหาไม่ได้ ผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ ต้องมีความเสียสละอย่างใหญ่หลวง เช่น สละทรัพย์ส่วนตัว สละเวลา สละความสุขส่วนตัว จึงจะยืด เหนี่ยวน้ำใจของบริวารไว้ได้ กล่าวในทางธรรม ผู้ประสังค์จะทำตนให้หลุดพ้นจากวัฏฐุก্ষ์ คือ การเวียน ว่ายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ได้ ก็จำต้องสละกิเลสตันหนานานาชนิด และมุ่งมั่นปฏิบัติตนบำเพ็ญเพียร ทางจิต เจริญสมาธิ-วิปัสสนา ด้วยเหตุนี้ จักจึงจัดเป็นอธิษฐานที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมให้คนเรา ประสบความสำเร็จหรือหลุดพ้นจากวัฏฐุก্ষ์

๗) ปัญญาณะ ทรัพย์คือปัญญา คำว่า “ปัญญา” แปลว่า ความรอบรู้ความรู้ชัด ความรู้ทั่ว ความเข้าใจ ความรู้ซึ้ง หมายถึง ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ความรู้จัก แยกแยะได้ว่าสิ่งใดสิ่งใดซึ่ง สิ่งใดเป็นคุณ สิ่งใดเป็นโทษ สิ่งใดเป็นประโยชน์ และสิ่งใดมิใช่ประโยชน์ การตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการหรือผู้ประกอบการตัดสินใจเลือกลงทุนการผลิตจะต้องตัดสินใจ โดยใช้ข้อมูลต่าง ๆ ประกอบการการตัดสินใจ นั่นก็หมายความว่า ทั้งผู้ซื้อสินค้าและผู้ประกอบการ จะต้องมีปัญญากำกับในการตัดสินใจเสมอ การประกอบกิจการทางธุรกิจในโลกปัจจุบันผู้ประกอบการ ส่วนใหญ่ใช้ปัญญาคือความรู้ชัด รู้ทั่ว เข้าใจอย่างลึกซึ้ง ก่อนตัดสินใจลงทุนหรือแม้กระทั่งเลือก ผลิตภัณฑ์ส่วนประกอบสินค้าต่าง ๆ ในกรณีผลิต เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่ดี มีคุณภาพต่อผู้บริโภค และ หลังจากผู้บริโภคใช้ผลิตภัณฑ์นั้นแล้วจะได้รับหรืออภัตต์เกี่ยวกับคุณสมบัติ ประโยชน์ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของผลิตภัณฑ์ให้กับลูกค้าอีน ๆ ที่ยังไม่เคยใช้มาก่อน ได้หันมาทดลองใช้ ดังนั้น การใช้ ปัญญา คือความรอบรู้ ความรู้ชัด ความรู้ทั่ว ความเข้าใจ ความรู้ซึ้ง ในการตัดสินใจของผู้ซื้อหรือ ผู้ประกอบการจึงเกิดผลดีมากมากกว่าการยึดເຄີ່ງ “กำไร” เพียงอย่างเดียวในการตัดสินใจ

สรุปได้ว่า อธิษฐานที่ ๗ ประการนี้ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก มีเงินทอง เป็นต้น ควรแสวงหาไว้ ให้มีในสันดาน หมายถึงว่าอธิษฐานที่ ๗ ประการ จัดเป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายใต้จิตใจ ดีกว่าทรัพย์ ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแห่งซึ่ง ไม่สูญหายไปด้วยอันตรายต่าง ๆ เป็นคุณสมบัติติดเนื่องอยู่ในตน จ่าย เท่าไรไม่รู้จักหมด เป็นเหตุและเป็นเครื่องอุดหนุนโภคทรัพย์ภายนอก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พาหุการ ธรรม” คือ กุศลธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังช่วยส่งเสริมสนับสนุนการทำความดีในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะในการพึงพาตนเอง และยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไฟบุญ

^{๓๓} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปปุตโต), พุทธธรรม (ฉบับเต็ม), พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ พระพุทธศาสนาของธรรมศา, ๒๕๕๙),หน้า ๒๐๔.

เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนและเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุขและบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก ผู้มีทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้ ซึ่งว่า ผู้ไม่ยากจนหรือผู้ไม่ขาดสน ดังพระพุทธเจนท์ที่ว่า “ผู้ใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม มีทรัพย์ ๗ ประการนี้ คือ สัหรา ศีล หริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา บัณฑิตทั้งหลาย เรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ขาดสน ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า”

๔.๒ หลักการพึงตนเอง

พระพุทธศาสนา มีสุภาษิตกล่าวว่า “อตตา หิ อตตโน นาโถ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึงแห่งตน” กล่าวคือ “การพึงตนเอง”^๕ ความหมายสูงสุดของหลักพุทธธรรมก็คือ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง ด้วยการพิจารณาอย่างแยก cavity หรือโภณิสมนสิการ เท็นความเป็นจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน เรา มักจะเข้าใจความหมายการพึงตนเองกันโดยทั่วไปว่าคือ ความสามารถในการพึงตนเองได้ทุกระดับ การไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่นและหนุ่มคละ ความพิรพยายามที่ต้องมีการฝึกฝนตนเองให้ดี ซึ่งไม่สามารถจะมี บุคคลอื่นทำให้ได้ ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่จะเสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์นั้นก็คือ “การเน้น การผลิตเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก” หรือ การพึงตนเองนั่นเอง เป็นการเน้นการผลิตเอง จัดทำเองและ บริโภคเองตามความจำเป็น หากเหลือกินเหลือใช้ค่อยจำหน่าย ขาย หรือแจกเพื่อบ้าน เป็นต้น เป็นการ แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจระดับจุลภาคโดยเน้นการผลิตในครัวเรือนและใช้ในครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้มีการอธิบายหลักการแบ่งงานกันทำ (division of work) ว่ามีผล ทำให้ผลิตภาพเพิ่มมากขึ้นโดย อดัม สมิท (Adam Smith) และจะเป็นการดีแก่ทุกฝ่ายรวมทั้งสังคมด้วย ถ้าหากต่างฝ่ายต่างผลิตในสิ่งที่ตนมีความชำนาญ แล้วเอาผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนกัน ทุกฝ่ายก็จะได้ ผลผลิตตามที่ตนต้องการ และมีปริมาณมากกว่าการที่ทุกคนจะพยายามผลิตทุกสิ่งทุกอย่างเอง คำอธิบายเช่นนี้ได้ชื่อนข้อสมมติฐานที่สำคัญไว้ ๒ ประการ ประการแรกคือ ต้นทุนในการแลกเปลี่ยน สินค้า (Transaction Cost) นี้ได้เป็นปัจจัยสำคัญ ประการที่ ๒ ทั้งสองฝ่ายที่นำสินค้ามาแลกเปลี่ยนกันมี อำนาจต่อรองเท่าเทียมกันหรือไม่แตกต่างกันมากนัก นอกจากนั้นยังมีการซ่อนข้อสมมติฐานเกี่ยวกับการ ให้คุณค่าเอาไว้ด้วย กล่าวคือ เป็นการเน้นการให้คุณค่าของการมีสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น โดยถือว่า เป็นสิ่งที่พึงประสงค์แต่เพียงประการเดียว คุณค่าอันเกิดจากการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ หรือมีความรู้ กว้างขวางเบื้องจากมีประสบการณ์จากการที่ได้ทำงานที่หลายอย่างไม่มีความสำคัญเทียบเท่า นอกจากนั้นยังสมมติอีกว่า การทำงานที่ซ้ำชาจนจำเจแต่เพียงอย่างเดียวที่ทำให้เกิดมีความชำนาญเพิ่ม มากขึ้นไม่ได้สร้างความเบื่อหน่าย แต่กลับสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ที่ทำงานที่เหล่านั้น หรือมีฉันนั้น บุคคลเหล่านั้นก็จะได้รับผลตอบแทนเป็นตัวเงินหรือสิ่งของ ที่ให้ความพึงพอใจมากกว่าความไม่พอใจจาก

^๕ ข.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^๖ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปุญโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), หน้า ๑๗๒.

ที่ต้องทำงานซ้ำซาก ดังนั้น จะเห็นได้ว่าถ้าหากข้อสมมติฐานที่ตั้งแอบแฝงเอาไว้ไม่เป็นความจริง คำอธิบายก็จะใช้มีได้ เป็นต้นว่า ถ้าหากต้นทุนในการแลกเปลี่ยนสูงเกินไปก็จะเป็นการไม่คุ้มค่าจากการที่ทุกคนผลิตและสิ่งที่ตนมีความชำนาญแต่เพียงอย่างเดียว หรือกรณีการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ทั้งสองฝ่าย มีอำนาจต่อรองไม่เท่ากัน ผู้ที่มีอำนาจต่อรองที่ด้อยกว่าจะเป็นฝ่ายที่เสียเบี้ยบอยู่เสมอ ทำให้เกิดความไม่คุ้มค่าที่จะเน้นการผลิตเพียงอย่างเดียวแล้วนำไปแลกเปลี่ยน นอกจากนี้การผลิตหลายสิ่งพร้อมกันไป จะช่วยให้ผู้ท่านที่หรือพนักงานหรือลูกจ้างมีความรู้ความสามารถกว้างขวาง มีประสบการณ์เพิ่มมากขึ้น นับเป็นการลงทุนเพื่อเพิ่มความรู้หรือทักษะให้มากขึ้น อีกทั้งการขยายองค์ความรู้จะช่วยให้ขยายขอบเขตของความรู้ในอัตราที่เร่ง ถ้าหากสามารถเชื่อมโยงความรู้หลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกันได้ และยังเป็นการช่วยลดความน่าเบื่อหน่ายซ้ำซากจากการที่ต้องทำสิ่งที่ซ้ำกันหรือคล้าย ๆ กันหลายครั้งตลอดเวลา

ลักษณะดังกล่าวเป็นสภาพที่เกิดขึ้นจริงในบรรดาเกษตรรายย่อยทั่วโลก เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่เกษตรกรเหล่านี้ไม่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องหันมาพึ่งตนเองหรือเน้นการผลิตทุกชนิดเพื่อการบริโภคของตนเอง การดำเนินการผลิตในลักษณะดังกล่าวเป็นกระบวนการทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะผู้ที่อ่อนแอกในทางเศรษฐกิจไม่ต้องรับภาระความสูญเสียอันสืบเนื่องมาจากการอ่อนตัวของอำนาจต่อรอง และไม่ต้องสูญเสียจากการที่มีต้นทุนในการแลกเปลี่ยนสินค้า (Transaction Cost) สูงเกินไป นอกจากนี้ในทางวิทยาศาสตร์กายภาพและชีวภาพ วิทยาปัจพิสูจน์ได้ว่าการทำเกษตรในลักษณะดังกล่าวมีผลต่อระบบบินิเวศในระยะยาวมากกว่าการปลูกพืชเชิงเดียว ที่สำคัญที่สุดเกษตรกรยังมีโอกาสขยายฐานของการเรียนรู้ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เพิ่มขีดความสามารถในการวิเคราะห์และความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเองได้มากยิ่งขึ้น และในที่สุดจะกลับมาเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับเกษตรกร เนื่องจากไม่มีปัญหาในด้านปัจจัย ซึ่งมักจะเป็นสาเหตุสำคัญในการสูญเสียอำนาจต่อรองของเกษตรรายย่อย แนวความคิดทั้งหมดได้มีการนำมาปฏิบัติให้เกิดผลจริงตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่” ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์จะสามารถใช้ได้กับวิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตร ซึ่งมักจะลืมข้อสมมติฐานเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและการให้คุณค่าที่ซ่อนเอาไว้ โดยเน้นเฉพาะหลักของการแบ่งงานตามความชำนาญของ อดัม สมิธ (Adam Smith) และการเพิ่มขีดความสามารถในการพึงตัวเองในหลายกรณีจะเป็นการลดการเสียเงินปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ เพราะความสามารถในการพึงตัวเองมีความหมายของความสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีในการผลิตของผู้ที่ทำการผลิตเอาไว้ได้ด้วย จึงเป็นการลดความเสี่ยงจากการที่ต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกที่ตนเองไม่สามารถจะควบคุมได้ อีกทางหนึ่ง และช่วยเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้ที่มีความสามารถในการพึงตัวเองได้อีกทางหนึ่งด้วย

ผู้ผลิตรายย่อยทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมหรือบริการ อาจจะประสบปัญหาจากการมีอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่ผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมหรือบริการจะมีปัญหาน้อย

กว่า เนื่องจากไม่มีปัจจัยการผลิตคงที่อย่างเช่นที่ดินเหมือนเช่นกรณีของเกษตรกรรายย่อย จึงสามารถปรับเปลี่ยนการผลิตและผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้รวดเร็วกว่า แต่ขณะเดียวกันผู้ผลิตเหล่านี้นั้นก็ไม่สามารถที่จะผลิตทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อการบริโภคของตนเองได้ เพราะโดยคำจำกัดความสินค้าอุตสาหกรรมและบริการย่อมไม่สามารถใช้เป็นอาหาร ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของปัจจัยเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดความสามารถในการพึ่งตัวเองได้ ดังนั้น การเน้นการผลิตเพื่อการพึ่งตัวเองจึงมักจะจำกัดอยู่เฉพาะในกรณีของเกษตรกรรายย่อยเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงก็คือประชาชนส่วนใหญ่ของโลกซึ่งยังคงเป็นความจริงและคงจะเป็นความจริงต่อไปอีกในอนาคต

สรุปได้ว่า หลักการพึ่งตนเองตามพุทธธรรมส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้นก็คือ การเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก โดยเฉพาะเกษตรกรที่ว่าโลกซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่และมีจำนวนมาก ไม่สามารถต่อรองราคาน้ำมันและการเกษตรกับผู้ค้าคนกลางได้ ถ้าหากยังฝืนผลิตสินค้าเกษตรแบบพืชเชิงเดียวเหมือนเช่นปัจจุบันนี้ การใช้หลักการพึ่งตนเองจึงเป็นแนวทางที่ดีในยามที่เศรษฐกิจระดับมหาภาคเดินหน้าไปไม่ได้ แต่เศรษฐกิจระดับจุลภาคก็สามารถเน้นการผลิตเองและใช้เองเฉพาะจำเป็นในครัวเรือน จึงกลับมาจำเป็นอีกครั้ง และสามารถใช้แก้ไขปัญหาได้ดีอีกด้วย เช่น เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง และได้ใช้หลักการพึ่งตนเองแบบปฏิชาร์บ้านแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงรอดพ้นจากปัญหานี้มาได้

๔.๓ หลักความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท หรือ “อัปปมาทธรม” เป็นหลักพุทธธรรมเพื่อที่จะให้บรรลุประโยชน์ ไม่เพิกเฉย ละเลยเอาใจใส่ กระตือรือร้น ขวนขวย ความเดริยมพร้อม ระวังระวัง เร่งทำสิ่งที่ควร เร่งแก้ไข ปรับปรุงส่วนที่ควรแก้ไขปรับปรุง เร่งประกอบการที่ดีงาม^๖ หลักความไม่ประมาทเป็นพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ นั้นก็คือ “ความเสี่ยง” เป็นการเตรียมพร้อมระวังระวัง เร่งแก้ไข ปรับปรุงส่วนที่ควรแก้ไขปรับปรุง เนื่องจากเศรษฐกิจทุกระดับเกิดความเสี่ยงจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ตลอดเวลา ถึงแม้ว่าจะมีการเตรียมการ การคาดการณ์ที่ดีแล้วก็ตาม ความเสี่ยงเกิดขึ้นได้ทุกขณะที่มีการดำเนินงานไป

ตามหลักวิชาเศรษฐศาสตร์จะอธิบายว่า สิ่งใดก็ตามที่มีความเสี่ยงสูงผลตอบแทนที่ได้ก็จะสูง ตามไปด้วย มิฉะนั้นจะไม่มีแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมชอบเสี่ยงขึ้น ในขณะเดียวกันความสูญเสียที่เกิดขึ้นสูงเช่นกัน ภาวะที่มีความเสี่ยงสูงนี้ย่อมทำให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปจึงแบ่งคนออกเป็น ๒ กลุ่ม จำแนกโดยพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความเสี่ยง กล่าวคือ กลุ่มที่ชอบความเสี่ยงและกลุ่มที่หลีกเลี่ยงความเสี่ยง โดยอธิบายว่าเป็นความพึงพอใจหรืออุปนิสัยตาม

^๖ อธ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๒/๔๙.

ธรรมชาติของแต่ละบุคคลที่จะเลือกอยู่ในกลุ่มใด แต่ถ้าหากใช้หลักพุทธธรรมเข้ามาอธิบาย จะเห็นได้ว่า กรณีที่ควรประพฤติปฏิบัตินั้นมีเพียงกรณีเดียว คือ ความไม่โลภและไม่ประมาท เพราะความโลภนั้นเป็นสาเหตุของความประมาท หรือในความหมายเช่นพำนใจกรณีนี้ก็คือ “ความเสี่ยง” ซึ่งมีผลถึงความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับประเทศ อาจเกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจได้ เมื่อตนในกรณีของประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยที่สาเหตุส่วนหนึ่งของวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศไทยในขณะนั้นก็คือ นักลงทุนของไทยมีพฤติกรรมเสี่ยงเนื่องจากความโลภที่อยากได้เงินเป็นจำนวนมากโดยง่ายและใช้เวลาสั้น ปัจจัยกระตุ้นให้เกิดความโลภในขณะนั้นก็คือ การที่สามารถกู้เงินตราต่างประเทศได้โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำ และคาดว่าจะได้ผลตอบแทนจากการเงินในอัตราที่สูง เป็นผลให้เกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ เนื่องจากไม่มีภาคเศรษฐกิจที่แท้จริงรองรับ นอกจากนั้นผู้กู้เงินยังได้รับหลักประกันจากรัฐบาลที่ผูกอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทเอาไว้อย่างใกล้ชิดกับค่าเงินдолลาร์สหรัฐฯ เป็นเหตุให้มีหลักประกันว่าจะไม่ต้องเสี่ยงกับอัตราแลกเปลี่ยนที่อาจจะสูงขึ้นเมื่อจำเป็นต้องใช้หนี้คืน ผลของความโลภและความประมาทในครั้งนั้นมีผลกระทบต่อสภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยจำนวนมากในสังคมไทย เป็นบทเรียนสำคัญที่จะต้องมีการจดจำไว้อภิการท่าน

ตามหลักพุทธธรรม พฤติกรรมที่ถูกต้องมีทางเดียว คือ ไม่โลภและไม่ประมาท นั้นก็คือพยายามกระจายความเสี่ยงออกไปสถานเดียว ซึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังพระราชนิรันดร์สเศรษฐกิจ พอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ทรงเน้นความมีเหตุผลและพอเพียงนั้นก็คือไม่โลภ เมื่อไม่มีความโลภก็ไม่จำเป็นต้องมีพฤติกรรมในการเสี่ยงด้วยคำที่ทรงใช้คือ “อย่าตาโต” เกษตรทฤษฎีใหม่คือรูปแบบที่มีการกระจายความเสี่ยงด้วยการปลูกพืชที่มีหลากหลายเพื่อการบริโภคของตนเองเป็นหลัก หลักความไม่ประมาทสามารถนำไปใช้อธิบายสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจริงมาแล้วในประเทศ ย่อมใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพุทธิกรรมทางเศรษฐกิจได้ทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิตหรือการจำหน่ายสินค้าอุตสาหกรรมและบริการ รวมถึงธุรกิจการเงินและการธนาคาร ตลอดจนการค้าระหว่างประเทศ ประเด็นในเรื่องนี้ก็คือ การบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมซึ่งอย่างน้อยจะต้องทำให้มีการจัดการความเสี่ยงขั้นต่ำ ในที่สุดความไม่โลภและไม่ประมาทจะช่วยให้มีการบริหารจัดการเศรษฐกิจแบบมีเหตุผล ดังเช่นพระราชนิรันดร์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ทรงอธิบายความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ซึ่งถึงแม้จะไม่ช่วยให้ทุกคนร่าเริงเรื่อง แต่ก็ทำให้ทุกคนอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน การรายรือก็คือการเร่งไปหาความทุกข์ที่เร็วขึ้นเท่านั้น ซึ่งเป็นพุทธิกรรมที่เรื่องเหตุผลหรือไร้ปัญญาโดยสิ้นเชิง

สรุปได้ว่า หลักความไม่ประมาทตามพุทธธรรมที่ส่งเสริมหาดการแห่งเศรษฐศาสตร์ นั้นคือ “การเว้นจากความเสี่ยง” การลงทุนทางเศรษฐศาสตร์มีวัตถุประสงค์เพื่อหวังผลกำไรหรือค่าตอบแทน หากกำไรหรือค่าตอบแทนน้อยความเสี่ยงก็น้อย หากกำไรหรือค่าตอบแทนสูงความเสี่ยงก็สูงตามปัจจัยบันผู้คนส่วนใหญ่มีความโลภมากยิ่งขึ้นซึ่งเกิดจากวิถีการใช้ชีวิตแบบวัตถุนิยม เป็นมนุษย์เงินเดือน

ค่าใช้จ่ายของครอบครัวมีลักษณะแบบเดือนชนเดือน เป็นหนี้บัตรเครดิต เป็นหนี้จากการทุนกู้ยืมต่าง ๆ และเป็นหนี้เงินกู้รายวัน เป็นต้น ความโลภทำให้เกิดความประมาทและส่งผลให้เกิดความเสี่ยง จนกลายเป็นหนี้สินสะสมตามมา ดังนั้น ความไม่ประมาทในการลงทุนตามพุทธธรรมซึ่งเน้นความไม่โลภ เมื่อไม่โลภก็ไม่ประมาท เมื่อไม่ประมาทก็ไม่มีความเสี่ยง เมื่อไม่มีความเสี่ยงก็ไม่เป็นหนี้สิน

๔.๕ หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพุทธธรรมในการที่จะดำเนินชีวิตไปตามเส้นทางสายกลาง โดยมุ่งเน้นสนับสนุน ความร่วมเย็นเป็นสุขของสังคม ความอยู่เย็นเป็นสุขของบุคคล การประสบความก้าวหน้าของชีวิตในโลก^๗ โดยที่บุคคลยับยั้งกิจกรรม การแสดงออกด้วยพรหมวิหารธรรม มีเมตตากรุณา เป็นต้น เศรษฐศาสตร์เน้นผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก เป้าหมายสำคัญที่หน่วยทางเศรษฐกิจ (Economic Agent) ต้องการบรรลุก็คือ ทำอย่างไรถึงจะได้รับอรรถประโยชน์หรือความพอใจสูงสุด ทำอย่างไรถึงจะผลิตให้ได้มากที่สุด ทำอย่างไรถึงจะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด และทำอย่างไรที่จะให้มีผลกำไรสูงที่สุด เป็นต้น การทำอย่างไรถึงจะทำให้ได้มากที่สุด (Maximization) หรือมีผลกระทบในทางลบน้อยที่สุด (Minimization) เป็นจุดเน้นโดยปกติของเศรษฐศาสตร์ที่เพ่งเลึงไปที่ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ผลลัพธ์จากการเน้นจุดสูงสุดหรือต่ำสุดตลอดเวลาในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่าเป็นจุดที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะไม่สามารถนำไปได้ไกลเกินกว่าจุดสูงสุดได้แล้ว หรือจะลดต่ำลงไปกว่าจุดต่ำสุดไม่ได้แล้ว ในทางคณิตศาสตร์มีความหมายว่าความชันของความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา ณ จุดดังกล่าวมีค่าเท่ากับศูนย์ เพราะไม่ว่าจะขยับไปในทิศทางใดก็มีแต่ผลลัพธ์ที่มากกว่า

ถ้าหากเป็นการแข่งขันเอ้าเพ้อชนกัน ผลรวมจากการแข่งขันดังกล่าวจะเป็นศูนย์ (Zero-Sum Game) นั่นคือ ถ้าหากมีฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายได้ อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องเสีย เนื่องจากผลลัพธ์นั้นอยู่บนจุดสุดต่อไป (Extreme Point) แล้วนักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปมักจะตั้งเป้าหมายเอาไว้ว่าที่จุดดังกล่าวจะเสมอแต่ในความเป็นจริง ด้วยข้อจำกัดของเทคโนโลยีในการจัดการ ผลลัพธ์ต่อสังคมที่จุดใดจุดหนึ่งมักจะไม่ใช่จุดสุดต่อไป ซึ่งหมายความว่ามีโอกาสที่ทุก ๆ ฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์ร่วมกันได้ (Win-Win Situation) ยังพอมี หรืออาจจะมีนัยสำคัญที่ทำให้ทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ร่วมเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีการเพิ่มปัจจัยใหม่เข้ามาประกอบการพิจารณา ยิ่งถ้าหากเปลี่ยนจุดเน้นจากผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก มาเป็นการเน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การแบ่งผลประโยชน์ในลักษณะที่ทุกฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ (Win-Win Situation) ก็ยิ่งมีความเป็นไปได้มากขึ้น และถ้าหากจะนำประเด็นข้อจำกัดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดด้านความบีบคั้นที่มีต่อมนุษย์ สิ่งมีชีวิต หรือสิ่งแวดล้อม เข้ามาพิจารณาประกอบในทุก ๆ กิจกรรมที่

^๗ ช.ชา. (ไทย) ๒๓/๖๖/๒๖๖.

มนุษย์เป็นผู้ลงมือกระทำการด้วยแล้ว ทุกที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ไม่จำเป็นจะต้องเป็นจุดที่ด้อยประสิทธิภาพ (Less Efficiency) แต่เป็นจุดที่ดีที่สุดที่สังคมพึงจะได้รับ (Optimization)

การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นในพุทธธรรมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่สังคมพึงได้รับ (Optimization) และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ในสังคมในลักษณะที่ทุกฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์ (Win-Win Situation) ซึ่งต่างจากวิธีการที่ได้จากการครอบความคิดเศรษฐศาสตร์ คือ เน้นผลลัพธ์ที่จุดสุดโต่ง (Extreme Point) ซึ่งนำไปสู่สถานการณ์ที่เมื่อมีผู้ใดก็จำเป็นต้องมีผู้เสียผลลัพธ์โดยรวมจึงเท่ากับศูนย์ ความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างจุดยืนดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกปัจจุบัน ที่อธิบายว่าความจำกัดของทรัพยากร เป็นความจำกัดโดยเบรียบเทียบ แต่ความจำกัดอย่างสมบูรณ์ (Absolute Limitation) ขึ้นอยู่กับกฎ สภาวะความวุ่นวาย (Law of Entropy) ซึ่งถึงแม้จะมีพลังงานที่มีระดับความวุ่นวายต่ำ (Exergy) จาก ดวงอาทิตย์มาช่วยทำให้ความจำกัดอย่างสมบูรณ์กลามมาเป็นความจำกัดโดยเบรียบเทียบ เพื่อความไม่ ประมาณ และไม่สมควรที่จะคิดถึงผลลัพธ์ที่จุดสุดโต่งอีกต่อไป เพราะที่จุดสุดโต่งนั้น ในที่สุดจะไม่มีผู้ ได้รับผลด้อย่างแท้จริง ถึงจะเป็นฝ่ายได้เบรียบหรือฝ่ายที่ได้รับชัยชนะ เพราะถ้าหากระบบนิเวศล้มสลาย สิ่งแวดล้อมที่ได้รับการสนับสนุนจากระบบนิเวศก็จะเสื่อมสลายไปด้วย และในที่สุดก็ไม่สามารถที่จะช่วย ให้ชีวิตดำเนินอยู่ได้โดยปกติสุข

หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีที่สุดสำหรับทุกฝ่าย (Optimality) เป็นกรณีที่ทุกคนต่างได้ผลประโยชน์ (Win-Win Situation) เป็นกระบวนการทัศน์หลักของพุทธธรรมที่เลิก เน้นผลประโยชน์ส่วนตนอย่างสิ้นเชิง อาจจะกล่าวได้ว่า แนวคิดดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติและ สิ่งมีชีวิตทั้งปวงอย่างแท้จริง สมควรที่วิชาเศรษฐศาสตร์ทุกแขนงจะได้อาไปประยุกต์ใช้ ในความเป็นจริง ถึงแม้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ตามหลักเศรษฐศาสตร์ ถ้าหากจำเป็นต้องนำปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดทั้งหมดเข้า มาพิจารณาประกอบด้วย ผลลัพธ์ในลักษณะสุดโต่ง (Extreme Solution) จะไม่มีทางเกิดขึ้นได้จริง ดังนั้น แนวความคิดในเรื่องผลลัพธ์ที่ดีที่สุดสำหรับทุกฝ่าย (Optimization) นั้นมีอยู่แล้วในวิชา เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และถ้าหากลดการเพ่งเล็งไปที่ผลประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น จุดเน้นในเรื่อง ผลลัพธ์ที่ดีที่สุดสำหรับทุกฝ่ายก็จะเป็นประเด็นที่เด่นชัดของวิชาเศรษฐศาสตร์ขึ้นมาทันที ทำให้วิชา เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่รับใช้มนุษยชาติมากกว่าที่จะมีผลในการทำลาย มีสถานภาพเป็น “วิชา” มากกว่า “อวิชา” อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นตามพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่ง เศรษฐศาสตร์ นั่นก็คือ การทำให้ทุกฝ่ายได้ส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์เท่า ๆ กัน เป็นการไม่เอาเบรียบคน อื่น มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เอาใจเขามาใส่ใจเรา ทุกฝ่ายได้รับส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์ เท่ากัน ทำให้การทำงานหรือการลงทุนราบรื่น มีความสุขกันทั้งสองฝ่าย ไม่มีเหตุให้เกิดเรื่องขุ่นเคืองหรือ ข้องใจซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่การไม่ewart ไว้ใจกันและกัน ส่งผลให้มีการหักหลังกันและอาจนำไปสู่

โศกนาฏกรรมตามมา ดังนั้น การไม่เบียดเบี้ยนตนเองและคนอื่นจึงเป็นเรื่องสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ และนำไปสู่การเสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

๔.๕ ความซื่อสัตย์สุจริตและทริโtotตัปปะ

ความซื่อสัตย์สุจริต ความละอายและเกรงกลัวต่อการกระทำความผิดเป็นพุทธธรรมที่เน้นการ มีจิตที่เป็นกุศลหรือมีเจตนาหรือความตั้งใจดีต่อผู้อื่น เศรษฐศาสตร์ไม่ได้นับประเด็นนี้ เพราะเน้นการ แสวงหาประโยชน์ให้ตัวเองเป็นสำคัญ ส่วนความซื่อสัตย์สุจริตจะมีหรือไม่มีเช่นเรื่องสำคัญ เพราะจะถูก ควบคุมโดยสัญญาและการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง แต่เมื่อข้อเท็จจริงของเศรษฐกิจระบบตลาด ซึ่งมี ปัจจัยที่สำคัญอยู่ประการหนึ่ง ที่จะทำให้ตลาดทำงานท้าทายอย่างมีประสิทธิภาพและมีต้นเหตุของการตลาด ต่ำ (Low Transaction Cost) นั้นก็คือความเชื่อใจซึ้งกันและกัน (Trust) ยังเป็นประเด็นการวิจัยที่ได้รับ ความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน ในฐานะที่เป็นปัจจัยที่ช่วยลดต้นทุนในการจัดการตลาดได้มาก และเป็น ทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะถึงแม้ตลาดจะประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์และกติกา มากมาย แต่ถ้าหากทุกฝ่ายจ้องแต่จะแสวงหาผลประโยชน์จากกัน จะทำให้การบังคับใช้กฎหมายมีต้นทุน สูงโดยไม่จำเป็น โดยที่ภาระต้องถูกหักออกจากผลประโยชน์ของทั้งผู้ซื้อและผู้ขายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนปัจจัย สำคัญที่ช่วยสร้างความไว้วางใจให้กันได้ก็คือ ความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งส่วนสำคัญเกิดจากกุศลจิตหรือ เจตนาที่จะกระทำการแต่ในสิ่งที่ดี เนื่องจากความละอายหรือมีความเกรงกลัวที่จะทำความผิด

เหตุผลสำคัญของการมีความซื่อสัตย์สุจริต และทริโtotตัปปะ ก็เพราการมีจิตที่เป็นกุศล ทำ แต่ความดี ยอมทำให้เป็นจิตมีความสะอาดบริสุทธิ์ จิตบริสุทธิ์ยอมทำให้จิตมีความสงบและมีสติมั่นคงได้ ง่าย เป็นรากฐานสำคัญของความส่วน คือ ปัญญา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาความทุกข์ การนำเอาพุทธธรรม ข้อนี้ไปเสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์อาจจะมองว่าพวกเพ้อฝัน (Idealist) แต่ถ้าหากสามารถทำ ได้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดีกับความสัมพันธ์ที่ระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะเป็นสิ่งเดียวกัน วิชา เศรษฐศาสตร์ เน้นให้คนพยายามแสวงหาความพึงพอใจสูงสุดจากการได้รับ (to have) วัตถุหรือบริการ ซึ่งความจริงแล้วความพึงพอใจอาจเกิดได้จากการอยู่ในสถานที่หรือสภาพแวดล้อมที่ดี (to be) หรือเกิด จากการทำงานที่สร้างสรรค์ (to do) รวมทั้งการมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน (to relate) แต่เนื่องจากนักเศรษฐศาสตร์เน้นแต่ประเด็นการได้รับ (to have) แต่เพียงอย่างเดียว โดยลืมข้อเท็จจริง ที่ว่า การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือหลักความซื่อสัตย์สุจริตและทริโtotตัปปะ ย่อม เป็นที่มาของความพึงพอใจของมนุษย์ได้

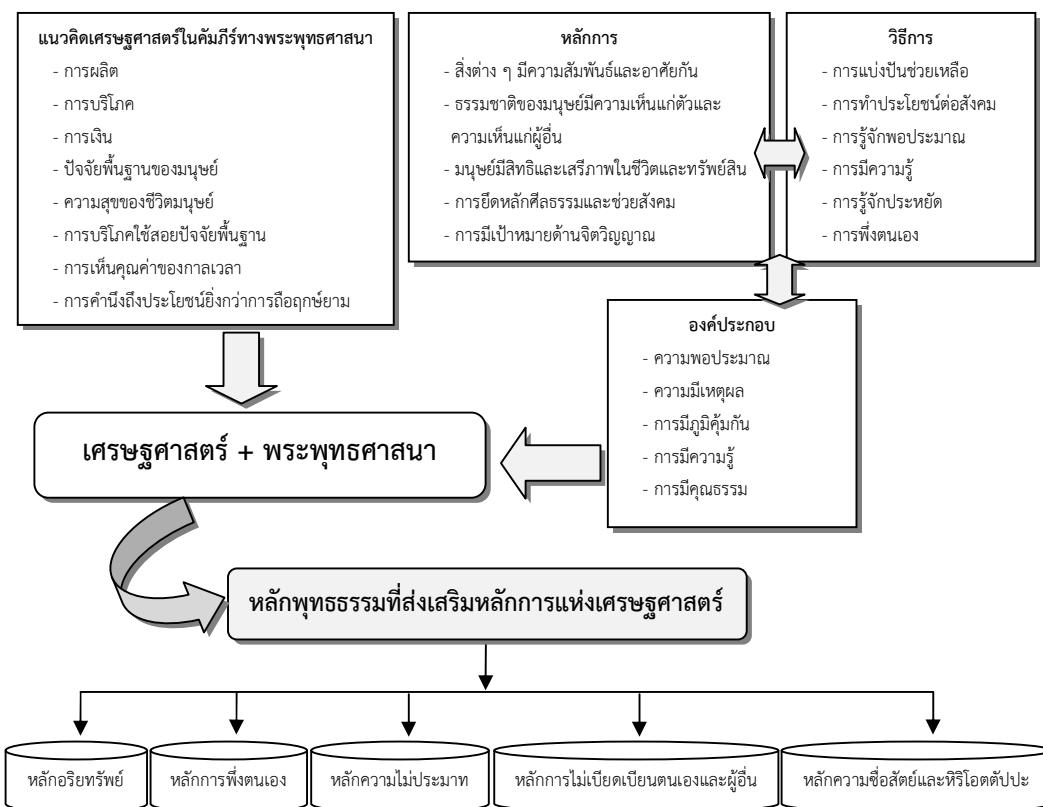
การนำพุทธธรรมว่าด้วยเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตและทริโtotตัปปะมาอธิบายการส่งเสริมหลักการ แห่งเศรษฐศาสตร์ พร้อมกับประกอบตัวอย่างความจริงจากธรรมชาติและพฤติกรรมของคนทั่ว ๆ ไป จึงมี

ลักษณะสะท้อนความเป็นจริงได้ดีกว่าหลักเศรษฐศาสตร์ทั่วไป และถ้าหากแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังไม่ปรับปรุงวิธีคิด ก็จะอยู่บนพื้นฐานของความเพ้อฝัน (Idealism) นั่นก็คือ การอยู่บนข้อสมมติฐานอยู่เสมอ เพราะหวังแต่จะเห็นผลการวิเคราะห์ในขั้นสุดท้ายเป็นความจริง จากปัจจัยที่นำมาใช้วิเคราะห์ที่ไม่ครบถ้วนนั่นเอง

สรุปได้ว่า หลักการความเชื่อสัตย์สุจริตและหิริโottoตั้งปัจตามพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ นั่นก็คือ การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การมีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน การลงทุนประกอบธุรกิจในตลาด ผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะเน้นการได้รับผลตอบแทน ผลประโยชน์ที่จะได้รับ และกำไรจากการลงทุนให้กับตนเองมากที่สุด จนบางครั้งการมีความเชื่อสัตย์สุจริตกับผู้ร่วมลงทุนนั้นขาดหายไป โดยไม่ได้มีความเกรงกลัวหรือละอายต่อบาป (หิริโottoตั้งปะ) ซึ่งบางครั้งอาจทำให้การประกอบธุรกิจนั้นล้มเหลวและไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น การมีความเชื่อสัตย์สุจริตและหิริโottoตั้งปะ ทำให้คนมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สร้างการไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่ความสำเร็จต่อการลงทุน

๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” ผู้วิจัยได้สรุปจากประเด็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังภาพประกอบที่ ๔.๑

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” คณบุรุษวิจัยได้สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ดังปรากฏตามรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีแนวคิดและส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

(๑) แนวคิดและทฤษฎีการผลิต การผลิตประกอบไปด้วยปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ ๔ อย่างได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน และผู้ประกอบการ ซึ่งพระพุทธศาสนาเน้นที่ผู้ประกอบการ เพราะเป็นผู้ตัดสินใจในการผลิตทั้งหมด ต้องเป็นผู้ตัดสินใจดี มีเจตนาที่ดี มีความซื่อตรงต่ออาชีพ ยึดถืออุดมคติ มีสัมมาอาชีวะในการผลิต เว้นมิจฉาชنيชชา ไม่มุ่งหากำไรหรือประโยชน์ส่วนตน แต่มุ่งหากำไรเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (ส่วนรวม) ด้วย และต้องมีป้าปนิกธรรม (องค์คุณของพ่อค้า)

(๒) แนวคิดและทฤษฎีการบริโภค การบริโภคเป็นการแสวงหา (ช้อ) สินค้าและบริการ เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของตัวเองให้เกิดความพึงพอใจ หรือที่เรียกว่า “อรรถประโยชน์” เมื่อไม่ได้สิ่งของนั้นก็จะเกิดความกราవะราวย และเมื่อได้สิ่งของนั้นแล้วและบริโภคเข้าไปมาก ๆ จะเกิดความพึงพอใจลดลงเรื่อย ๆ หรือเรียกว่า “อรรถประโยชน์ลดน้อยถอยลง” พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง “โภชเนมัตตัญญาตา” และ “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ การบริโภคไม่มากเกินไปจนทำให้รู้สึกอึดอัด หรือไม่น้อยเกินไปจนทำให้ร่างกายอิดโรย ไม่มีกำลังทำงาน โดยใช้โภนิโสมนสิการควบคุมการบริโภคและความต้องการให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม

(๓) แนวคิดและทฤษฎีการเงิน เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป็นมาตรฐานในการเทียบค่า ใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย พระพุทธศาสนาสอนหลักการแสวงหารัพย์ (เงิน) โดยต้องมีอุปฐานสัมปทาน สมชีวิตา สัมมาอาชีวะ รู้จักประหยัด ขยัน舍สมทรัพย์ดุจผึ้งและปลวก งดการใช้จ่ายให้น้อย และมีวิธีการรักษาทรัพย์ (เงิน) หรือเรียกว่า “ารักษสัมปทาน” ได้แก่ พากโจรไม่พึงลักไปได้ ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดพาไป ทายาทที่ให้คร้ายจะไม่พึงเอาไป เป็นต้น ทั้งนี้จะต้องไม่ตกอยู่ภายใต้

อย่างมุข ๖ อันได้แก่ การสภาพของมีนเมมา การเที่ยวไปตามตระกูลซอกซอยในเวลากลางคืน การเที่ยวดูมหารสพ การเร่นการพนัน การคบคนชั่วเป็นมิตร และการหมกมุ่นในความเกี่ยวกับร้าน

๕) แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ทุกคนที่เกิดมาในโลกย่อมบรรดาความสุขทั้งทางกายและใจ สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขนั้นคือปัจจัยพื้นฐาน ๔ ประการ ได้แก่ ๑) อาหาร คือ สิ่งที่คนและสัตว์บริโภคเข้าไปเพื่อปรับเทาความทิวลงไปได้ เพราะความทิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สัตว์ทั้งปวงดำรงชีวิตอยู่ได้ก็ เพราะอาหาร การทำงานหนักทุก ๆ วัน ก็เพื่อมุ่งหาอาหารให้ดำรงชีพอยู่ได้ ๒) เครื่องนุ่งห่ม คือ วัตถุภารณ์สำหรับปกปิดอวัยวะร่างกายให้อบอุ่น ปกปิดอวัยวะสงวนและของลับที่ควรปกปิดไม่ให้เกิดความอ้าย ปกป้องสัตว์เล็ก แมลง สัตว์มีพิษ เป็นเครื่องประดับตกแต่งร่างกายให้ดูดีมีวัฒนธรรม ๓) ที่อยู่อาศัย คือ ที่พักอาศัย กิน นอน ขับถ่าย สืบพันธุ์ ป้องกันลม แดด ฝน และสัตว์ร้าย ปรับอุณหภูมิให้สบาย เป็นที่พักที่อาศัยพักผ่อนอันสงบสุขมีความสะอาดสวยงาม ปลอดภัย เป็นดุจเหมือนวิมาน ๔) ยารักษาโรค คือ สิ่งที่นำมาแก้หรือนำมาบำรุงร่างกายให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือเรียกว่า “คิลานเกร็ช” มี ๓ ชนิด ได้แก่ (๑) รักษาหรือไม่รักษาเก็บหาย (๒) รักษาจึงหาย ไม่รักษาตาย (๓) รักษาหรือไม่รักษา ก็ตายสถานเดียว “อาโรคุยปรามา ลากา ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง” การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐอย่างยิ่ง เป็นการได้สิ่งที่ดี เป็นกำไรของชีวิต

๖) แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์ ความสุขที่มนุษย์ควรมี ๔ ประการ ได้แก่ ๑) อัตถิสุข สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมื่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม บุคคลที่ขยันทำงานเก็บเงินทองไว้ได้เป็นจำนวนพอเพียงย่อมมีความสบายใจภูมิใจในความพยายามของตน ๒) โภคสุข สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค คือ ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นเลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ครัวเลี้ยงและบำเพ็ญประโยชน์ ๓) อนัมสุข สุขเกิดแต่การไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ควรไม่เป็นหนี้เป็นสุขอย่างไรนั้น คนที่ไม่เป็นหนี้เท่านั้นที่รู้สึกได้ และความเป็นหนี้เป็นทุกข์อย่างไร คนเป็นหนี้เท่านั้นถึงจะรู้ว่าทุกข์ ดังพุทธจนที่ว่า “อิถนาทาน ทุกข์ โลเก การภูทันทีเป็นทุกข์ในโลก” ฉะนั้น การไม่เป็นหนี้จึงนับว่าเป็นความสุขสำคัญประการหนึ่ง ๔) อนวัชสุข สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโภช คือ สุขที่เกิดจากการประพฤติสิ่งที่ไม่มีโภช คือความภูมิใจอิ่มเอิบใจว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่มีความประพฤติบกพร่องเสียหายทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยที่โครง ๑ ก็ทำหนนิติเตียนไม่ได้ คนเราจะมีความสุขแท้จริงนั้นต้องพึงการทำงานที่ไม่มีโภช คือไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่เป็นที่ครหาของผู้อื่น

๗) แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน สัตว์ทั้งหลายจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร และถือว่าปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของชีวิต แต่ความสุขที่แท้จริงที่บุคคลต้องการนั้นไม่ใช่เพียงวัตถุเท่านั้น แต่ต้องการความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ใจ เกิดจาก การควบคุมจิตใจตนเอง ไม่ต้องค้อยวิ่งตาม หรือตกเป็นทาสของต้นเหาที่ค้อยอยากได้สิ่งไหนสิ่งนั้น ไม่รู้จักคำว่า “อิม” คำว่า “พอ” การเลี้ยงชีวิตในทางที่ขอบธรรมการงานที่ทำอยู่จะต้องปราศจากโภชไม่ผิด

ศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง ไม่เบียดเบียนตนเองและคนอื่นให้เดือดร้อน ต้องเกือบถูกแก่ตนเองและคนอื่นให้ได้รับประโยชน์สูงสุด มีความสุขสูงสุดจากการนั้น ๆ โดยถือเอาประโยชน์ ๒ อย่าง คือประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า การทำความดีไม่คราวมุ่งหวังแต่ประโยชน์ภายหน้าอย่างเดียว แต่ควรจะได้ดำเนินถึงประโยชน์ในปัจจุบันด้วย กล่าวคือ ๑) รู้จักขยันหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรมให้เพิ่มมากขึ้น ๒) รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หากได้นั้นเพื่อเป็นหลักประกันชีวิต ๓) รู้จักควบคุมเพื่อให้ทรัพย์นั้นเพิ่มพูน ไม่ให้เหลือ空โดยไม่ถูกต้องเพราการควบเพื่อนช้า ๔) รู้จักดำรงชีวิตให้พอเหมาะสม พอดี พอดีเพียงแต่รายได้ โดยวางแผนใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิตอย่างรัดกุมไม่ฟุ่มเฟือย

๗) แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา พระพุทธศาสนาสอนให้คุณตระหนักถึงคุณค่าของเวลา เพราะเวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จากเท่าเทียมกัน แต่อาจจะใช้เวลาของตนไม่เหมือนกันจึงทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนแตกต่างกันออกไป มีพระพุทธคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย พากเรออย่าปล่อยขณะให้ผ่านพ้นไป เพราะคนที่ปล่อยขณะให้ผ่านไปย่อมเสร้าโศกในภายหลัง วัยย่อมผ่านพ้นไปเหมือนขณะนั้นแหลก กาลเวลาอยู่มองกินสรรสัตว์พร้อมด้วยตัวของมันเอง” กาลเวลาเป็นสิ่งที่สะสมไม่ได้ เป็นสิ่งที่ผ่านไปเรื่อย ๆ ผ่านแล้วก็ผ่านไป ไม่สามารถนำมายังประโยชน์ได้อีก ผู้ที่ฉลาดจะใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ไม่ปล่อยเวลาให้เสียเปล่าโดยมิได้ประโยชน์ ไม่พลัดวันประกันพรุ่ง ไม่ใช้ข้ออ้างต่าง ๆ ที่มาจากการเกียจคร้าน เป็นต้น มีความขยันหม่นเพียรในการทำงาน มุ่งมั่นกับการทำงานที่ทำอยู่เสมอ ผู้ฉลาดมีติปัญญาดี ย่อมกำหนดและจัดทำดำเนินการไปตามความเหมาะสม ไม่รีบด่วนในการที่ควรช้า และไม่ชักช้าในการที่ควรรีบด่วน การงานต่าง ๆ ที่ทำย่อมประสบความสำเร็จเกิดประโยชน์果ผล เกิดความเจริญรุ่งเรือง และทำให้มีความสุขอีกด้วย

๘) แนวคิดการดำเนินถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถือฤกษ์ยาม ตามหลักพระพุทธศาสนาไม่สรรเสริญการถือฤกษ์ยามในการทำงาน ให้ถือประโยชน์ที่จะพึงได้เป็นสำคัญ เพราะว่าในการทำงาน จุดหมายสำคัญอยู่ที่ประโยชน์ที่เกิดจากการงานนั้น ๆ การถือฤกษ์ยามเป็นเรื่องทำให้เสียประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นฤกษ์ใด ยามใด เวลาใด ถ้ามองว่าเป็นประโยชน์ เป็นฤกษ์ดี ก็จะเป็นประโยชน์ ก็จะเป็นฤกษ์ดี พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรมคือการกระทำ ควรทำการงานที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น โดยไม่ต้องรอค่อยฤกษ์ยาม แต่ให้ดูช่วงเวลาที่จะลงมือทำแล้วจะได้ประโยชน์สูงสุดเป็นสำคัญ ส่วนการถือฤกษ์ยามที่เป็นมงคลในงานมงคลตามประเพณีต่าง ๆ ก็อนุรัติตามความเชื่อในสังคมนั้น ๆ

๕.๑.๒ หลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา

๑) หลักการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ นำมาจัดเป็นหลักการและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐศาสตร์ มี ๕ ประการ ดังนี้

๑.๑) การที่ลีงต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติมีความสัมพันธ์และต้องอาศัยกันในการอยู่รอด กิจกรรมหรือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับกฎไม่ทำร้ายหรือไม่เบียดเบียนต่ำมนุษย์เอง รวมทั้งไม่

เบียดเบียนหรือทำลายทรัพย์กรรมชาติและสังคมหรือผู้อื่น การดำเนินการเกี่ยวกับเศรษฐกิจจะต้องมีลักษณะเป็นองค์รวม ใส่ใจในทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ต้องคำนึงถึงสิ่งรอบข้างเสมอ

๑.๒) ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ความเห็นแก่ตัว หรือความโกรธเมื่อจะถูกมองว่าเป็นความต้องการฝ่ายชั่ว แต่พระพุทธศาสนาที่มีแนวคิดคล้ายกับแนวคิดของอดัม สมิร ที่เห็นว่า ความเห็นแก่ตัวสามารถทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ เพราะความต้องการที่เป็นต้นหากำทำให้คนทำความดีหรือกุศลธรรมได้ ความเห็นแก่ตัวหรือต้นหากำเป็นความต้องการที่สามารถทำให้เกิดผลเสียได้มากmany จึงควรมีการควบคุมและพัฒนาให้กลایเป็นความต้องการแบบฉบับที่เห็นแก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งส่วนตัวและส่วนรวมได้ดีกว่าและมากกว่า

๑.๓) มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน สิทธิเสรีภาพในพระพุทธศาสนา เป็นแนวคิดที่มีรากฐานอยู่บนแนวคิดเรื่องกรรมซึ่งเป็นหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ ควรทำสิ่งใดย่อมได้รับสิ่งนั้น สิทธิและเสรีภาพในพุทธศาสนาจึงอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม คือ ต้องมีความชอบธรรมในการได้กรรมสิทธิ์และการใช้เสรีภาพ เสรีภาพตามแนวพุทธศาสนาจึงมีขอบเขตจำกัด ไม่ใช่ทำอะไรก็ได้แต่ต้องทำโดยมีหลักศีลธรรมหรือความชอบธรรมกำกับอยู่ จึงจะเป็นเสรีภาพที่ถูกต้อง

๑.๔) การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม เศรษฐศาสตร์แนวพุทธควรหลีกเลี่ยงการทำทุจริตต่าง ๆ มีการหลอกลวง ฉ้อโกง และทำร้ายผู้อื่น เป็นต้น แล้วประกอบแต่อาชีพที่สุจริตไม่คดโกง หรือทำร้ายใคร เมื่อนำคำสอนเรื่องกรรมและบุญชั่วต菴มาประกอบเข้าด้วยกันยิ่งสื้อให้เห็นว่า การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ต้องไม่ผิดศีลธรรมใด ๆ และในทางตรงกันข้ามควรเลือกชีวิชัยเหลือผู้อื่นหรือสังคมด้วย ไม่ใช่แค่ไม่ผิดศีลธรรมอย่างเดียว นอกจากคำสอนเรื่องทานที่สอนให้เชื่อเพื่อผู้อื่นแล้ว ยังมีอีกหลายคำสอนที่เน้นการช่วยเหลือผู้อื่นหรือสังคม เช่น ทิศ ๖ อิทธิบาท ๔ และศีล ๕ เป็นต้น

๑.๕) การมีเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ การจะพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณค่าทางจิตวิญญาณต่าง ๆ ต้องอิงอาศัยการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์จึงต้องมีหรืออาศัยหัวเรื่องศีลธรรมและจิตวิญญาณเป็นหลักการสำคัญในการขับเคลื่อนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงกล่าวได้ว่า หลักการทางจิตวิญญาณของพุทธศาสนาเป็นทั้งเป้าหมายและเกณฑ์หรือกรอบสำหรับการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์ สันโดษ คือ ความรู้สึกพ้อ ไม่โลภมาก และมัตต์ัญญาต คือ ความรู้ประมาณ หรือ ความพอดี ความพอเพียง จึงเป็นคุณธรรมที่เป็นทั้งเป้าหมายและเป็นกรอบสำหรับการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์

๒) วิธีการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา วิธีการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ มีวิธีการสำคัญ แบ่งออกเป็น ๗ ประการ ดังนี้

๒.๑) ความร่วมมือและการแบ่งปันช่วยเหลือ

๒.๒) การดำเนินการภายในการอบรมศีลธรรมและการทำประโยชน์ต่อสังคม

๒.๓) การทำงานโดยมีคุณค่าทางจิตวิญญาณเป็นแรงกระตุ้น

๒.๔) ใช้วิธีการแบบส่ายกลางที่เรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักระมาน

๒.๕) การใช้ปัญญา ความรู้ ความมีเหตุผล และความรอบคอบ

๒.๖) การรู้จักระหัดและการออม

๒.๗) การพึงตนเอง

๓) องค์ประกอบเศรษฐศาสตร์ตามหลักพrophysica มองค์ประกอบสำคัญ แบ่งออกเป็น ๕ ประการ ดังนี้

๓.๑) ความพอประมาณ ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป โดยไม่เบี่ยดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น ความพอประมาณในการผลิตและการบริโภค

๓.๒) ความมีเหตุผล การตัดสินใจโดยพิจารณาถึงความเป็นเหตุเป็นผลจะทำสิ่งใดต้องพิจารณาถึงเหตุที่เกี่ยวข้องรวมทั้งคำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

๓.๓) การมีภูมิคุ้มกัน การเตรียมความพร้อมเพื่อรับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น การไม่กู้เงินโดยไม่จำเป็น และการไม่ทำอะไรที่มีความเสี่ยง

๓.๔) การมีความรู้ หรือความรอบรู้ การมีความรู้ทางวิชาการหรือมีข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองดำเนินการอยู่เป็นอย่างดี

๓.๕) มีคุณธรรม มีการตระหนักในด้านคุณธรรม และมีคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

๕.๑.๓ วิเคราะห์หลักพrophysics ที่ล่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

๑) หลักอธิทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐ เป็นที่พึงได้ในโลกหน้า เป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนเรา ได้แก่ สัทธา ศีล หริ โอตตปปะ พาทุสัจจะ จาคะ และปัญญา การมีสัทธาคือความเชื่อในการเลือกซื้อสินค้าและบริการต้องประกอบด้วยปัญญาพิจารณาไตร่ตรองจนรอบคอบถึงข้อดีและข้อเสียของสินค้าก่อนตัดสินใจ ศีลคือข้อพึงละเอเวน การเป็นผู้ผลิตที่ดีจะต้องคำนึงถึงคุณประโยชน์และโทษของสินค้านั้นก่อนทำการผลิตและต้องมีจริยธรรมของผู้ผลิต หริ โอตตปปะคือความลذอยaise และเกรงกลัวต่อ Baba ผู้ผลิตไม่ควรแสวงหากำไรจากการผลิตสินค้าที่ไม่ได้คุณภาพให้กับลูกค้าซึ่งเป็นการเอาเปรียบลูกค้า การเป็นผู้ผลิตที่ดีควรมีความลذอยaise และเกรงกลัวต่อ Baba ที่จะทำให้คนอื่นเดือดร้อน การผลิตสินค้าที่มีคุณภาพจะทำให้ผู้อื่นมีความสุข พหุสัจจะคือความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก สามารถนำสิ่งที่ได้มีประโยชน์จากที่ได้ยินได้ฟังมา มาใช้พัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพเพื่อผู้บริโภค หรือผู้บริโภคได้รับรู้ข่าวสารและข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการ จาคະคือความเสียสละ มีความเอื้อเฟื้อเพื่อแผ่ให้กับผู้อื่นหรือธุรกิจอื่น ไม่ผูกขาดอยู่แต่เพียงผู้เดียว หรือมีการรวมหัวกันทางการค้า จนทำให้ผู้บริโภคได้รับผลกระทบเกิดความเดือดร้อน ปัญญาคือความรอบรู้ ความรู้ชัด ผู้ผลิตสินค้าและบริการต้องเป็นผู้รู้สิ่งใดเป็นประโยชน์และสิ่งใดไม่ใช่ในการผลิต ผู้บริโภคต้องเป็นผู้มีความรู้ รู้จักพิจารณา สามารถพิจารณาเลือกซื้อสินค้าที่มีคุณภาพ มีประโยชน์ต่อ

ตนเองและได้มาตระหนานึ่งจะทำให้การดำเนินชีพมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) หลักการพึงตนเอง เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก เป็นการไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่นและหมู่คณะ ต้องมีความเพียรพยายามฝึกฝนตนเองให้ดีอยู่เสมอ เน้นการผลิตเองและบริโภคเอง ตามความจำเป็น หากเหลือกินเหลือใช้ค่อยจำหน่าย โดยการดำเนินตามพระราชดำริสรับประทานสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ซึ่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ประเทศไทยได้ประสมปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง และได้ใช้หลักการพึงตนเองแบบวิถีชาวบ้านแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงรอดพ้นจากปัญหานั้นมาได้

๓) หลักความไม่ประมาท การเว้นจากความเสี่ยง เพื่อหวังผลกำไรหรือค่าตอบแทนสูง ๆ จากการลงทุน เป็นการทำตนอยู่บนความไม่ประมาท นักธุรกิจส่วนใหญ่ชอบความท้าทายต้องการทำกำไรมาก ๆ เป็นฐานะที่ต้องการให้เกิดความประมาทและส่งผลนำไปสู่ความเสี่ยงและอาจจะกลับเป็นหนี้สิน ขาดทุน หรือธุรกิจล้มละลาย เป็นต้น การเว้นจากความเสี่ยงจากการลงทุนจึงเป็นเหตุของการไม่ประมาทนั่นเอง

๔) หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น นักธุรกิจทุกคนต้องการทำกำไรสูงสุดให้กับตนเอง และบริษัท หากได้กำไรมากเป็นการแสดงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ทุกฝ่ายจึงเกิดการแย่งผลประโยชน์ กันเกิดขึ้น ซึ่งจะมีทั้งฝ่ายได้ผลประโยชน์และอีกฝ่ายเสียผลประโยชน์อยู่เสมอในแวดวงธุรกิจ การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นเป็นหลักทางพระพุทธศาสนาที่สอนว่าหากทั้งสองฝ่ายได้ผลประโยชน์เท่ากัน มีความสุขเท่ากันทั้งสองฝ่าย ต่างฝ่ายต่างได้ผลประโยชน์เหมือนกัน การทำธุรกิจครั้งต่อไปจะเกิดความราบรื่น ไม่มีการขัดแย้งประโยชน์ ทั้งสองฝ่ายได้ผลประโยชน์และทั้งสองฝ่ายไม่มีฝ่ายเสียผลประโยชน์

๕) หลักความซื่อสัตย์สุจริตและทริโtotตัปปะ การทำธุรกิจ ผลประโยชน์และกำไรสูงสุดจะมาเป็นอันดับแรกเสมอ นักธุรกิจส่วนใหญ่ในโลกของการลงทุนจะไม่มีความซื่อสัตย์และทริโtotตัปปะ หากได้ประโยชน์หรือกำไรมากกว่าที่เคยได้รับก็พร้อมจะเปลี่ยนแปลงหรือหักหลังผู้ร่วมประกอบการหรือร่วมอุดมการณ์เสมอ พระพุทธศาสนาสอนให้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีทริโtotตัปปะละอายและเกรงกลัวต่อบาปจากการกระทำความชั่วของตนเอง การทำธุรกิจร่วมกันกับบุคคลอื่นหากมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปซึ่งจะทำให้คนอื่นได้รับความเดือดร้อนเสียหายจะส่งผลดีทั้งสองฝ่ายคือตนเองและผู้อื่น นั่นอาจทำให้ได้รับผลย้อนกลับในทางที่ดี ซึ่งอาจตรงกันข้ามกับการที่คิดไม่ดีกับบุคคลอื่น ความซื่อสัตย์ต่อผู้ร่วมลงทุนเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากที่จะทำให้ธุรกิจดำเนินการไปด้วยความราบรื่น หากไม่ซื่อสัตย์ต่อผู้ร่วมลงทุน สักวันหนึ่งผู้ร่วมทุนเหล่านั้นอาจจะแก้แค้นและเอาคืนในวันใดวันหนึ่งอย่างแน่แท้

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” พบว่า แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย ๑) แนวคิดการผลิต โดยเน้นที่ผู้ประกอบการเพระเป็นผู้ตัดสินใจใช้ปัจจัยการผลิตทั้งหมด ต้องเป็นผู้มีเจตนาดี มีความซื่อสัตย์ ต่ออาชีพ เว้นจากมิจฉาชีวะ มีสัมมาอาชีวะในการผลิต ไม่แสร้งหากำไรมากจนเกินไป ๒) แนวคิดการบริโภค โดยเน้นการรู้จักพอประมาณในการบริโภค หรือ โภชเนมตตัญญา และ นชลิมน้ำปฏิปทา โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการควบคุมการบริโภคในระดับที่เหมาะสม ๓) แนวคิดการเงิน โดยเน้นหลักอุปถัมภ์ สัมปทาน สมชีวิตา และอรักษ์สัมปทาน และเว้นจากอย่างมุข ๔ ได้แก่ การเดพของมีนเมฯ การเที่ยวไปตามตระกูลอยู่ในเวลากลางคืน การเที่ยวคูมหรสพ การเล่นการพนัน การครอบครัวเป็นมิตร และการหมกมุ่นในความเกียจคร้าน ๕) แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ โดยเน้นปัจจัย ๕ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาภัชารโศ ๖) แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์ โดยเน้นความสุขที่มนุษย์ ความมี ๗ อย่าง ได้แก่ สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค สุขเกิดแต่การไม่เป็นหนี้ สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโภช ๘) แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน โดยเน้นการรู้จักขยันหาทรัพย์ ในทางที่ชอบธรรมให้เพิ่มมากขึ้น รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยเพื่อเป็นหลักประกันชีวิต รู้จักคบคน เพื่อให้ทรัพย์เพิ่มพูน รู้จักดำรงชีวิตให้พอเหมาะสม พอดี พอดีเพียง ใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิตรักกุ่มไม่ฟุ่มเฟือย ๙) แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา โดยเน้นตระหนักถึงคุณค่าของเวลาที่มนุษย์ทุกคนมีเท่าเทียม กัน ไม่สามารถสะสมไว้ได้ เป็นสิ่งที่ผ่านไปเรื่อยๆ ผ่านแล้วก็ผ่านไป ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก ๑๐) แนวคิดการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถือฤกษ์ยาม โดยเน้นการไม่ถือฤกษ์ยามในการทำงาน การถือฤกษ์ยามทำให้เสียประโยชน์ ถูกใจได้ เวลาใด ยามใด สามารถทำงานได้หมดและเป็นประโยชน์ได้หมด ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันต๊ะ)^๑ ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงจากมุ่งมองของพระพุทธศาสนา” พุทธธรรมที่สนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมี ๘ อย่าง ได้แก่ ๑) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการผลิต ประกอบด้วย สุขของคุณทั้งสิ้น ความไฟบูลย์ ชุมทรัพย์สี่อย่าง ประโยชน์ของมนุษย์ ประโยชน์ของการแสวงหา แนวทางแห่งความสำเร็จมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ โดยชอบธรรมของคุณทั้งสิ้น และเบญจศิลเบญจธรรม ๒) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการบริโภค ประกอบด้วย ปัจจัย ๕ เป้าหมายของการบริโภค สันโดษ การจัดสรรทรัพย์ให้เป็นหลักแห่งความตั้งมั่นของตระกูล และอย่างมุข ๓) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการแลกเปลี่ยน ประกอบด้วย หลักอาชีวภูมิตรศีล คุณสมบัติ ของนักการค้าที่ดี เหตุที่ทำให้การค้าขาดทุนและได้กำไร และอัปมาธรรม ๔) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการจัดสรรการจัดการผลผลิต ประกอบด้วย หลักการสนับสนุนการเจริญเติบโต และหลักอคติ ๕

^๑ พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันต๊ะ), วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุ่งมองของพระพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

หลักการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๕ อย่าง ได้แก่ ๑) การที่สิงต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กัน และต้องอาศัยกัน ๒) ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ๓) มนุษย์มีสิทธิ และเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน ๔) การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม ๕) การมีเป้าหมายด้าน จิตวิญญาณ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีชา ช้างขวัญ^๑ ได้ศึกษาเรื่อง “ทุนนิยมกับพระพุทธศาสนา” การถือผลประโยชน์เป็นความดีสูงสุดทำให้เห็นว่า คนเราต้องแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ โดยเป็นการ แข่งขันแบบทำลายล้างอย่างปราศจากขอบเขต ใช้ได้ทั้งการหลอกลวง การทำร้ายคู่แข่ง การไม่เคารพ ผู้อื่นหรือไม่คำนึงถึงผู้อื่น การทำธุรกิจจึงเป็นเหมือนสังคมที่ปราศจากความกรุณาปราณี โดยถือเงินว่า มีค่ากว่าคุณธรรม และไม่สนใจประโยชน์หรือความเสียหายของสังคม วิธีการเศรษฐศาสตร์ตามหลัก พระพุทธศาสนา มีวิธีการสำคัญ ๗ อย่าง ได้แก่ ๑) ความร่วมมือและการแบ่งปันช่วยเหลือ ๒) การดำเนินการ ภายในกรอบของศีลธรรมและการทำประโยชน์ต่อสังคม ๓) การทำงานโดยมีคุณค่าทางจิตวิญญาณเป็น แรงกระตุ้น ๔) ใช้วิธีการแบบสายกลางที่เรียบง่าย รู้จักพอ และรู้จักประมาณ ๕) การใช้ปัญญา ความรู้ ความมีเหตุผล และความรอบคอบ ๖) การรู้จักประยัดและการออม ๗) การพึงตนเอง สอดคล้องกับ งานวิจัยของ พระมหาสมโภช จิตติญาโน (ศรีพันธ์)^๒ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนว พระไตรปิฎก” พระไตรปิฎกได้นิยนเรื่องการพัฒนาชีวิตและสังคม โดยอาศัยปัจจัยที่เข้าไปช่วยบำบัด ความต้องการของมนุษย์ เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมให้เหมาะสมสมเรียบง่าย มีอาหารที่เหมาะสม มีภาพ สังคมที่เหมาะสม มนุษย์จะต้องใช้จิตใจเป็นตัวนำพุทธิกรรม มีการใช้ชีวิตโดยอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยไม่เบียดเบี้ยนตนเองและสังคม และงหาทรัพย์ การใช้ทรัพย์ การแบ่งปัน เศรษฐทรัพย์ องค์ประกอบเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๕ อย่าง คือ ๑) ความพอประมาณ ไม่ น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป ๒) ความมีเหตุผล คำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ ๓) การมีภูมิคุ้มกัน รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ ๔) การมีความรู้ หรือความรอบรู้ มีข้อมูลเกี่ยวกับสิ่ง ที่ดำเนินการอยู่เป็นอย่างดี ๕) มีคุณธรรม ตระหนักในด้านคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ สอดคล้องกับ งานวิจัยของ ทิพย์ภิษณ์ ใสชาติ^๓ ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา” การบริโภคตามแนวพุทธใช้ปัญญาในการพิจารณาไตรตรองทั้งก่อนและหลังบริโภค รู้จักสิ่งที่เป็น ประโยชน์อย่างแท้จริง โดยใช้หลักโภชนสัปปายะ คือ การกินอาหารที่เหมาะสมกับร่างกาย เกื้อกูลต่อ สุขภาพ และโภชเนมัตตัญญาตา คือ การรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่กินมากจนเกินไปหรือน้อย

^๑ ปรีชา ช้างขวัญยืน, “ทุนนิยมกับพระพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^๒ พระมหาสมโภช จิตติญาโน (ศรีพันธ์), ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕, หน้า ๘๗-๙๗.

^๓ ทิพย์ภิษณ์ ใสชาติ, วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕, หน้า ๙๐-๙๗.

จนเกินไป แต่ให้กินพอดีกับความต้องการของร่างกาย หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ มี ๕ อย่าง คือ ๑) หลักอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐ ฝังแน่นอยู่ในใจของคนเรา ได้แก่ สัทธา ศีล หิริ โวตตปปะ พาหุสจจะ จาคะ และปัญญา ๒) หลักการพึงตนเอง ผลิตเพื่อบริโภคเอง เพียรพยายามฝึกฝนตนเองให้ดีอยู่เสมอ ๓) หลักความไม่ประมาท เว้นจากความเสี่ยง ทำตนอยู่บนความไม่ประมาท ไม่แสวงหาความท้าทายและผลกำไรจำนวนมาก ๆ ๔) หลักการไม่เบียดเบี้ยนตนเองและผู้อื่น ทุกฝ่ายเกิดความพอใจได้ผลประโยชน์เท่ากัน มีความสุขกันทุกฝ่าย ๕) หลักความซื่อสัตย์สุจริตและหิริโวตตปปะ มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนจากการผลิตสินค้า และบริการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์^๕ ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้การสร้างตัวชี้วัด เพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสนา” มัชณิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอัปมาทธรม มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยมัชณิมาปฏิปทา กับความพอประมาณเป็นวิธีการในการพัฒนาตน โยนิโสมนสิการ กับความมีเหตุผล เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสนับสนุนการพัฒนาตน และอัปมาทธรม กับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พุธิตา รักษ์พงษ์^๖ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภควิภาค ๔” มนุษย์ในทางเศรษฐกิจมีเหตุผลเป็นของตนเอง สนใจประโยชน์ของตน อาศัยแรงผลักดันนั่นกระตุ้นให้เกิดการผลิตการบริโภค การตลาดการลงทุน การออมทรัพย์ และการประหยัด ซึ่งเป็นการแข่งขันกันทางวัตถุ เพื่อให้สังคมหมายคือความมั่นคง ทางวัตถุ การเว้นจากอบายมุข เป็นการจัดสรรทรัพยากรลงในอัตราประมาณ ๔ คือ ประโยชน์ในวัตถุ ประโยชน์ในทางธรรม และประโยชน์ในทางปัญญา หลักโภควิภาค ๔ คือ การใช้จ่ายทรัพย์โดยจัดสรร เป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตัวเอง เลี้ยงคนที่ควรบำรุงตามหลักทิค ๖ และทำประโยชน์ ๒ ส่วน ใช้ลงทุนประกอบการงาน อีก ๑ ส่วนเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น การปฏิบัติตามโภควิภาค ๔ มีคุณค่าในฐานะเป็นหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง บุคคลรอบข้าง และในทางเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาถือว่าความสุขทางเศรษฐกิจมีใช้การมีทรัพย์สินเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่วิธีการที่ได้มา และการบริหารจัดการ

^๕ พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, หน้า ๘๙.

^๖ พุธิตา รักษ์พงศ์, ศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภควิภาค ๔, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๒๙.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐกิจศาสตร์ ทำให้ทราบถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งมีความเหมือนกันและแตกต่างกันบางประเด็น โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑) การเปรียบเทียบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กับหลักเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลัก เป็นการเปรียบเทียบหลักการที่มีความแตกต่างกัน จุดมุ่งหมายของหลักการไม่เหมือนกัน ดังนั้น หากจะกล่าวหาเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักที่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัวจึงไม่เป็นธรรม

๒) จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาและเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลัก คือ ใช้สิ่งของที่มีอยู่หรือทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หากจะกล่าวว่าเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่สิ้นเปลืองจึงไม่เป็นธรรม

๓) พระพุทธศาสนาเน้นการปล่อยวาง ละเว้น ทำจิตใจให้สงบบริสุทธิ์ตามวิถีของผู้สั�สการ ครอบเรื่องแล้ว เศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักเน้นการแสวงหาผลกำไร ประโยชน์ที่จะได้รับ วุ่นวายตามวิถีของผู้อยู่อยู่กับเรื่อง เพื่อปักท้องและการดำรงชีพของชาวราษฎรกล่าวว่าเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลัก แสวงหาผลกำไร และผลประโยชน์เป็นที่ตั้งจึงไม่เป็นธรรม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาชนวนต้นแบบ หรือวัดต้นแบบ ที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ หรือวิธีการของชนวนต้นแบบที่ใช้การแก้ไขปัญหาและดำเนินการตามแนวทางเศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ ได้แก่

๑) ควรศึกษารูปแบบ วิธีการ กระบวนการ องค์ประกอบ และการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ตามแนวทางเศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ โดยศึกษาชนวนต้นแบบที่ใช้แนวทางเศรษฐกิจแนวพุทธจนประสบผลสำเร็จ

๒) ควรศึกษาวิธีการนำหลักเศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธซึ่งเป็นเศรษฐกิจศาสตร์กระแส มาใช้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจระดับประเทศในยามที่กฎและทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถแก้ปัญหา วิกฤติทางเศรษฐกิจได้

๓) ควรศึกษากฎและทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักที่มีความคล้ายกันกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นำมาประยุกต์ใช้อธิบายการแก้ปัญหาเศรษฐกิจยุคใหม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมนิยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

แก้ว ชิตตะขบ. พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,
๒๕๕๐.

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. ประมวลคำในพระบรมราชวิหารพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๗๓-๒๕๘๖ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ
พอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

ชลวิทย์ เจียรจิตร์. ศาสนา กับ การพัฒนา. นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ไดไลท์ จำกัด, ๒๕๖๐.

นรนค ธนาวิภาส. หลักเศรษฐศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: บริษัทวิทยพัฒน์ จำกัด, ๒๕๖๐.

ตีรณ พงศ์มน พัฒน์. เศรษฐศาสตร์รับบทบาทสายกลาง. นนทบุรี: หจก. โรงพิมพ์วัชรินทร์ พ.พ., ๒๕๖๐.

นราธิพย์ ชุติวงศ์. หลักเศรษฐศาสตร์ ๑ : จุลเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ปณิชา มีจินดา. พฤติกรรมผู้บริโภค. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๓๓.

ประเวศ วงศ์. พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย. สมุทรปราการ: บริษัท ออฟเชิทพลัส
จำกัด, ๒๕๕๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตตโถ). ธรรมะ กับ การทำงาน. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.

______. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตตโถ). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโภมล
คิมทอง, ๒๕๔๕.

พระมหาญาณนา นรเชฏฐ์. หลักการพึงตนเองในพุทธศาสนา กับ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนว
พระราชดำริ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สนธิรัตน์ จำกัด, ๒๕๕๗.

พพัฒน์ ยอดพุตติการณ์. การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับ
พุทธเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

มนีรัตน์ ภิญโญภูษาณ์ และคณะ. หลักเศรษฐศาสตร์มหภาคเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: บริษัท เอช. เอ็น. กรุ๊ป
จำกัด, ๒๕๕๓.

วัชระ งามจิตราเจริญ. แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วิรุณศิริ ใจมา. เศรษฐศาสตร์จุลภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

วิวัฒน์ชัย อัตถากร. เอกสารประกอบการสอนวิชาระบบเศรษฐกิจของไทย. เอส แอนด์ จี กราฟฟิก: กรุงเทพฯ, ๒๕๓๙.

วีณา ลีลาประเสริฐศิลป์. เศรษฐศาสตร์จุลภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สงขลา: บริษัท นำดีล์ปโโซไซนา จำกัด, ๒๕๕๑.
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปุตโต). พุทธธรรม (ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ ๓๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๘.

สำราญ อิมจิตต์. เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๗.

เสรี พงศ์พิศ. ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, ๒๕๔๗.

อดุลย์ จاتุรงคกุล และคณะ. พฤติกรรมผู้บริโภคฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพฯ: บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๙.

อภิชัย พันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ.
พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๕๘.

๑.๒.๒ บทความ

นวพร เรืองสกุล. “ชีวิตที่พอดี”, สกุลไทยรายสัปดาห์. ปีที่ ๕ (มกราคม ๒๕๕๐): ๓๒-๓๔.

ปรีชา ช้างหัวยืน. “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๕): ๘.

พัลลภ กฤตยานวัช. “พุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อความมั่งคั่งและความสุขของชีวิต”, รอส. สถานฝันเพื่อบ้านเพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒): ๓๐-๓๑.

พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์. “หลักพุทธธรรมและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, รอส. สถานฝันเพื่อบ้านเพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒): ๓๓-๓๔.

สุข เจริญรัตน์. “พระพุทธศาสนา กับเศรษฐกิจ”, รอส. สถานฝันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒): ๑๕-๑๖.

สุนทร บุญญาธิการ. “บ้านพอเพียง”, รอส. สถานฝันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๗ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒): ๕๓.

สุภาวดี นัมคงนิสรณ์. “ธุรกิจกับพุทธจริยศาสตร์”, วารสารพุทธศาสนาศึกษา. ปีที่ ๓ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๙): ๓๗.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

ทิพย์ภิษณ์ ใสชาติ. วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาอุดรอน ศิริวรรณ. ศักยภาพในการพั่งต้นของชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านสามขา ตำบลคำป่าหาลาย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร.

รายงานวิจัย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาสมโภช ฐิติญาโณ (ศรีพันธ์). ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์. การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธิทา รักพงศ์. การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภควิภาค ๔. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มนูญ นุกข์ประดิษฐ์. มัชณิมาปภิพาทในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สุนทรารถน์ เตชะพะโลกุล. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับวิถีทางพัฒนาของไทย. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

๒. ภาษาอังกฤษ:

๒.๑ SECONDARY SOURCES:

๒.๑.๑ Books

Alexander H. Shand. *Free Market Morality: The Political economy of the Austrian school*. London: Routledge, 1990.

Ayn Rand. *Capitalism: The Unknown Ideal*. New York: Penguin Books, 1967.

Bentham, Jeremy. *An introduction to the principles of morals and legislation*. Garden City, N.Y. : Doubleday, Doran & Company, 1950.

E.F. Schumacher. *Small is beautiful, economics as if people mattered*. New York: Harper & Row Publishers, 1973.

Irvin B. Tucker, *Survey of Economics*, 8th, Mason: South-Western, 2013.

Layard, Richard. *Happiness: Lessons from a New Science*. London: Penguin Books, 2005.

Richard B. Gregg. *A Philosolhy of Indian Economic Developppment*. Ahmedabad :Navajivan Publishing house, 1958.

Sloan and Zurcher. **Dictionary of Economics**. London: Barnes and Nobles, 1966.

၁၁.၁.၁ Articles

Helena Norberg-Hodge. "Buddhist Engagement in the Global Economy", **The Buddhist Review Tricycle**. Vol. 19 No. 4 (1997): 20-25.

Pryor, Frederic. "A Buddhist Economic System-in Practice : The Rules of State Policy Making of the Ideal Kings Sought a 'Middle Way' Between Right and Left", **American Journal of Economics and Sociology**. Vol. 50 No. 1 (1991): 17-32.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ Analysis of Dhamma Principle Towards Promotion of Economics

พระคอมสัน จิตเมธโส, ผศ.*

พระครูบุริมานุรักษ์, รศ.ดร.**

ดร.เอนก ไยอินทร์***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดย ๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ๒) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร พระไตรปิฎก อรหณิດิจิตา ตำรา และเอกสารต่าง ๆ เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ องค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า

๑) แนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา “ได้แก่ การผลิต การบริโภค การเงิน ปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ความสุขของชีวิตมนุษย์ การบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน คุณค่าของกาลเวลา และการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถือฤกษ์ยาม

* อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ทุนอุดหนุนวิจัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

** อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ทุนอุดหนุนวิจัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

*** อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ทุนอุดหนุนวิจัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

๒) หลักการ ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน มุนุชย์มีความเห็นแก่ตัว และความเห็นแก่ผู้อื่น มุนุชย์มีสิทธิและเสรีภาพในเชิงิตติและทรัพย์สิน การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม การมีเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ วิธีการ ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือ การทำประโยชน์ต่อสังคม การรู้จักพอประมาณ การมีความรู้ การรู้จักประหยัด และการพึงตนเอง องค์ประกอบ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การมีความรู้ และมีคุณธรรม

๓) หลักพุทธธรรมส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ หลักอริยทรัพย์ หลักการพึงตนเอง หลักความไม่ประมาท หลักการไม่เบียดเบี้ยนตนเองและผู้อื่น และหลักความซื่อสัตย์และหิริโโตตตัปปะ

คำสำคัญ: การวิเคราะห์, พุทธธรรม, หลักการ, พุทธเศรษฐศาสตร์,

ABSTRACT

The research entitled “analysis of Dhamma principle towards promotion of Economics” were for (1) to study the concept of Economics in the scripture of Buddhism, (2) to study the method and factors of Economics according to Buddhism, (3) to analyze the Dhamma principle towards promotion of economics. A research methodology was a qualitative research through (1) collecting the information from the documentary for studying the concept of Economics in the scripture of Buddhism, to study the principle, method and factors of Economics according to Tipitaka, books, textbooks and related research, (2) analyzing the Dhamma principle with Economics.

The Findings of Research were found as following :

(1) The Economics concepts in the scripture of Buddhism were the production, consumption, finance, basic necessity of humans, happiness of human life, basically factor of consumption, value of time and focus on usefulness more than astrology.

(2) The principles such as related depend things, selfish humans and other usefulness, human rights and freedom in life and assets, to rely on morality and to help the society, to have the target on spirit. The method such as to share and to make the public benefit, to have the moderation, to have the knowledge, to have the economy and self-reliance. The factors are such as the moderation, to have the reasonableness, immunity, to have the knowledge and to have the morality.

(3) The Dhamma principle towards promotion of economics such as the noble treasures principle, self reliance principle, carelessness principle, principle of no violence to own self and others and honesty principle and moral shame and moral dread.

Keywords: Analysis, Dhamma Principle, Principle, Buddhist Economics

บทนำ

ท่ามกลางความสับสนอstromทางการเมือง ในโลกยุคสมัยใหม่ที่เทคโนโลยีทันสมัยเปลี่ยนแปลงรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา มนุษย์ที่โลกต่างหลงให้ไว้ว่าสิ่งที่ตนเองยังอ้อมไม่ถึง เช่น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงขึ้น การลงทุนมากขึ้น มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น ฯลฯ โดยหลงไปว่าสิ่งเหล่านี้คือจุดมุ่งหมายในชีวิตของตน โลกวัตถุนิยมและบริโภคนิยมได้ให้น้ำหนักกับการแสร้งหาผลประโยชน์และความสุขที่เป็นความเพลิดเพลิน ความทะยานอย่างจึงถูกมองในแง่ด้านละเลยการเสพติดความทะยานอย่างและการก้าวข้ามมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม โลกที่พึงความทะยานอย่างจึงเป็นพิษต่อคุณธรรมของมนุษย์และความสงบสุขของสังคม^๑ มนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์ขึ้นมาเองและเมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์เพราหมาดหุที่ไม่พยายามเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ มนุษย์ก็สามารถจะทำให้ตนเองพ้นทุกข์ กลับไปทำความความเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง^๒ เงินทองมีค่าอย่างมากสำหรับคนจน รายได้ที่มากขึ้นย่อมทำให้คนจนมีความสุขมากขึ้น จนกระทั่งรายได้มากจนถึงระดับหนึ่งแล้ว เงินทองอาจจะมีผลน้อยมากหรือซื้อความสุขไม่ได้^๓ มนุษย์ทุกคนต้องการความพึงพอใจสูงสุดที่ได้บริโภคสินค้าและบริการ และความพึงพอใจไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งตอบสนองยิ่งเพิ่มความต้องการ และถ้ายิ่งรุนแรงขึ้นมากจะเป็นกิจกรรมที่เห็นแก่ตัว ควบคุมได้ยาก ต้องการอย่างจะมีการแข่งขัน อย่างมี อย่างเป็น อย่างเสพ เมื่อความอยากล้นใจอาจลืมความยุติธรรม ความเจริญทางด้านวัตถุอาจรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ควบคู่ไปกับความอยากรีบเพิ่มขึ้น แต่คุณค่าทางด้านจิตใจเสื่อมโทรมลง และมีผลกระทบถึงระบบการจัดสรรรัตถธรรมและโครงสร้างทางสังคมในส่วนอื่น ๆ อีกด้วย

^๑ ศิริน พงศ์มหาพัฒน์, เศรษฐศาสตร์รับบททางสายกลาง, (นนทบุรี: หจก.โคงพิมพ์วชิรินทร์ พ.พ., ๒๕๖๐), หน้า ๒๐.

^๒ อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: ออมรินทร์พรีนติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

^๓ Layard, Richard, Happiness: Lessons from a New Science, (London: Penguin Books, 2005), P.70.

โลกสมัยใหม่ที่มีโลกตะวันตกเป็นผู้นำขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความคิดวัตถุนิยม บริโภค นิยม โดยอาศัยความโลภเป็นตัวกระตุ้น ดังที่ฝรั่งพูดว่า “Greed in good” หรือ “ความโลภเป็นของดี”^๔ เพราะความอยากรถตุ้นให้เกิดการพัฒนา คิดค้นความหาความรู้เพื่อสร้างความร่ำรวย ทำให้โลกเจริญ ที่ว่าเจริญนี้คือสามารถผลิตวัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันความโลภก็นำไปสู่การเอา รัดเอาเปรียบ แย่งชิง ขัดแย้งรุนแรง และทำลายสิ่งแวดล้อม ดังที่เกิดสังคมร้าย รวมทั้งสังคมโลก ๒ ครั้งในศตวรรษที่แล้ว การพัฒนาตามแนวทางวัตถุนิยมบริโภคนิยมแนวตะวันตกที่ขับเคลื่อนด้วยโลภ จริต นำไปสู่การเสียสมดุลอย่างรุนแรงทุก ๆ ทาง ทั้งชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทุนนิยมคือ ระบบสังคมที่ยึดหลักการยอมรับสิทธิของปัจเจกชน (Individual Rights) รวมทั้งสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สิน (Property Rights) เป็นระบบที่ทรัพย์สินทุกอย่างมีผู้ครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเป็นการ ส่วนตัว^๕ ส่วนมากทุกคนมีชีวิตหรือปรารถนาที่จะมีชีวิตเพื่อตนเอง ข้อเท็จจริงนี้ไม่ได้รับการชี้วิตทาง สังคม แต่สนับสนุนชีวิตทางสังคม เพราะการทำให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจะเป็นไปได้ก็ต้อง อาศัยสังคม นี้คือความหมายที่แท้จริงของคำสอนที่ว่า “ความเห็นแก่ตัว” (Egoism) เป็นกฎพื้นฐานของ สังคม^๖ การรู้จักช่วยเหลือ แบ่งปัน เกื้อกูลต่อกันในสังคมทั้งในการบริโภค การผลิต การพัฒนาที่ยั่งยืน การดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ตั้งอยู่บน ความสมดุลของสรรพสิ่ง^๗

การวิจัยในครั้งนี้จะเกิดประโยชน์กับนักเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่หลบหลีกการใช้เครื่องมือ เศรษฐศาสตร์กระแสหลักแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับปากห้องของชาวบ้าน โดยใช้หลักธรรมาภิทาง พระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ร่วมกับนโยบายของรัฐที่เป็นเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มหภาค เพื่อให้ ชาวบ้านเกิดความเข้มแข็ง พึงพาตันเองได้ มีความเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกัน ไม่เอรัดเอาเปรียบ ชึ่งกันและกัน จนเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทำให้สังคมน่าอยู่ เศรษฐกิจฐานรากพัฒนาต่อไปได้

^๔ สำราญ อิ่มจิตต์, เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕-๙๖.

^๕ ประเวศ วงศ์สี, พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย, (สมุทรปราการ: บริษัท ออฟเซ็ทพลัส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

^๖ Ayn Rand, *Capitalism: The Unknown Ideal*, (New York: Penguin Books, 1967), P.19.

^๗ Alexander H. Shand, *Free Market Morality: The Political economy of the Austrian school*, (London: Routledge, 1990) P.75.

^๘ ชลวิทย์ เจียรจิตต์, ศาสนา กับ การพัฒนา, (นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๑๓๔.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนการดำเนินการตามลำดับ โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา รายงานวิจัย เอกสารต่าง ๆ และพระไตรปิฎก นำมายิเคราะห์แยกหมวดหมู่ของเนื้อหาให้ชัดเจน

๑. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study)

ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากการศึกษาหนังสือ ตำรา รายงานวิจัย วารสาร และบทความวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หนังสือและตำราเศรษฐศาสตร์ รายงานวิจัย บทความวิชาการ เอกสารต่าง ๆ และพระไตรปิฎก เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญนำมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์เอกสาร และนำมาอ้างอิงเป็นข้อค้นพบ (Findings) เกิดความน่าเชื่อถือ (Reliability) และความหมายสมด้านภาษา (Wording)

๓. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสารแล้วนำมายิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือและตำราเศรษฐศาสตร์ รายงานวิจัย บทความวิชาการ เอกสารต่าง ๆ และพระไตรปิฎก เป็นต้น

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและวรรณกรรมต่าง ๆ ทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในวิธีการ หลักการ และองค์ประกอบต่าง ๆ ตามข้อเท็จจริง ทั้งในเชิงเหตุและผล ในลักษณะของการพรรณนานำไปสู่คำตอบในการศึกษาและสรุปให้เห็นถึงหลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

๕. การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลเป็นลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) การพรรณนาประกอบรูปภาพ ประกอบการบรรยายกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์

ทางพระพุทธศาสนา หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ เพื่อนำองค์ความรู้จากเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหรือเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ได้จากการวิจัยไปขยายผลและนำไปใช้กับชุมชน เพื่อ พัฒนาจิตใจประกอบกับการทำอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวต่อไป

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ ๑ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

(๑) การผลิตมุ่งเน้นความซื่อตรงต่ออาชีพ มีสัมมาอาชีวะในการผลิต เว้นมิจฉาชีวะ ไม่มุ่ง หากำไรหรือประโยชน์ส่วนตน และต้องมีป้าปนิกธรรม (องค์คุณของพ่อค้า) (๒) การบริโภคต้องใช้เงินโดย มั่นสิการควบคุมความต้องการให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม (๓) การเงิน เน้นการใช้อารักษ์สมปำทา รักษา ทรัพย์ที่นำมาได้และเว้นจากอบายมุข (๔) ปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนต้องการความสุขจาก ปัจจัยพื้นฐาน (๕) อย่าง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค (๖) ความสุขของชีวิตมนุษย์ เกิดจาก อัตถิสุข สุขเกิดแต่การเมียรัพย์ โภคสุข สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค อนัสนุข สุขเกิดแต่การ ไม่เป็นหนี้ และ อนวัชชสุข สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโภช (๗) การบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน สัตว์ ทึ้งหมดด้วยชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร ต้องการความสุขที่แท้จริงที่เกิดจากใจโดยการควบคุมจิตใจตนเอง ไม่ ต้องคอยิ่งตามหรือตกเป็นทาสของตัณหา (๘) คุณค่าของกาลเวลา มนุษย์ทุกคนมีเวลาเท่าเทียมกัน ไม่ ควรปล่อยเวลาให้ผ่านพ้นไป จะเป็นผู้คนขาดใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

วัตถุประสงค์ที่ ๒ หลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

(๑) หลักการ ประกอบด้วย (๑) การที่สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน การ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจึงต้องคำนึงถึงสิ่งรอบข้างอยู่ เสมอ (๒) ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ทำความเห็นแก่ตัวให้เป็นประโยชน์ ต่อผู้อื่น (๓) มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน การได้กรรมสิทธิ์และการใช้เสรีภาพต้องมี ความชอบธรรม (๔) การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม หลีกเลี่ยงการทำทุจริตต่าง ๆ ประกอบ อาชีพที่สุจริตไม่คดโกง หรือทำรายผู้อื่น (๕) การมีเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้ที่มีความรู้จักพอ ไม่ โลภมาก ความรู้ประมาณ ความพอดี

(๒) วิธีการ ประกอบด้วย การแบ่งปันช่วยเหลือ การทำประโยชน์ต่อสังคม การรู้จัก พอประมาณ การมีความรู้ การรู้จักประหยัด และการพึงตนเอง

(๓) องค์ประกอบ ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การมี ความรู้ และมีคุณธรรม

วัตถุประสงค์ที่ ๓ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า

๑) หลักอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ภายนอกที่ส่งเสริมให้ทำความดีต่อกันอื่น ได้แก่ เช่นสิ่งที่ควรเชื่อ โดยมีปัญญาประกอบความเชื่อ ละเว้นสิ่งที่เป็นโภคภัณฑ์ต่อการบริโภค สิ่งผิดกฎหมาย ละอายและสะดึกลักษณะทางการเจ้าเปรียบผู้อื่น กระทำไม่ดี หรือการกดขี่ผู้บริโภค รับฟังข้อมูลข่าวสาร มีความรู้ในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ไม่ลงไปตามลาก ยก สรรสเริญ สุขและเมตตา มีความเอื้อเฟื้อเพื่อแผ่ บริจาคให้ทานแก่ผู้อื่นโดยไม่ผูกขาดราคา ไม่เก็บกำไรจนมากเกินไป มีปัญญาความรอบรู้ เข้าใจการลงทุน เข้าใจการทำธุกรรมทางเศรษฐกิจ เข้าใจกฎหมายของชาติการดำเนินการเศรษฐกิจหรือวัสดุจัดธุรกิจ

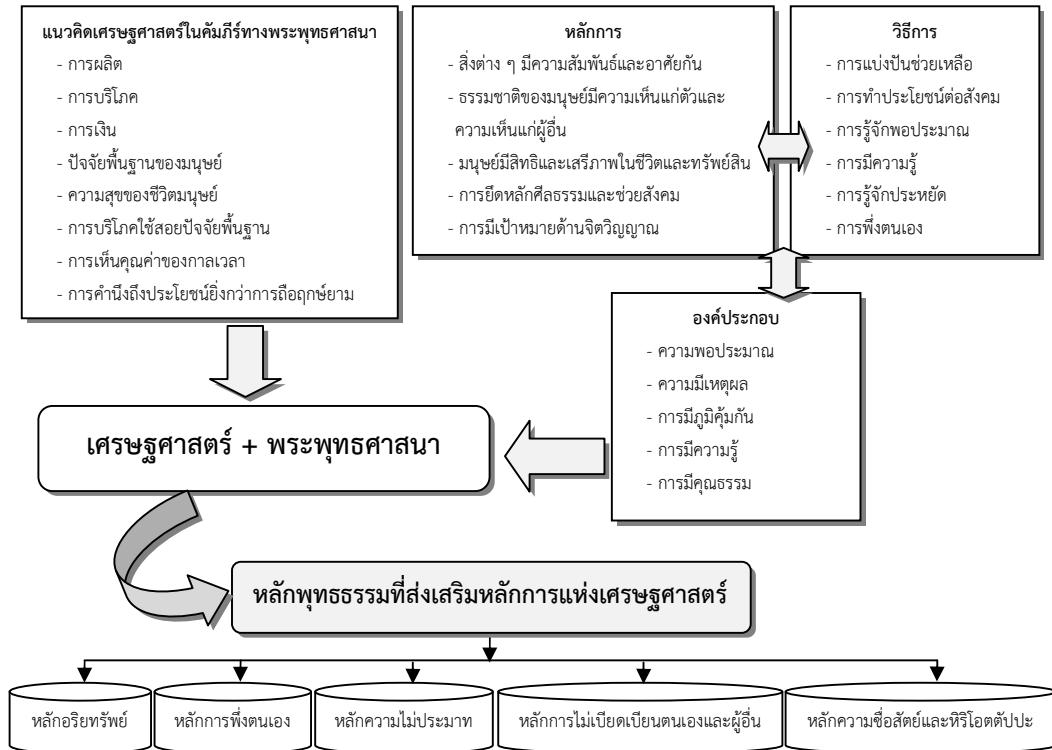
๒) หลักการพึงตนเอง เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเองเป็นหลัก ฝึกฝนตนเองให้ดี มีความเพียรพยายาม ไม่เป็นภาระของผู้อื่นและหมู่คณะ

๓) หลักความไม่ประมาท เน้นการไม่เข้าไปยุ่งกับความเสี่ยง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ สามารถเกิดความผิดพลาดได้ทุกขณะที่มีการดำเนินงาน ความเสี่ยงสูงจะมีผลตอบแทนสูง ความเสี่ยงต่ำ ผลตอบแทนก็จะต่ำด้วย การตั้งอยู่ในหลักอปปมาธรรมจึงเหมาะสมและทำให้ชีวิตดีงาม

๔) หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การทำให้ทุกฝ่ายได้ส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์เท่าๆ กัน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่หักหลังผู้อื่น เอาใจเขม่าใส่เรา จะทำให้การทำงานหรือการทำธุกรรมทางเศรษฐกิจราบรื่นประสบความสำเร็จ

๕) หลักความซื่อสัตย์และหิริโตตปติ การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การมีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน โดยมีความเกรงกลัวหรือละอายต่อบาปในสิ่งที่ตนเองจะทำทุจริตลงไป ยับยั้งความอยากได้อยากมีเงินเกินเหตุความจำเป็นจนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นการสร้างความเชื่อใจและนำไปสู่ความสำเร็จการทำธุกรรมทางเศรษฐกิจ

องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์” พบว่า แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย ๑) แนวคิดการผลิต โดยเน้นที่ผู้ประกอบการ เพราะเป็นผู้ตัดสินใจใช้ปัจจัยการผลิตทั้งหมด ต้องเป็นผู้มีเจตนาดี มีความซื่อสัตย์ ต่ออาชีพ เว้นจากมิจฉาชีวะ มีสัมมาอาชีวะในการผลิต ไม่แสวงหากำไรมากจนเกินไป ๒) แนวคิดการบริโภค โดยเน้นการรู้จักพอประมาณในการบริโภค หรือ โภชเนมตตัญญาต และ มชุมมิมาปฏิปทา โดยใช้หลักโยนโนสัมโนสิการควบคุมการบริโภคในระดับที่เหมาะสม ๓) แนวคิดการเงิน โดยเน้นหลักอุปถัมภ์ สัมปทาน สมชีวิตา และอารักษ์สัมปทาน และเว้นจากอบายมุข ๔) ได้แก่ การเศพของมีนเมາ การเที่ยวไปตามตกรอกซอกซอยในเวลากลางคืน การเที่ยวตูมหรสพ การเล่นการพนัน การคบคนชั่วเป็นมิตร และการหมกมุ่นในความเกียจคร้าน ๕) แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ โดยเน้นความสุขที่มนุษย์ ครัวเม ๖) อย่าง ได้แก่ สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค สุขเกิดแต่การไม่เป็นหนี้ สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโทษ ๗) แนวคิดการบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน โดยเน้นรู้จักขยันหาทรัพย์ ในทางที่ชอบธรรมให้เพิ่มมากขึ้น รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หมายได้นั้นเพื่อเป็นหลักประกันชีวิต รู้จักควบคุณ

เพื่อให้ทรัพย์เพิ่มพูน รู้จักดำรงชีวิตให้พอเหมาะสม พอดี พอดี เพื่อการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิตรักกุมไม่ฟุ่มเฟือย ๓) แนวคิดคุณค่าของกาลเวลา โดยเน้นตระหนักรึ่งคุณค่าของเวลาที่มนุษย์ทุกคนมีเท่าเทียมกัน ไม่สามารถจะสมควรได้ เป็นสิ่งที่ผ่านไปเรื่อยๆ ผ่านแล้วก็ผ่านไป ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก ๔) แนวคิดการคำนึงถึงประโยชน์ยิ่งกว่าการถืออุทกษ์ยาม โดยเน้นการไม่ถืออุทกษ์ยามในการทำงาน การถืออุทกษ์ยามทำให้เสียประโยชน์ ถูกใจได้ เวลาใด ยามใด สามารถทำงานได้หมดและเป็นประโยชน์ได้หมด ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตีํ)^๙ ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มี ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการผลิต ได้แก่ สุขของคุณทัศน์, ความไฟบูลร์, ขุมทรัพย์ ๔ อย่าง, ประโยชน์ของมนุษย์ เป็นต้น ๒) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการบริโภค ได้แก่ ปัจจัย ๔ การบริโภค สันโดษ การจัดสรรทรัพย์ให้เป็นหลักแห่งความตั้งมั่นของตระกูล และอย่างมุข ๓) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการแลกเปลี่ยน ได้แก่ หลักอาชีวภูมิชีวิตรัตน์, คุณสมบัติของนักการค้าที่ดี, เหตุที่ทำให้การค้าขาดทุนและได้กำไร และอปปมาธรรม ๔) หลักพุทธธรรมสนับสนุนการจัดสรรการจัดการผลผลิต ประกอบด้วย หลักการสนับสนุนการเจริญเติบโต และหลักอคติ ๔ หลักการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๕ อย่าง ได้แก่ ๑) การที่สิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน ๒) ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งความเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ๓) มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน ๔) การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม ๕) การมีป้าหมายด้านจิตวิญญาณ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีชา ช้างหวัญ^{๑๐} ได้ศึกษาเรื่อง “ทุนนิยมกับพระพุทธศาสนา” การถือผลประโยชน์เป็นความตีสูงสุดทำให้เห็นว่า คนเราต้องแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ โดยเป็นการแข่งขันแบบท่าลายลักษณ์อย่างประศจากขอบเขต ใช้ได้ทั้งการหลอกลวง การทำร้ายคู่แข่ง การไม่เคารพผู้อื่นหรือไม่คำนึงถึงผู้อื่น การทำธุรกิจจึงเป็นเหมือนลงกรรมที่ประศจากความกรุณาปราณ โดยถือเงินว่ามีค่ากว่าคุณธรรม และไม่สนใจประโยชน์หรือความเสียหายของสังคม วิธีการเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา มีวิธีการสำคัญ ๗ อย่าง ได้แก่ ๑) ความร่วมมือและการแบ่งปันช่วยเหลือ ๒) การดำเนินการภายในกรอบของศีลธรรมและการทำประโยชน์ต่อสังคม ๓) การทำงานโดยมีคุณค่าทางจิตวิญญาณเป็นแรงกระตุ้น ๔) ใช้วิธีการแบบสายกลางที่เรียบง่าย รู้จักพอและรู้จักประมาณ ๕) การใช้ปัญญา ความรู้ ความมีเหตุผล และความรอบคอบ ๖) การรู้จักประยัดและ การออม ๗) การพึงตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมโภชน์ จิตัญโณ (ศรีพันธ์)^{๑๑} ได้ศึกษา

^๙ พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตีํ), วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๐} ปรีชา ช้างหวัญ, “ทุนนิยมกับพระพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๕): หน้า ๘.

^{๑๑} พระมหาสมโภชน์ จิตัญโณ (ศรีพันธ์), ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๘๗-๘๘.

เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระราชปีก” พระไตรปีกได้นำเรื่องการพัฒนาชีวิตและสังคม โดยอาศัยปัจจัยที่เข้าไปช่วยบำบัดความต้องการของมนุษย์ เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมให้เหมาะสม เรียบง่าย มีอาหารที่เหมาะสม มีภาพสังคมที่เหมาะสม มนุษย์จะต้องใช้จิตใจเป็นตัวนำพัฒนาระบบ มีการใช้ชีวิตโดยอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยไม่เบี่ยงเบนตนเองและสังคม และสังหารรัพย์ การใช้ทรัพย์ การแบ่งปันเศรษฐรัพย์ องค์ประกอบเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๕ อย่าง คือ ๑) ความพอประมาณ ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป ๒) ความมีเหตุผล คำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ ๓) การมีภูมิคุ้มกัน รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ ๔) การมีความรู้ หรือความรอบรู้ มีข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ดำเนินการอยู่เป็นอย่างดี ๕) มีคุณธรรม ตระหนักในด้านคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทิพย์ภวิษณ์ ใสชาติ^{๑๒} ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา” การบริโภคตามแนวพุทธใช้ปัญญาในการพิจารณาไตรตรองทั้งก่อนและหลังบริโภค รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง โดยใช้หลักโภชนสัปปายะ คือ การกินอาหารที่เหมาะสมกับร่างกาย เกือกถูกต่อสุขภาพ และโภชเนมัตตัญญา คือ การรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่กินมากจนเกินไปหรือน้อยจนเกินไป แต่ให้กินพอตักบความต้องการของร่างกาย หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ มี ๕ อย่าง คือ ๑) หลักอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐ ผังแน่นอยู่ในจิตใจของคนเรา ได้แก่ สثارา ศีล หิริ โวตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ และปัญญา ๒) หลักการพึงตนเอง ผลิตเพื่อบริโภคเอง เพิ่รพยายามฝึกฝนตนเองให้ดีอยู่เสมอ ๓) หลักความไม่ประมาท เว้นจากความเสี่ยง ทำตนอยู่บนความไม่ประมาท ไม่หาแสงห้ามความท้าทายและผลกำไรจำนวนมาก ๆ ๔) หลักการไม่เบี่ยงเบนตนเองและผู้อื่น ทุกฝ่ายเกิดความพอใจได้ผลประโยชน์เท่ากัน มีความสุขกันทุกฝ่าย ๕) หลักความซื่อสัตย์สุจริตและหิริโวตตัปปะ มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนจากการผลิตสินค้าและบริการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิพัฒน์ ยอดพุทธิกรณ์^{๑๓} ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์” มัชฌิมาปฏิปทา โภนิโสมนสิการ และอัปมาทธรม มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยมัชฌิมาปฏิปทา กับความพอประมาณเป็นวิธีการในการพัฒนาตน โภนิโสมนสิการกับความมีเหตุผล เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสนับสนุนการพัฒนาตน และอัปมาทธรมกับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พุทธิตา รักษา พงษ์^{๑๔}

^{๑๒} ทิพย์ภวิษณ์ ใสชาติ, วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, หน้า ๙๐-๙๒.

^{๑๓} พิพัฒน์ ยอดพุทธิกรณ์, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๔} พุทธิตา รักษา พงษ์, การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภคภิภาค ๔, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาภูมิราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๒๙.

ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภคิวภาค ๔” มนุษย์ในทางเศรษฐกิจมีเหตุผลเป็นของตนเอง สนใจประโยชน์ของตน อาศัยแรงผลักดันนั้นกระตุ้นให้เกิดการผลิต การบริโภค การตลาดและการลงทุน การออมทรัพย์ และการประหยัด ซึ่งเป็นการแข่งขันกันทางวัตถุ เพื่อให้ถึงจุดหมายคือความมั่นคงทางวัตถุ การเวนจากอบายมุขเป็นการจัดสรรทรัพยากรลงในอัตราประโยชน์ คือประโยชน์ในวัตถุ ประโยชน์ในทางธรรม และประโยชน์ในทางปัญญา หลักโภคิวภาค ๔ คือ การใช้จ่ายทรัพย์โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตัวเอง เลี้ยงคนที่ควรบำรุงตามหลักทิศ ๒ และทำประโยชน์ ๒ ส่วนใช้ลงทุนประกอบการงาน อีก ๑ ส่วนเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น การปฏิบัติตามโภคิวภาค ๔ มีคุณค่าในฐานะเป็นหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง บุคลครอบข้าง และในทางเศรษฐกิจพระพุทธศาสนาถือว่าความสุขทางเศรษฐกิจมีใช้การมีทรัพย์สินเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่วิธีการที่ได้มาและการบริหารจัดการ

ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์หลักทรัพย์ธรรมที่เสริมสร้างหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ทำให้ทราบถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งมีความเหมือนกันและแตกต่างกันบางประดิษฐ์ โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

- ๑) การเปรียบเทียบทักษิณธรรมทางพระพุทธศาสนา กับหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เป็นการเปรียบเทียบทักษิณธรรมทางพระพุทธศาสนาและเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ ใช้สิ่งของที่มีอยู่หรือทรัพย์การที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หากจะกล่าวว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักใช้ทรัพย์การที่มีอยู่สื้นเปลืองจึงไม่เป็นธรรม
- ๒) จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาและเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ ใช้สิ่งของที่มีอยู่หรือทรัพย์การที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หากจะกล่าวว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักใช้ทรัพย์การที่มีอยู่สื้นเปลืองจึงไม่เป็นธรรม
- ๓) พระพุทธศาสนาเน้นการปล่อยวาง ละเว้น ทำจิตใจให้สงบบริสุทธิ์ตามวิถีของผู้สละการครองเรือนแล้ว เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นการแสวงหาผลกำไร ประโยชน์ที่จะได้รับ วุ่นวายตามวิถีของผู้อยู่อยู่กับเรือน เพื่อปากท้องและการดำรงชีพของราษฎรากล่าวว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักแสวงหาผลกำไร และผลประโยชน์เป็นที่ตั้งจึงไม่เป็นธรรม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาชนชั้นต้นแบบ หรือวัดต้นแบบ ที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ หรือวิธีการของชุมชนต้นแบบที่ใช้การแก้ไขปัญหาและดำเนินการตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ได้แก่

- ๑) ควรศึกษารูปแบบ วิธีการ กระบวนการ องค์ประกอบ และการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ โดยศึกษาข้อมูลนั้นแบบที่ใช้แนวทางเศรษฐกิจแนวพุทธจนประสบผลสำเร็จ
- ๒) ควรศึกษาวิธีการนำหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธซึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์กราฟเร่อง มาใช้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจรดับประเทศในยามที่กฎหมายและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถแก้ปัญหา วิกฤติทางเศรษฐกิจได้
- ๓) ควรศึกษากฎหมายและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีความคล้ายกันกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นำมาประยุกต์ใช้อธิบายการแก้ปัญหาเศรษฐกิจยุคใหม่

บรรณานุกรม

- ชลวิทย์ เจียรจิตต์. ศาสนา กับ การ พัฒนา. นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด, ๒๕๖๐.
- ตีรอน พงศ์มน พัฒน์. เศรษฐศาสตร์ บน ทาง สาย กลาง. นนทบุรี: หจก. โรงพิมพ์ วัชรินทร์ พี.พี., ๒๕๖๐.
- ประเวศ วงศ์. พระพุทธศาสนา ทุนอันยิ่งใหญ่ เพื่อ พัฒนา ประเทศไทย. สมุทรปราการ: บริษัท ออฟเช็ค พลัส จำกัด, ๒๕๕๙.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. “ทุนนิยม กับ พระพุทธศาสนา”. วารสาร พุทธศาสนา ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๕): ๘.
- พระมหาคิริวัฒน์ อริยะเมธี (จันตี). วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จำกัด ของ พระพุทธศาสนา. รายงานวิจัย. (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.
- พิพัฒน์ ยอดพุตติการณ์. การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบ กับ หลัก พุทธศาสตร์. รายงานวิจัย. (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.
- พุทธิทา รักพงศ์. การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณี โภควิภาค ๔. รายงานวิจัย. (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.
- สำราญ อิมจิตต์. เศรษฐ์ ปรัชญา ใน พุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๗.
- อภิชัย พันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิัฒนาการ ทฤษฎี และ การ ประยุกต์ กับ เศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๔๘.
- Alexander H. Shand. *Free Market Morality: The Political economy of the Austrian school.* London: Routledge, 1990.
- Ayn Rand. *Capitalism: The Unknown Ideal.* New York: Penguin Books, 1967.
- Layard, Richard. *Happiness: Lessons from a New Science.* London: Penguin Books, 2005.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑.๑ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาด้านเศรษฐศาสตร์ เช่น หลักเศรษฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนา กับการพัฒนาเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนา กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จริยธรรมทางเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ในวรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนา เศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น ในระดับปรัชญาตรีของ หลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒ สามารถนำผลงานวิจัยไปประยุกต์ใช้กับนโยบายเศรษฐกิจที่เสนอโดยนักเศรษฐศาสตร์ เป็นโมเดลเศรษฐศาสตร์ทางเลือก แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับปากท้องของชาวบ้าน โดยใช้หลักธรรมา ทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความเข้มแข็ง พึงพาตนเองได้ มีความเห็นใจซึ่งกัน และกัน ช่วยเหลือกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน จนเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทำให้สังคมน่า อยู่ เศรษฐกิจฐานรากพัฒนา

๒. กิจกรรมด้านการส่งเสริมเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๒.๑ สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับหน่วยงานของรัฐ เช่น เทศบาลตำบล องค์การ บริหารส่วนตำบล เป็นต้น กำหนดนโยบายเศรษฐกิจเกี่ยวกับปากท้องชาวบ้าน โดยใช้หลักเศรษฐศาสตร์ กระแสหลักพสมพسان กับหลักธรรมาทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของคนไทย แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชนเชิงเศรษฐศาสตร์ทางเลือก

๒.๒ จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนโดยใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ทำกิจกรรมอบรมหรือ สัมมนาและการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการผลิตแบบพุทธ การบริโภคแบบพุทธ การรู้จักใช้จ่าย การรู้จัก พอประมาณไม่หลงไปกับกระแสโลกนิยมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ พัฒนาทักษะด้านการวิจัยให้กับคณาจารย์ และนิสิตหลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต

๓.๒ พัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการผลิต การบริโภค การรู้จักพอประมาณ และการรู้จัก การใช้จ่ายส่วนตัวและครัวเรือน โดยใช้ฐานเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

เรื่อง การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒ เพื่อศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๑.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

สรุปผลการดำเนินการตามแผนงาน/กิจกรรมตาม Proposal ในรอบ ๑๒ เดือน

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน วัตถุประสงค์	ร้อยละความ พึงพอใจต่อ ^{ผลสำเร็จ}
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง		
๑. ศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากหนังสือ ตำรา รายงาน วิจัย และเอกสารอื่น ๆ	แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	ได้ทราบผลิตไม่นุ่งผลิต เพื่อประโยชน์ส่วนตน รู้จัก การรักษาทรัพย์ที่หาได้ เนื้อบาบymx บริโภคด้วย ใจโน้มน้าว มีความสุข จากการใช้ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อาหาร เครื่องดื่ม ที่อยู่อาศัย และยา הרักษาร็อก	ข้อที่ ๑	๑๐๐%
๒. ศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา รายงานวิจัย และเอกสารอื่น ๆ	หลักการวิธีการ และ องค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา	ได้ทราบ หลักการ คือ สิ่ง ต่าง ๆ มีความสันนิษฐาน และ อาศัยกัน มุนุษย์มี ความเห็นแก่ตัวและเห็นแก่ ผู้อื่น เป็นต้น วิธีการ คือ การแบ่งปัน ช่วยเหลือ การทำประโยชน์ ต่อสังคม รู้จักประยัดด	ข้อที่ ๒	๑๐๐%

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน วัตถุประสงค์	ร้อยละความ พึงพอใจต่อ ผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง		
		องค์ประกอบ คือ ความ พอประมาณ ความมีเหตุวี ผล การมีภูมิคุ้มกัน เป็นทัน		
๓. วิเคราะห์หลักพุทธ ธรรมที่ส่งเสริมหลักการ แห่งเศรษฐศาสตร์ จาก พระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา รายงานวิจัย และ เอกสารอื่น ๆ	หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริม หลักการแห่ง ^{เศรษฐศาสตร์}	ได้ทราบหลักอริยทรัพย์ การส่งเสริมการเป็นคนดี จากภายในใจ ให้หลัก พึงตนเอง ผลิตเพื่อบริโภค ^{เอง} ไม่เบียดเบี้ยนและเป็น ^{ภาระของคนอื่น} หลักความ ไม่ประมาท ไม่เข้าไปยุ่งกับ ^{พุทธิกรรมที่มีความเสี่ยง} หลักการไม่เบียดเบี้ยน ^{ตนเองและผู้อื่น ทำให้ทุก} ^{ฝ่ายได้ประโยชน์เท่า ๆ กัน} หลักความซื่อสัตย์และ หิริโตตตัปปะ มี ความสัมพันธ์ดีต่อกัน เชื่อใจซึ่งกันและกัน โดยมี ความเกรงกลัวต่อบาปในสิ่ง ที่จะกระทำทุจริตไม่เดิมไป	ข้อที่ ๓	๑๐๐%
๔. กิจกรรมอื่น ๆ และ รายงานความก้าวหน้า	แนวทางการส่งเสริม หลักการแห่ง ^{เศรษฐศาสตร์}	ได้แนวทางการนำหลัก ธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปประยุกต์ใช้ร่วมกับการ พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อปักทั้งของชาวบ้าน	ข้อที่ ๓	๑๐๐%

ลงนาม.....

พระคุณสัน พิเตเมธोส, ผศ.

หัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน

๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

ภาคผนวก ง
แบบสรุปโครงการวิจัย

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ : ว.๒๒๔ / ๒๕๖๐

ชื่อโครงการ : การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

หัวหน้าโครงการ : พระคุณสัน พิจิตเมธีโส, ผศ.

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ : ๐๘-๑๖๑๖-๙๔๑๙ **E-mail-address :** sanpkk@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

ท่ามกลางความสับสนอลหม่านทางการเมือง ในโลกยุคสมัยใหม่ที่เทคโนโลยีทันสมัยเปลี่ยนแปลงรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา มนุษย์ทั่วโลกต่างหลงให้ไว้ว่าสิ่งที่ตนเองยังเอื้อมไม่ถึง เช่น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงขึ้น การลงทุนมากขึ้น มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น ฯลฯ โดยหลงไปว่าสิ่งเหล่านี้คือจุดมุ่งหมายในชีวิตของตน โลภวัตถุนิยมและบริโภคนิยมได้ให้น้ำหนักกับการแสวงหาผลประโยชน์และความสุขที่เป็นความเพลิดเพลิน ความทะยานอย่างจึงถูกมองในแง่ดีจนละเลยการสภาพดีความทะยานอย่างและการก้าวข้ามมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม โลกที่พึงความทะยานอย่างจึงเป็นพิษต่อคุณธรรมของมนุษย์และความสงบสุขของสังคม มนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์ขึ้นมาเองและเมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างความทุกข์ เพราะเหตุที่ไม่พยายามเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ตามธรรมชาติ มนุษย์ก็สามารถจะทำให้ตนเองพ้นทุกข์ กลับไปทำความเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เงินทองมีค่าอย่างมากสำหรับคนจน รายได้ที่มากขึ้นย่อมทำให้คนจนมีความสุขมากขึ้น จนกระทั่งรายได้มากจนถึงระดับหนึ่งแล้ว เงินทองอาจจะมีผลน้อยมากหรือซื้อความสุขไม่ได้ มนุษย์ทุกคนต้องการความพึงพอใจสูงสุดที่ได้บริโภคสินค้าและบริการ และความพึงพอใจไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งตอบสนองยิ่งเพิ่มความต้องการ และถ้ายิ่งรุ่นแรงขึ้นมากจะเป็นกิจกรรมที่เห็นแก่ตัว ควบคุมได้ยาก ต้องการอย่างจะมีการแข่งขัน อยากมี อยากเป็น อยากเสพ เมื่อความอยากล้นใจอาจลืมความยุติธรรม ความเจริญทางด้านวัตถุอาจรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ควบคู่ไปกับความอยากที่เพิ่มขึ้น แต่คุณค่าทางด้านจิตใจสื่อม戈rom ลง และมีผลกระทบถึงระบบการจัดสรรวัตถุธรรมและโครงสร้างทางสังคมในส่วนอื่น ๆ อีกด้วย

โลกสมัยใหม่ที่มีโลกตะวันตกเป็นผู้นำขึ้นเคลื่อนการพัฒนาด้วยความคิดวัตถุนิยม บริโภค นิยม โดยอาศัยความโลภเป็นตัวกระตุ้น ดังที่ฝรั่งพูดว่า “Greed in Good” หรือ “ความโลภเป็นของดี” เพราะความอยากรถตุนให้เกิดการพัฒนา คิดค้นค่าว่าหากความรู้เพื่อสร้างความร่ำรวย ทำให้โลกเจริญที่ว่าเจริญนี้คือสามารถผลิตวัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันความโลภก็นำไปสู่การเอา

รัดเจ้าเปรียบ แย่งชิง ขัดแย้งรุนแรง และทำลายสิ่งแวดล้อม ดังที่เกิดสังคมร้ายๆ รวมทั้งสังคมโลก ๒ ครั้งในศตวรรษที่แล้ว การพัฒนาตามแนวทางวัตถุนิยมบริโภคนิยมแนววันตกที่ขับเคลื่อนด้วยโลภ จิต นำไปสู่การเสียสมดุลอย่างรุนแรงทุก ๆ ทาง ทั้งชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทุนนิยมคือระบบสังคมที่ยึดหลักการยอมรับสิทธิของปัจเจกชน (Individual Rights) รวมทั้งสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สิน (Property Rights) เป็นระบบที่ทรัพย์สินทุกอย่างมีผู้ครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเป็นการ ส่วนตัว ส่วนมากทุกคนมีชีวิตหรือปราณາที่จะมีชีวิตเพื่อตนเอง ข้อเท็จจริงนี้ไม่ได้รับความชีวิตทาง สังคม แต่สนับสนุนชีวิตทางสังคม เพราะการทำให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจะเป็นไปได้ก็ต้อง อาศัยสังคม นี้คือความหมายที่แท้จริงของคำสอนที่ว่า “ความเห็นแก่ตัว” (Egoism) เป็นกฎพื้นฐานของ สังคม การรู้จักช่วยเหลือ แบ่งปัน เกื้อกูลต่อกันในสังคมทั้งในการบริโภค การผลิต การพัฒนาที่ยั่งยืน การดำเนินการที่จะเกิดขึ้นต่อสังคม เป็นการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ตั้งอยู่บน ความสมดุลของสรรพสิ่ง

การวิจัยในครั้งนี้จะเกิดประโยชน์กับนักเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่หลบหลีกการใช้เครื่องมือ เศรษฐศาสตร์กระแสหลักแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับภาคท้องของชาวบ้าน โดยใช้หลักธรรมาทาง พระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ร่วมกับนโยบายของรัฐที่เป็นเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มหภาค เพื่อให้ ชาวบ้านเกิดความเข้มแข็ง พึงพาตனเองได้ มีความเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกัน ไม่เอารัดเจ้าเปรียบ ซึ่งกันและกัน จนเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทำให้สังคมนำอยู่ เศรษฐกิจฐานรากพัฒนาต่อไปได้

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาหลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ ๑ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

๑) การผลิตมุ่งเน้นความซื่อตรงต่ออาชีพ มีสัมมาอาชีวะในการผลิต เว้นมิจฉาชี化 ไม่มุ่ง หากำไรหรือประโยชน์ส่วนตน และต้องมีป้าปนิกธรรม (องค์คุณของพ่อค้า) ๒) การบริโภคต้องใช้เงินโดย มนสิการควบคุมความต้องการให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ๓) การเงิน เน้นการใช้อารักษ์สัมปทาน รักษา ทรัพย์ที่นำมาได้และเว้นจากอบายมุข ๔) ปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนต้องการความสุขจาก ปัจจัยพื้นฐาน ๕ อย่าง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ๕) ความสุขของชีวิตมนุษย์ เกิดจาก อัตถิสุข สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ โภคสุข สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค อนัสนุสุข สุขเกิดแต่การ ไม่เป็นหนี้ และ อนัตตสุข สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโภช ๖) การบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน สัตว์ ทั้งหมดดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร ต้องการความสุขที่แท้จริงที่เกิดจากใจโดยการควบคุมจิตใจตนเอง ไม่ ต้องค้อยวิ่งตามหรือตกเป็นทาสของต้นชา ๗) คุณค่าของกาลเวลา มนุษย์ทุกคนมีเวลาเท่าเทียมกัน ไม่

ควรปล่อยเวลาให้ผ่านพ้นไป จะเป็นผู้ผลิตใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

**วัตถุประสงค์ที่ ๒ หลักการวิธีการและองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา
ผลการวิจัยพบว่า**

(๑) หลักการ ประกอบด้วย (๑) การที่สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกัน การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจึงต้องคำนึงถึงสิ่งรอบข้างอยู่เสมอ (๒) ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งเห็นแก่ตัวและความเห็นแก่ผู้อื่น ทำความเห็นแก่ตัวให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น (๓) มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สิน การได้กรรมสิทธิ์และการใช้เสรีภาพต้องมีความชอบธรรม (๔) การยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม หลีกเลี่ยงการทำทุจริตต่าง ๆ ประกอบอาชีพที่สุจริตไม่คดโกง หรือทำร้ายผู้อื่น (๕) การมีเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้ที่มีความรู้จักพอ ไม่โลกมาก ความรู้ประมาณ ความพอดี

(๒) วิธีการ ประกอบด้วย การแบ่งปันช่วยเหลือ การทำประโยชน์ต่อสังคม การรู้จักพอประมาณ การมีความรู้ การรู้จักประยุต์ และการพึงตนเอง

(๓) องค์ประกอบ ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การมีความรู้ และมีคุณธรรม

วัตถุประสงค์ที่ ๓ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า

(๑) หลักอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ภายในที่ส่งเสริมให้ทำความดีต่อคนอื่น ได้แก่ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อโดยมีปัญญาประกอบความเชื่อ ลงทะเบียนสิ่งที่เป็นโภเพมหันต์ต่อการบริโภค สิ่งผิดกฎหมาย ละอายและสะดูกลัวต่อobaจากการเอาเปรียบผู้อื่น กระทำไม่ดี หรือการกดซื้อผู้บริโภค รับฟังข้อมูลข่าวสาร มีความรู้ในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ไม่ลงไปตามลาก ยก สรรเริญ สุขและไม่ตรี มีความเอื้อเพื่อเมื่อแผ่ บริจาคให้ทานแก่ผู้อื่นโดยไม่ผูกขาดราคากา ไม่เก็บกำไรจนมากเกินไป มีปัญญาความรอบรู้ เข้าใจการลงทุน เข้าใจการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ เข้าใจกฎหมายของธรรมชาติการดำเนินการเศรษฐกิจหรือวัฏจักรธุรกิจ

(๒) หลักการพึงตนเอง เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเองเป็นหลัก ฝึกฝนตนเองให้ดี มีความเพียรพยายาม ไม่เป็นภาระของผู้อื่นและหมุนคันจะ

(๓) หลักความไม่ประมาณ เน้นการไม่เข้าไปยุ่งกับความเสี่ยง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ สามารถเกิดความผิดพลาดได้ทุกขณะที่มีการดำเนินงาน ความเสี่ยงสูงจะมีผลตอบแทนสูง ความเสี่ยงต่ำ ผลตอบแทนก็จะต่ำด้วย การตั้งอยู่ในหลักอัปมาทธรมจึงเหมาะสมและทำให้วิศวกรรมทาง

(๔) หลักการไม่เบียดเบี้ยนตนเองและผู้อื่น การทำให้ทุกฝ่ายได้ส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์เท่า ๆ กัน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่หักหลังผู้อื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา จะทำให้การทำงานหรือการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจราบรื่นประสบความสำเร็จ

(๕) หลักความซื่อสัตย์และหิริโตตปต ความมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การมีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน โดยมีความเกรงกลัวหรือละอายต่อบาปในสิ่งที่ตนเองจะทำทุจริตลงไป ยับยั้งความอยากได้

อย่างมีจินกีนเหตุความจำเป็นจนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นการสร้างความเชื่อใจและนำไปสู่ความสำเร็จ การทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑.๑ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา ด้านเศรษฐศาสตร์ เช่น หลักเศรษฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนา กับการพัฒนาเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนา กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จริยธรรมทางเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ในวรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนา เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น ในระดับปริญญาตรีของ หลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒ สามารถนำผลงานวิจัยไปประยุกต์ใช้กับนโยบายเศรษฐกิจที่เสนอโดยนัก เศรษฐศาสตร์เป็นโน้มเดลเศรษฐศาสตร์ทางเลือก แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับปากท้องของชาวบ้าน โดย ใช้หลักธรรมาทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ มี ความเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกัน ไม่เอรัดเออาเบรียบซึ่งกันและกัน จนเกิดความเหลื่อมล้ำทาง สังคม ทำให้สังคมน่าอยู่ เศรษฐกิจฐานรากพัฒนา

๒. กิจกรรมด้านการส่งเสริมเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๒.๑ สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับหน่วยงานของรัฐ เช่น เทศบาลตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบล เป็นต้น กำหนดนโยบายเศรษฐกิจเกี่ยวกับปากท้องชาวบ้าน โดยใช้หลัก เศรษฐศาสตร์กระแสหลักผสมผสานกับหลักธรรมาทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และ วัฒนธรรมของคนไทย แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชนเชิงเศรษฐศาสตร์ทางเลือก

๒.๒ จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนโดยใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ทำกิจกรรมอบรม หรือสัมมนาและการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการผลิตแบบพุทธ การบริโภคแบบพุทธ การรู้จักใช้จ่าย การรู้จัก พอประมาณไม่หลงไปกับกระแสโลกนิยมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ พัฒนาทักษะด้านการวิจัยให้กับคณาจารย์และนิสิตหลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต

๓.๒ พัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการผลิต การบริโภค การรู้จักพอประมาณ และการ รู้จักการใช้จ่ายส่วนตัวและครัวเรือน โดยใช้ฐานเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเตอร์เน็ต ส่วนการประชาสัมพันธ์ ทางสิ่งพิมพ์ผู้วิจัยต้องการนำไปตีพิมพ์ในวารสารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและที่ อื่น ๆ ซึ่งอยู่ระหว่างดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย และคณะ

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	พระคอมสัน จิตเมธีโส, ผศ. (เจริญวงศ์)
วัน/เดือน/ปี เกิด	๒๕ เมษายน ๒๕๑๗
วุฒิการศึกษา	น.ร.เอก, พ.บ. (เศรษฐศาสตร์), ศ.ม. (เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ)
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์	๐-๓๕๒๔-๘๐๘๘ ภายใน ๘๓๐๙
E-mail	sanpkk@hotmail.com

ประวัติผู้รวมวิจัย ๑

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	พระครูปริมานรักษ์, รศ.ดร. (ประสิทธิ์ ธุรศิทธิ์)
วัน/เดือน/ปี เกิด	๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๓
วุฒิการศึกษา	ช.ศ.เอก, B.A., M.A., Ph.D. (Economics)
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์	๐-๓๕๒๔-๘๐๘๘ ภายใน ๘๓๐๙
E-mail	phrakrups@gmail.com

ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๒

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	ดร.เอนก ไยอินทร์
วัน/เดือน/ปี เกิด	๑๗ ตุลาคม ๒๕๒๔
วุฒิการศึกษา	น.ธ.เอก, ป.ธ.๑-๒, พธ.บ. (รัฐศาสตร์), รป.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์), พธ.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์)
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่	ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์	-
E-mail	anek_2524@hotmail.com